

HOSSAN RETKEILYALUEEN JA MOILASENVAARAN NATURA-ALUEEN KULTTUURIPERINTÖINVENTOINTI 2012

Kannen kuva: Poron kallo nostettuna männyn taimeen Tuiranvaarassa. Vanhoja perinteitä seuraten kuolleen kallon nosto puuhun auttaa eläimen sielua palaamaan takaisin omiensa tykö. 2607.172.jpg.

KUVAILULEHTI

JULKAISIJA	Metsähallitus	JULKAISUAIKA	2012
TOIMEKSIANTAJA	Metsähallitus	HYVÄKSYMISPÄIVÄMÄÄRÄ	
LUOTTAMUKSELLISUUS	Julkinen	ASIANUMERO	6182/41/2012
SUOJELUALUETYYPPI/ SUOJELUOHJELMA			
ALUEEN NIMI	Hossan retkeilyalue ja Moilasenvaaran Natura-alue		
ALUEYKSIKKÖ	Pohjanmaan luontopalvelut		
TEKIJÄ(T)	Oili Räihälä, Metsähallitus		
JULKAISUN NIMI	Hossan retkeilyalueen ja Moilasenvaaran Natura-alueen kulttuuriperintöinventointi 2012		
TIIVISTELMÄ	<p>Hossan retkeilyalueen ja Moilasenvaaran Natura-alueen kulttuuriperintöinventoinnin maastotyöt tehtiin kesä-elokuussa 2012 yhteensä 30 maastopäivän aikana. Inventoinnissa kirjattiin yhteensä 104 kohdetta. Kohteista 35 (34 %) on entuudestaan Reiskassa olevia kulttuuriperintökohteita ja 18 (17 %) kiinteitä muinaisjäännöksiä. Aiemmin ainoastaan peruskartalle merkityjä tervahautoja on 16 (15 %). Kokonaan uusia, ennestään tuntemattomia kohteita on 35 (34 %). Kaikista dokumentoiduista kohteista kulttuuriperintökohteita on 59 (56.5 %), kiinteitä muinaisjäännöksiä tai sellaiseksi ehdotettuja 39 (37.5 %). Rakennusperintökohteita on dokumentoitu 4 (4 %) ja muita 2 (2 %). Kiinteät muinaisjäännökset ovat pyyntikuoppia, kiukaita, kivikautisia asuinpaikkoja sekä tervahautoja. Uutena on rekisteröity veneenvetotaival. Kulttuuriperintökohteet ovat niittylatoja, laavuja, poroaitoja, -talleja ja -katiskoja, metsätyökämppeä ja –talleja sekä uittorakenteita. Näitä jäännöksiä yhdistää niiden liittyminen alueen nautintaan ja elinkeinohistoriaan. Useimmat niistä ajoittuvat 1900-luvulle, osa voi olla vanhempiakin.</p> <p>Kesän 2012 inventoinnin yhtenä antoisimmista piirteistä oli, että tuloksia päästiin tarkastelemaan hieman normaalia raportointia pidemmälle. Aineiston pohjalta laadittiin uusi Hossan alueen kulttuuriperintöä käsittelevä esite matkailijoiden käyttöön. Esite käsittelee koko Hossan jääkauden jälkeistä historiaa, ja siihen on koostettu kaikkien aiempien inventointien tulokset. Maastotöiden raportointivaiheessa tarkasteltiin Hossan kulttuuriperinnöstä syntyvää kokonaiskuvaa, mikä on myös kirjattuna raportin tuloksiin.</p>		
AVAINSANAT	Hossan retkeilyalue, kulttuuriperintö, esihistoriallinen aika, pyyntikulttuuri, poronhoito, niittykulttuuri, myllyt, tervanpoltto, metsänhakkuut, uitto, retkeily, kulkuyhteydet, Kustaa Vaasa, Urho Kekkonen		
MUUT TIEDOT			
SARJAN NIMI JA NUMERO			
ISSN	ISBN (NIDOTTU) ISBN (PDF)		
SIVUMÄÄRÄ	355	KIELI	SUOMI
KUSTANTAJA		PAINOPAIKKA	
JAKAJA	Metsähallitus, Pohjanmaan luontopalvelut	HINTA	

Tiivistelmä

Tutkimuskohteen koko nimi	Hossan retkeilyalue, Moilasenvaaran Natura-alue
Kunta/kaupunki, kylä/kaupunginosa, tila/kortteli tontti	Suomussalmi
Tutkimuksen laji (inventointi, kartoitus)	kulttuuriperintöinventointi
kohteen ajoitus	1700 – 1900 -luku
Maanomistaja	Valtio
kenttätyönjohtaja	Oili Räihälä
Tutkitun alueen laajuus	8934 ha (Hossa), 986 ha (Moilasenvaara)
Tutkimuksen kustantaja ja tutkimuskustannukset	Metsähallitus Pohjanmaan Luontopalvelut, EU/ RobinWood Plus/PasFormma
digitaaliset kuvatallenteet (nrot)	Kuvat on tallennettu Metsähallituksen arkistoon. Tekijänoikeus kuviin on Metsähallituksella.
aikaisemmat tutkimukset	Arkeologinen inventointi 2005. Kainuun Museo, Esa Suominen. Rakennusperintöinventointi 2005. Kainuun Museo, Päivi Tervonen. Hossan retkeilyalueen arkeologinen vedenalaisinventointi 2009–2010. Metsähallitus, Eveliina Salo ja Perämeren meribiologiitiimi/MH
tutkimuskertomuksen sivumäärä	355
Alkuperäisen tutkimuskertomuksen säilytyspaikka ja kopioiden säilytyspaikat	Metsähallitus arkisto.

Taulukko 1. Inventoidun alueen perustiedot

Sisällys

TIIVISTELMÄ	5
SISÄLLYS	6
LUETTELO KOHTEISTA	7
1. JOHDANTO	9
1.1 Inventointialueen sijainti ja laajuus	9
1.2 Inventoinnin toteutus ja menetelmät	10
1.3 Kohteiden raportointi	11
2. INVENTOINTIALUEEN LUONTO	11
3. ALUEEN TUTKIMUSHISTORIA	13
4. INVENTOINNIN TULOKSET	14
5. IHMINEN HOSSASSA	16
5.1 Asutuksen vaiheita.....	16
5.2 Esihistoriallinen aika	17
5.3 Pyyntitalous: metsästys.....	19
5.4 Pyyntitalous: kalastus	21
5.5 Poronhoito	24
5.6 Niittytalous	27
5.7 Myllyt	28
5.8 Tervanpoltto	31
5.9 Metsänhakuista ja uitosta retkeilyyn	34
5.10 Tiet ja kulkuväylät: Papin petäjä	39
ALLEKIRJOITUS	40
LÄHTEET	41
6. KOHDETIEDOT	44
LIITTEET: valokuvaluettelo	347

Luettelo kohteista

Taulukko 2. Luettelo Hossan ja Moilasenvaaran alueen kohteista.

Kohteen nimi	tyyppi	status	työtapa	i	p	reiska	mj-rekisteri
Honkavaara	poroaita	kp2	r	3608720	7261749	3764	
Aittojoki Valkealampi S	niittylato	kp2	r	3603802	7261304	3766	
Kukkuri	kämpän rauniot	kp2	r	3600746	7259424	3770	
Värikallio	uittopato	kp2	r	3606943	7270700	44317	
Kokalmus N	porotalli	rp2	r	3609227	7265219	44886	
Vanha kenttä	porotalli	rp2	r	3609582	7263809	44888	
Rytipuro	niittylato 1	kp2	r	3607827	7262822	45087	
Rytipuro	niittylato 2	kp2	r	3607291	7262912	45089	
Rytipuro	niittylato 3	kp2	r	3607080	7262945	45090	
Rytipuro	niittylato 5	kp2	r	3606918	7263243	45091	
Rytipuro	niittylato 4	kp2	r	3606910	7263028	45092	
Talassalmi	niittylato	kp2	r	3611836	7268838	45177	
Aittojoki Variskangas W	niittylato	kp2	r	3604198	7262070	45573	
Aittojoki Variskangas S	niittylato	kp2	r	3604304	7261803	45574	
Aittojoki Valkealampi N	niittylato	kp2	r	3603868	7261570	45624	
Aittojoki S	niittylato	kp2	r	3603961	7261118	45625	
Vaaranalainen	niittylato	kp2	r	3604004	72653309	45626	
Vanha kenttä	kaksi kiuasta	mj2	m	3609546	7263775	47928	1000005428
Lipposenlampi	pyyntikuoppia	mj2	m	3609896	7264321	47930	1000005424
Joukovirta	pyyntikuoppa-alue	mj2	m	3607785	7260063	47938	777010294
Joukovirta	pyyntikuoppa 1	mj2	m	3607800	7260276	150468	777010294
Joukovirta	pyyntikuoppa 2	mj2	m	3607792	7260080	150469	777010294
Joukovirta	pyyntikuoppa 3	mj2	m	3607783	7260279	150470	777010294
Joukovirta	pyyntikuoppa 4	mj2	m	3607772	7260276	150471	777010294
Papintien suu papin petäjä	merkkipuu	mj2	m	3616222	7265614	48071	1000005417
Luontokeskus	korsu	kp2	r	3616932	7265953	48726	
Lipposenlampi	porokatiska	rp2	r	3609987	7264090	48756	
Kokalmus Korealahti	porotalli	rp2	r	3608540	7264256	49387	
Aittojoki Valkealampi E	tervahauta	mj2	r	3603781	7261472	61404	1000013966
Alanne	laavu	kp2	r	3603354	7263699	61407	
Alanteenniemen vastaranta	kiuas	kp2	r	3603441	7263648	61408	
Alanteenvirta	veneenvetotaival	mj2	r	3603524	7263705	61416	
Aittojoki Pillupuro	niittylato	kp2	r	3604197	7262580	61418	
Aittojoki Alakoski	niittylato	kp2	r	3604210	7262438	61422	
Aittojoki Valkealampi N	niittysauna	kp2	r	3603883	7261583	61423	
Aittojoki Pillupuro	laukopuolet	kp2	r	3604187	7262565	61424	
Pystynkoski	tammi	kp2	r	3603802	7262843	61425	
Pikku Tolosenvirta	uittotammi	kp2	r	3612746	7263940	61896	
Lounatkoski	mylly	kp2	r	3613098	7264208	75516	
Joutensuo	metsätyökämpä	kp2	r	3606150	7265500	95423	
Laukunharju	pyyntikuoppa	-	r	3610776	7269345	95441	
Pitkä Suvanto	uittorakenteita	kp2	r	3607969	7271386	132522	
Papintien suu	kivikautinen asp	mj2	m	3616209	7265581	147648	1000005417
Lounatkapea tulipaikka	tervahauta	mj2	p	3610695	7263789	147650	
Lounatkapea tulipaikka	tervasauna	mj2	u	3610677	7263783	147651	
likosken suvanto	tervahauta	mj2	p	3615729	7266562	147713	
Lätäköuvaara	porokämpä	kp2	p	3614849	7267609	147739	
Lätäköuvaara	poroaidan ulkovessa	kp2	u	3614876	7267611	147749	
Lätäköuvaara	poroaita	kp2	u	3615201	7267922	147757	
Talajärven kapeikko	porokatiska	kp2	u	3610891	7269513	147787	
Iso Tolosenvirta	tervahauta	mj2	p	3611649	7264096	147903	
Vanha kenttä	tervahauta	mj2	u	3609493	7263770	148157	

Rytipuron suu	kivikautinen asp	kp2	u	3809465	7263504	148174	
Rytilampi	tervahauta	mj2	u	3807994	7262926	148209	
Rytilampi	tervasauna	mj2	u	3808021	7262909	148215	
Rytilampi	porokatiska	kp2	u	3898002	7269909	148217	
Rytisuo	laavu 1	kp2	u	3807317	7262986	148238	
Rytisuo	laavu 2	kp2	u	3807270	7263064	148245	
Rytipuro	silta	kp2	u	3807299	7262894	149093	
Kukkuri	kämpän sauna	kp2	u	3800746	7259447	149149	
Salakkolampi	tervahauta	mj2	p	3802177	7259327	149152	
Myllykoski	tammi	kp2	u	3803488	7258489	149153	
Kukkuri	tammi	kp2	u	3801245	7259736	149160	
Viidanaho	tervahauta	mj2	p	3803599	7259167	149174	
Kellojoki	uittoränni	kp2	u	3803549	7259121	149193	
Kylmäkangas	tervasauna	kp2	u	3801557	7259104	149215	
Kylmäkangas	tervahauta	mj2	p	3801524	7259088	149229	
Numivaara E	tervahauta	mj2	p	3817222	7264693	149233	
Numivaara S	tervahauta	mj2	p	3816604	7264088	149244	
Kokalmus Korealahti	tupasija-alue	kp2	u	3808530	7264251	149966	
Kokalmus Korealahti	sauna	kp2	u	3808543	7264240	149969	
Kokalmus Korealahti	tuvan pohja	kp2	u	3808548	7264266	149968	
Kokalmus Korealahti	rajapyykki	kp2	u	3808541	7264242	149967	
Kokalmus Korealahti	maakuoppa 1	kp2	u	3808553	7264268	149970	
Kokalmus Korealahti	maakuoppa 2	kp2	u	3808530	7264244	149971	
Kokalmus Korealahti	maakuoppa 3	kp2	u	3808513	7264262	149972	
Kokalmus Korealahti	maakuoppa 4	kp2	u	3808510	7264268	149973	
Likolahti	tervahauta	mj2	p	3804579	7260702	150119	
Likolahti	tervahauta 2	mj2	p	3804589	7260662	150122	
Likolahti	tervasauna	mj2	u	3804613	7260630	150125	
Peurokoski N	tervahauta	mj2	p	3801311	7260061	150135	
Tuiranniemi E	tervahauta	mj2	p	3802472	7260107	150158	
Pikku-Nimetön N	tervahauta	mj2	p	3807341	7260131	150178	
Pahkonniemi N	rajapyykki	kp2	u	3808941	7260811	150491	
Nahkavirta S	tervahauta	mj2	p	3808895	7260771	150496	
Rytipuron niska	tammi	kp2	u	3809050	7262958	150634	
Leväpuro	porokämpä	kp2	h	3809389	7267903	150637	
Leväpuro	pato	kp2	u	3809378	7267881	150644	
Alanne	pyyntikuoppa-alue	mj2	m	3803386	7263602	150668	777010307
Alanne	pyyntikuoppa 1	mj2	m	3803391	7263702	150709	777010307
Alanne	pyyntikuoppa 2	mj2	m	3803406	7263706	150708	777010307
Alanne	pyyntikuoppa 3	mj2	m	3803425	7263710	150710	777010307
Alanne	pyyntikuoppa 4	mj2	m	3803442	7263691	150669	777010307
Alanne	pyyntikuoppa 5	mj2	m	3803431	7263660	150711	777010307
Alanne	pyyntikuoppa 6	mj2	m	3803384	7263565	61396	777010307
Alanne	pyyntikuoppa 7	mj2	m	3803332	7263496	61397	777010307
Alanne	pyyntikuoppa 8	mj2	m	3803368	7263700	150713	
Aittojoki Alakoski	silta	kp2	u	3804170	7262415	150768	
Lavajärvi	metsätyökämpän ta	kp2	r	3803463	7260721	150847	
Lavajärvi	metsätyökämpä	kp2	u	3803444	7260735	150869	
Takkila	mylly ja myllypirtti	kp2	u	3813179	7264037	150918	
Lounatkoski	uittorakenteita	kp2	u	3813141	7264081	150947	
Pikku Tolosenvirta N	uittotammi	kp2	u	3812817	7264037	150971	
Variskangas	talviruokintapaikka	-	p	3804845	7262416	150972	

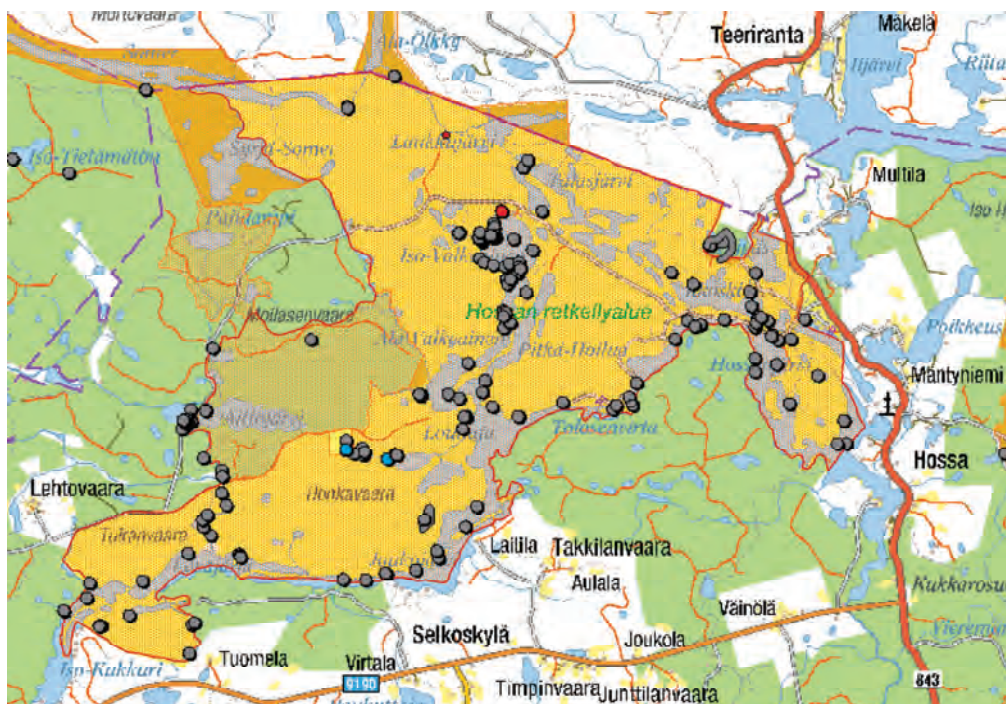
1. Johdanto

1.1 Inventointialueen sijainti ja laajuus

Kartta 1. Hossan sijainti Suomussalmen koillisnurkalla, vasten Kuusamon ja Venäjän rajaa.

Inventointialue, Hossan retkeilyalue sekä Moilasenvaaran Natura-alue, sijaitsee Suomussalmen kunnan koillisimmassa nurkassa. Pohjoisessa on naapurina Kuusamo, idässä suuri ja mahtava Venäjän maa. Vuonna 1979 perustetun retkeilyalueen kokonaispinta-ala on 8934 ha ja siihen pitkään yhdistettäväksi suunnitellun Moilasenvaaran Natura-alueen 986 ha. Yhteensä inventoitavaa aluetta oli 9920 ha.

Kartta 2. Inventoidut alueet on rajattu tummanpunaisella linjalla. Harmaat pisteet kartalla ovat erilaisia kulttuuri-perintökohteita, siniset pisteet rakennusperintökohteita.

1.2. Inventoinnin toteutus ja menetelmät

Hossan retkeilyalueen ja Moilasenvaaran Natura-alueen kulttuuriperintöinventointi toteutettiin kesä-elokuun 2012 välisenä aikana. Inventointialueella liikuttiin yhteensä 30 maastopäivän aikana. Päivien pituus vaihteli muutamasta tunnista noin kymmenen tunnin mittaisiin rupeamiin. Lyhyimmät maastokäynnit sattuivat heinäkuun perjantapäiville, jolloin inventoinnin lisäksi allekirjoittanut veti Hossan opaskeskuksen näyttelykierroksia aina puolen päivän tienoilla. Samaan aikaan Hossan alueen kanssa tehtiin yksittäisiä työpäiviä myös muutamilla muilla kohteilla, mikä verotti hieman työaika. Näitä kohteita olivat LuonnonhoitoLife-hankkeen kohteet eri puolilla entistä Oulun lääniä sekä ForMarie-kohde Lentuankoskella Kuhmossa. Kokonaisuudessaan voidaan Hossan alue kuitenkin katsoa suhteellisen perusteellisesti inventoiduksi, vaikka koskaan ei ”kaikki” tulekaan dokumentoitua.

Inventoinnin taustoitusta oli monellakin tapaa mukavasti hallinnassa ennen maastotöiden alkua. Kohdealueen esihistoria ja rakennusperintö on inventoitu vuonna 2005, vedenalainen kulttuuriperintö vuosina 2009–2010. Hossan seutujen henkisestä perinteestä avattiin näyttely kesäkuussa 2011 opaskeskuksessa. Tämän näyttelyn käsikirjoitustyön yhteydessä allekirjoittanut pääsi tutustumaan seudun historiaan suhteellisen laajalti kirjallisuuden kautta. Aiempien inventointien raporttitiedot sekä Reiska-tietokannan informaatio toimivat pohjana maastotöiden suunnittelulle.

Ennako-oletuksena oli, ettei uusia ja entuudestaan tuntemattomia kohteita juurikaan löytyisi. Hyvin pian kuitenkin maastossa havaittiin, että esimerkiksi suuri joukko tervahautoja oli merkitty ainoastaan peruskartalle, mutta tiedot niistä puuttuivat Reiskasta. Samoin tervahautojen yhteydessä monesti erottuvista tervasaunojen pohjista ei juurikaan ollut olemassa aiempia tietoja. Hieman hämmästyttävää oli huomata, että myös osa vanhoista kämppä-rakennusten pohjista ja uittorakenteista puuttui aiemmista tiedoista, samoin valtava poroerotusaita Lätäkönsaaralla. Puutteeseen on kuitenkin mitään loogista selitystä: 1950 – 1960 –lukujen rakennelmien jäänteet ovat sen verran tuoreita, ettei niitä ehkä juuri iän puolesta ole pidetty erityisen merkittävänä kulttuuriperintönä. Jos kohteet jäisivät tässä vaiheessa dokumentoimatta, unohtuisivat ne kuitenkin aika pian. Monessa eri lähteessä mainitaan esimerkiksi, että Lavajärvellä on ollut työmiesten rakentama kämppä ennen kämppäkartanon rakentamista (1938) ja että tämän varhemmän kämpän pohja on edelleen erotettavissa maastossa. Etsiskelyistä huolimatta en kämppää löytänyt vaikka sen sijainti saattaa olla paikallisen väestön keskuudessa hyvinkin vielä tiedossa.

Maastotyöt tehtiin siten, että kaikki Reiska-kohteet sekä peruskartalle merkityt kohteet tarkastettiin, samoin kohteet, joista tuli muita vihjeitä. Muutamat kohteet löytyivät ikään kuin sattumalta kulkureittien varrelta. Esihistoriallisia kohteita ei etsitty, eikä entuudestaan tunnettuja kohteita ryhdytty mitenkään penkomaan. Rytipuron suulta etsiskeltiin pyyntiasuinpaikkaa siitä syystä, että aivan sattumalta rannalla silmään sattui hieno palaneen luun katkelma. Tämä viittaa mahdolliseen esihistorialliseen asutukseen, mutta etsinnöistä huolimatta ei muita löytöjä tehty, minkä vuoksi kohde on esihistoriallinen asuinpaikka kysymysmerkillä varustettuna.

Kaikki dokumentoidut kohteet valokuvattiin, sijaintitieto otettiin ylös ja sanallinen kuvaus kohteesta kirjattiin maastolaitteen valmiille lomakkeelle. Lomakkeen sisältö noudatteli pitkälti Reiskan kulttuuriperinnön välilehteä, mikä helpotti suuresti raportin laadinnassa. Maastolaitte sinänsä osoittautui jälleen kerran kehnoksi: Sen akut eivät kestäneet kuutta tuntia pidempään eikä laitteen gps:ää voinut käyttää sen hitauden ja epävakaisuuden vuoksi. Sijaintitiedot otettiin talteen yleensä perinteisemmällä manuaalisella gps:llä. Lapiota parempi toveri maastossa oli kaira, sillä Hossan hiekkaisista maannoksista sai useimmiten helposti kairanäytteet, joista haluttu tieto kävi ilmi.

Inventointi tehtiin maastossa yksin lukuun ottamatta heinä-elokuun taitetta, jolloin suomenlapinkoira Touhu-ukon Sonja toimi ansiokkaana avustajana. Yksin inventoiminen sopii mielestäni hyvin Hossan tyyppisille alueille, joilla puhelin kantaa eivätkä etäisyydet ole mahdottomia. Yksin inventoitaessa voi tutkija jäädä vaikka marjaan työpäivän päätyttyä, vaikka koira ei siitä erityisemmin pitäisikään. Koira on – toisin kuin mahdollinen inventointiapulainen – täysin tyytyväinen maatessaan auton alla vesisateessa odottelemassa emäntää hillasuolta.

1.3 Kohteiden raportointi

Hossan kulttuuriperintöraportti on laadittu syys – marraskuussa 2012 Tikkurilassa. Raportin työstämisessä on käytetty luonnollisesti kaikki se dokumentointimateriaali, jota kerättiin maastotöiden yhteydessä. Lisäksi on käyty läpi suhteellisen laajalti alueen menneisyyttä koskevaa kirjallisuutta. Yksi marraskuinen työpäivä vierähti Oulun maakunta-arkiston aarteiden parissa. Näissä kokoelmissa säilytetään muun muassa Kiannan hoitoalueen säilyneitä papereita.

Koska Hossa on ollut retkeilyaluetta jo yli 30 vuotta, on siellä liikuttu paljon, ja Metsähallituksen Reiska-tietokannassa oli ennen inventointia runsaasti kulttuuriperintökohteita tutkimusalueelta. Tämä oli myös johtanut jossain määrin ylenpalttiseen tiedonkeruuseen: Osa kohteista oli tietokannassa useaan kertaan eri tavoin luokiteltuna. Kohteet pyrittiin systemaattisesti yhdistämään ja niiden sijaintitiedot tarkastamaan raportoinnin yhteydessä. Informaatio eri tietueista kerättiin yhdeksi kulttuuriperintökohdeksi Reiskaan, ja ylimääräiset kohteet poistettiin.

Raporttiin kohteet on järjestetty Reiska-numeroinnin mukaan siten, että pienimmät numerot aloittavat raporttiosuuden. Tämä on tietysti hieman epäjohdonmukaista siksi, että samalla alueella saattaa olla entuudestaan tunnettuja ja uusia kohteita, jotka numeroinnin vuoksi eivät raportissa ole peräkkäin. Koska eri kohteilla on monesti hyvin samankaltaiset nimet (esimerkiksi Korealahdella, Alanteella), on numerotunnus sittenkin helpoin tapa erottaa kohteet toisistaan.

2. Inventointialueen luonto

Hossa kuuluu Kainuun-Koillismaan ylänköalueeseen. Suurin osa retkeilyalueesta on 215 – 250 mpy. Korkeuserot alueen sisällä ovat lähes 100 metriä, harjuilla paikalliset korkeuserot ovat useimmiten 10 – 30 metriä.

Hossan kallioperä on vanhaa peruskalliota, jolla on ikää 3100–2500 miljoonaa vuotta. Hossan kallioperä on karua, mikä näkyy myös alueen kasvillisuudessa. Kallioperässä on myös viimeistä jääkautta vanhempia murroslaaksoja ja siirroksia. Somerjärvi ja Julma-Ölkky ovat muodostuneet samaan murtumalinjaan. Näiden järvien kallioseinät ovat jylhiä ja paikoin lähes pystysuoria. Jääkauden jälkeiset sulamisvedet huuhtoivat irtonaisen aineksen harjuiksi ja sorakentiksi. Harjuja Hossassa onkin jääkauden jäljiltä runsaasti. Suurin ja korkein harjujakso alkaa Ala-Ölkyn eteläpäästä ja jatkuu Laukkujärven, Hakoharjun ja Huosiharjun kautta kaakkoon. Jatkonvaaran pohjoispäässä muodostumaan yhtyy lounaasta toinen ja Hossanjärven länsirannalla lännestä tulee kolmas harjujakso. Harjujen rinteet ovat usein hyvin jyrkkiä ja ne ovat säilyneet teräväpiirteisinä. Harjujen lisäksi jääkauden jäljeltä Hossassa on runsaasti suppakuoppia. (Sillman 2006:10 – 12.)

Vesistöt kattavat noin 20 % koko alueen pinta-alasta. Harjujaksoihin liittyvät järvet ovat kirkasvetisiä ja kasvillisuudeltaan niukkoja. Rantavyöhykkeet ovat kapeita ja metsä kasvaa usein aivan rantaan saakka. Vedet kuuluvat Oulujärven vesistön latvavesiin. Koillisesta vesistöön laskevat Hossan lijoen vedet, luoteesta Somerjoen ja lounaasta Peranganjoen vedet. Ne kaikki laskevat Kenttijärven ja Hossanjärven kautta Hossanjokea pitkin Kiantaan, josta matka jatkuu Emäjokea pitkin Oulujärvelle. Inventointialueen pinta-alasta noin 15 % on suota. Alue kuuluu Kainuun aapasuovyöhykkeeseen. Laajin yhtenäinen suo on Joutensuo Moilasenvaaran Aittojärven koillispuolella. (ibid.)

Hossa kuuluu pohjoisboreaaliseen kasvillisuusvyöhykkeeseen. Karut metsät ovat pääasiassa kuivia mäntykankaita. Tuoreita kankaita on jonkin verran, lehtomaisia kankaita hyvin vähän. Metsämaisemaa hallitsevat harjut ja niiden väliset suppalammet. Metsät muistuttavat rakenteeltaan luonnontilaisia. (ibid. 14 - 15.) Hossan maisemat ovat vaihtelevia, maasto monin paikoin helppokulkuista. Täysin inventoijan subjektiivisen kokemuksen mukaan alue on hämmästyttävän luonnonkaunista ja sielua hivelevää. Ehkä kokemus ei kuitenkaan ole täysin subjektiivinen. Retkimessuilla Hossa valittiin vuoden 2011 retkikohteeksi. Keväällä 2012 tehtiin kansalaisaloite Hossan retkeilyalueen muuttamiseksi kansallispuistoksi. Vaikka hanke ei tällä kertaa ymmärretty Ympäristöministeriössä, kertoo aloite jotain paikallisväestön suhteesta Hossan luontoon.

Aittojoen Pystynkosken suvanto. P8050079.pystynkosken suvanto.jpg. Kuvattu elokuun alussa 2012.

3. Alueen tutkimushistoria

Hossan ensimmäiset kiinteät muinaisjäännökset ovat vuonna 1960 löytyneet likosken, Torkonluikean, Hoikkasaaren, Seipiniemen ja Hossanlahden kivikautiset asuinpaikat. Kohteet on tuolloin tarkastanut Matti Huurre, joka samaan aikaan suoritti laajoja kaivauksia Juntusrannan särkkäalueella. Kaivauksia tehtiin, koska Kiannan pintaa oltiin nostamassa voimalaitosten rakentamisen yhteydessä. Tällöin runsaasti esihistoriallista asutusta oli jäämässä veden alle. Mielenkiintoista hossalaisten asuinpaikkojen sijainnissa on, että ne sijaitsevat kaikki samalla Hossan kulmalla kuin opettaja Martti Mannerin silloinen kesämökki. Mahtoiko olla niin, että Manner oli paikat jo aiemmin havainnut ja toi sitten tilaisuuden tullen ystävänsä Huurteen paikalle? Vai lähtivätkö herrat luonnon helmaan etsiskelemään sopivia paikkoja kuten ilmeisesti monesti tapahtui?

Huurteen lisäksi Hossan muinaisjäännöksiä on kirjattu monien eri tarkastusten yhteydessä vuosien saatossa. Kainuun Museon arkeologi Esa Suominen tarkasti seutuja 1980-luvulla, varsinaisen kokonaisinventoinnin hän teki Hossassa 2005. Tämä inventointi on täydellisin esihistorian kokonaisinventointi alueelta. Allekirjoittanut tarkasti joitakin kohteita myös retkeilyalueen puolella syksyllä 2007, jolloin inventoin Kalevala-puistoihin kuuluvaa Moilasenvaaran Natura-alueetta.

Ainoa kaivauksin tutkittu kohde Hossassa on Kenttjärven rannalla sijaitseva Mykräniemi. Oulun yliopiston arkeologian laboratorio tutki tätä kivikautista asuinpaikka 2007 (Laurila, Hintsala & Halmekangas 2007). Tulokset olivat sikäli hyvin mielenkiintoiset, että kaivauksissa talteen otetuista palaneista luista teetetyssä radiohiiliajoituksessa saatiin mesoliittinen ajoitus (7400 +/- 50 BP), joka vie kohteen asutuksen aikaan noin 6000 BC. Tämä on siinäkin mielessä erittäin kiinnostava tulos, sillä alueelta on muutamia muitakin selkeästi kivikauteen liittyviä kiinnekohtia. Tuhatkunta vuotta nuoremaksi ajoittuu nimittäin se varhaiskampakkeramiikan palanen, joka on löytynyt Lipposenniemenestä. Värikallion maalaus puolestaan ajoittunee tyyllisten seikkojen perusteella lähinnä kivikauden lopulle.

Vuonna 2005 inventoi Päivi Tervonen, silloin Kainuun Museon palveluksessa, Hossan rakennusperinnön. Inventointi liittyi maakuntakaavan tekemiseen. Työn seurauksena Hossasta suojeltiin kaavalla useita rakennuksia ja rakennelmia. Hieman erityyppinen ja uraauurtava inventointi tehtiin puolestaan 2009–2010 Hossan vedenalaisen arkeologisen perinnön parissa. Eveliina Salo ja Pohjanmaan luontopalveluiden Perämeren meribiologit inventoivat kahtena syksynä vedenalaisia rakenteita sukeltamalla, kahlaamalla ja kaikuluotaamalla. Töitä tehtiin Valkeaisilla, Öllöriillä sekä Kenttjärvellä. Runsaasti erilaisia pyydyslaitteita dokumentoitiin, osasta tehtiin dendrokronologiset ajoitukset. Hossan säilyneet kalapadot ja pyydykset näyttävät ajoittuvan pääosin 1800-luvulle. Suomen itsenäistymisen jälkeen kiinteiden pyydysten rakentaminen näyttää loppuneen.

Puistonjohtaja Kerttu Härkönen ideoi 2010 Hossan opaskeskuksen uuden näyttelyn idean otsikolla ”Mihin näillä selkosilla ennen uskottiin”. Työryhmällä Kerttu Härkönen, Päivi Tervonen, Riitta Nykänen ja allekirjoittanut teemaa vietin eteenpäin. Käsikirjoittamani näyttely avattiin kesäkuussa 2011. Vaikka menneitten aikojen uskomusmaailmaa käsittelevän näyttelyn alueena olivat ”selkoset”, Hossaa huomattavasti laajempi mielenmaisema nykyisen valtakunnan rajan molemmin puolin, avasi näyttelyn tekeminen myös Hossan muinaisuutta. Erityisesti kansanperinnettä ja viime vuosisatojen historiaa allekirjoittanut pääsi tarkastelemaan jo tuolloin. Tämä toimi osaltaan taustatyönä kulttuuriperintöinventoinnille.

Puuttuva rengas Hossan tutkimuksissa olikin kevääseen 2012 saakka juuri alueen kulttuuriperintö. Tätä puutetta lähdettiin paikkaamaan kesän inventoinnilla. Samalla haluttiin vetää yhteen kaikki aiemmat tutkimukset. Ajantasaisen tiedon saamisen lisäksi tarkoituksena oli laatia uusi kulttuuriperintöesitys Hossan retkeilyalueen matkailijoita varten. Esite tulee jakeluun alkuvuodesta 2013.

4. Inventoinnin tulokset

Inventoinnissa kirjattiin yhteensä 104 kohdetta, joista osa on yhdistetty aluekohteiksi. Näin on tehty Joukovirran ja Alanteen pyyntikuoppajärjestelmien suhteen. Samoin on Kokalmuksen Korealahdessa rajattu tupasija-alueeksi kokonaisuus, johon kuuluu tuvan ja saunan jäänteiden lisäksi kolme maakuoppaa sekä mahdollinen rajamerkki. Tässä raportissa noudatettava aluekohde poikkeaa Museovirastossa käytössä olevasta aluerajauksesta siten, että muinaisjäänösrekisterin alueiden sisään kuuluu monesti kovin erilaisia jäänteitä kuten pyyntikuoppia, kivikautisia asuinpaikkoja se erilaisia röykkiöitä. Hossan aluerajaukset käsittävät toiminnallisia kokonaisuuksia, joiden erilliset jäänteet on mahdollista ajoittaa suhteellisen samanaikaisiksi. Tästä periaatteellisesta erosta johtuen poikkeavat aluerajaukset esimerkiksi Aittojärvellä, jossa museovirastolaisen aluerajauksen sisällä on pyyntikuoppien lisäksi veneenvetotaival, maakuoppia, laavun jäänteet ja kalasaunan pohja. Reiskaan vietyyn aluerajaukseen kuuluu yksinomaan pyyntikuoppia. Muut kulttuuriperintöjäänteet ovat rekisteröidyt omina kokonaisuuksinaan.

Inventointia aloitettaessa oli ennako-oletuksena, ettei alueelta juurikaan löytyisi entuudestaan rekisteröimättömiä kohteita. Aivannäykinskertaisieivättulokset osoittautuneet. Kohteista 35 (34 %) on entuudestaan Reiskassa olevia kulttuuriperintökohteita ja 18 (17 %) kiinteitä muinaisjäänöksiä. Ainoastaan peruskartalle merkittyjä tervahautoja, jotka dokumentoitiin inventoinnissa, oli 16 (15 %). Kokonaan uusia, ennestään ”tuntemattomia” kohteita oli 35 (34 %). Yksi näistä oli haastattelun pohjalta löytynyt poromiesten kämpä Leväpurolla, loput tammia ja muita uittorakenteita, tervasaunoja ja –hautoja ja muita vähäisempiä rakenteita. On selvää, että alueella liikkujat ovat havainneet tällaiset rakenteet, mutta jostain syystä niitä ei ole noteerattu aiemmin.

Osa uusista kohteista löytyi myös alueilta, joissa Hossan retkeilijät liikkuvat vähemmän. Näitä kohteita oli erityisesti Lavajärven eteläpuolisilla alueilla. Samaan aikaan kulttuuriperintöinventoinnin kanssa teki Jyri Mikkola luontoinventointia Hossassa. Hänen vihjeittensä perusteella löytyi useita kohteita Salakkolammen ja Kellojoen tuntumasta alueilta, joilla ei luontopolkuja ole. Tällä suunnalla oli joitakin entuudestaan rekisteröimättömiä tervahautoja sekä jäännöksiä purouitosta.

Kaikista dokumentoiduista kohteista kulttuuriperintökohteita on 59 (56.5 %), kiinteitä muinaisjäänöksiä tai sellaiseksi ehdotettuja 39 (37.5 %). Rakennusperintökohteita on dokumentoitu 4 (4 %) ja muita 2 (2 %). Muut kohteet ovat pyyntikuoppa Laukunharjulla sekä porojen talviruokintapaikka Variskankaalla. Ruokintapaikka on kehnossa kunnossa, mutta se voi olla edelleen käytössä. Sen rakenteissa on runsaasti moderneja materiaaleja kuten harvaa kanaverkkoa. Jos ruokintapaikka on kuitenkin jäänyt käytöstä, olisi maassa retkottava kanaverkko syytä korjata pois.

Laukunharjun pyyntikuopan on allekirjoittanut dokumentoinut syksyllä ilta-auringon valossa 2007. Tuolloin sen kuvaaminen ei onnistunut. Teksti kuvaa kuopan hyvin matalaksi ja jossain määrin epämääräiseksi. Kesällä 2012 sitä ei kyetty paikallistamaan lainkaan koordinaattitietojen perusteella, joten sen status jäi epävarmaksi.

Kaikista dokumentoiduista muinaisjäänöksistä 18 – lähes puolet – oli entuudestaan tunnettuja. Ne ovat pyyntikuoppia, kivikautinen asuinpaikka, pari kiuasta sekä yksi tervahauta. Epäselvää on, minkä vuoksi juuri tämä yksittäinen tervahauta oli päätynyt muinaisjäänösrekisteriin. Uusista ehdotetuista muinaisjäänöksistä yhtä lukuun ottamatta kaikki ovat tervahautoja ja –saunoja. Toisin kuin Museoviraston ohjeistuksessa suositellaan (Niukkanen 2009:53) on Hossan tervahautoja pidettävä kiinteinä muinaisjäänöksinä. Niitä ei voi arvottaa toisistaan poikkeaviksi millään perusteella. Kokonaisuutena ne kuvaavat merkittävällä tavalla alueen elinkeinohistoriaa. Lisäksi niiden suojelu ei aiheuta minkäänlaisia erillistoimenpiteitä. Sokerina pohjalla on vielä sekin seikka, että paikallinen väestö pitää tervahautoja merkittävinä muistomerkkeinä, joihin ei ole ollut tapana kajota.

Uutena kiinteänä muinaisjäännöksenä on rekisteröity veneenvetotaival Aittojärven ja Saarijärven välisellä kannaksella. Kaivanto täyttää selkeästi sadan vuoden ikävaatimuksen, siinä määrin sammaloitunut tämä kaivanto on. Lisäksi on todennäköistä, että uoma on liittynyt tervakuljetuksiin alueella 1800-luvun aikana.

Kulttuuriperintökohteet ovat sekalaisempi ryhmä erityyppisiä jäänteitä. Joukossa on niittylatoja, laavuja, poroaitoja, -talleja ja -katiskoja, metsätyökämppejä ja -talleja ja uittorakenteita. Näitä jäännöksiä yhdistää niiden liittyminen alueen nautintaan ja elinkeinohistoriaan. Useimmat niistä ajoittuvat 1900-luvulle, osa voi olla vanhempiakin. Tähän ryhmään kuuluu myös yksi mahdollinen kivikautinen asuinpaikka (Rytipuron suu), jonka löytöaineisto muodostuu yhdestä ainoasta palaneen luun kappaleesta. Luu on isohko kappale ja kauniisti siniseksi palanut. Se muistuttaa suuresti kivikautisilta asuinpaikoilta löytynyttä luumateriaalia, mutta koska etsinnöistä huolimatta kohteelta ei löytynyt muuta kivikautiseen asutukseen viittaavaa, ei kohteen luonteesta asuinpaikkana ole varmuutta.

Kesän 2012 inventoinnin yhtenä antoisimmista piirteistä oli, että tuloksia päästiin tarkastelemaan hieman normaalia raportointia pidemmälle. Syytä tähän oli inventoijan työtehtäviin kuuluvan uuden kulttuuriperintöesitteen materiaalin tuottaminen. Maastotöiden raportointivaiheessa päästiin paneutumaan kulttuuriperinnöstä syntyvään kokonaiskuvaan alueelta. Erityisen antoisaa oli tutustuminen Hossan metsätalouden vaiheisiin. Aiheesta on vähänlaisesti kirjallisia dokumentteja erityisesti 1900-luvun alkupuolelta. Onneksi Sirkka Seppä Suomussalmen toimipisteestä kehotti allekirjoittanutta tutustumaan Oulun maakunta-arkistossa säilytettävään aineistoon, jonka avulla kuva Hossan metsätöistä alkoi hahmottua. Sirkka Sepän varastoista löytyi myös Tauno Väkevän käsikirjoitus Kiannan hoitoalueen historiasta.

Toinen henkilö, jonka arkistosta löytyi runsaasti hyödyllistä materiaalia, oli Sirke Seppänen Hossan opaskeskuksella. Sirken arkistoista löytyi painamaton Hossan hoito- ja käyttösuunnitelma vuodelta 1977. Tässä käsikirjoituksessa oli myös runsaasti kiinnostavaa ja hyödyllistä tietoa uuden esitteen taustoitukseksi. Kokonaiskuvan kannalta oli myös erittäin antoisaa löytää hyvämuistinen informantti, Eetu Väisänen, Hossan Siirtolasta.

Näiltä pohjilta hahmottui käsikirjoitus Hossan menneisyydestä kulttuuriperintöesitteen taustoiksi. Esitteeseen kerättiin tulokset kaikista Hossan viimeaikaisista kokonaisinventoinneista ja ne työstettiin kertomukseksi, joka on kokonaisuudessaan tämän raportin luku 5. Ihminen Hossassa.

5. Ihminen Hossassa

Vaatimaton sanikkainen, kangaskorte, on antanut nimen Hossalle, sillä saamelaisperäinen hoassa-sanaa piiloutuu koko alueen nimen taakse. Sanan suomenkielinen muunnos, huosie, nimeää puolestaan Huosiharjua ja Huosiusjärveä. Väitetään, että piisami hävitti kortteet Hossan seuduilta 1950-luvulle tultaessa, mutta seudun nimeen tämä kasvi jäi elämään.

5.1 Asutuksen vaiheita

Viimeinen jääkausi päättyi Hossan seuduilla noin kymmenen tuhatta vuotta sitten. Varhaisimmat metsästyksestä, kalastuksesta ja keräilystä elävät ihmiset saapuivat Hossan seuduille yli 8000 vuotta sitten. Näihin aikoihin on Huosiharjun eteläpuolella, Kenttäjärven ja Nurmiselän välisen Mykränsalmen pohjoisrannalla ihminen pitänyt tulta ja paistanut ruokaa (Laurila et al. 2007).

Hossan kivikautisille asuinpaikoille on tyypillistä pienialaisuus ja pesäkkeisyys. Hossan esihistoriallisilla asuinpaikoilla on nähtävillä, että elämänmuoto oli liikkuvaa: Asuinpaikat ovat pieniä ja asutus lyhytkestoista. Koska toimeentulo perustui pelkästään luonnon antimien hyödyntämiseen, siirtyi väkijoukko useita kertoja vuoden kierron mukaan asuinpaikalta toiselle. Aivan vähäpätöistä ei Hossan esihistoriallinen asutus kuitenkaan ollut, sillä nykyisen retkeilyalueen pohjoisnurkalle syntyi kivikauden loppupuolella merkittävä kulttipaikka, Väräkallion kalliomaalausalue. Esihistoriallisten kohteiden tutkimusten ja ajoitusten vähäisyys ei valitettavasti anna tarkempia kiinnityskohtia eri aikojen asutuksen yksityiskohtaiseen hahmottamiseen.

Vesiväylät ovat olleet olennainen elementti Hossassa tuhansien vuosien ajan. Seutu on ollut liikenteen solmukohta esihistorian hämäristä asti. Vaikka runsaat kalavedet ja riista houkuttelivat kulkijoita, näyttää Hossan vakituinen asutus jääneen aina vähäiseksi.

Ruotsinvaltakunnan päämäärätietoisena asutuspolitiikan taustalla oli 1500-luvulta lähtien itäisen Suomen liittäminen Ruotsin vaikutuspiiriin. Tähän tarvittiin maataviljelevää asutusta, sillä erätaloudessa eläviä ihmisiä ei katsottu vakituisiksi asutukseksi. Tämä johtui luonnollisesti siitä, että veronkanto tapahtui tuolloin pääasiassa maatalouden ja taloasutuksen perusteella, joten pohjoisen alkuperäisväestöä ei Ruotsin kruunun silmissä ollut olemassakaan. Pääasiassa Savon suunnalta Suomussalmelle saapuneen uudisasutuksen alkuvaiheessa 1600-luvulla asusti Hossan seuduilla edelleen ilmeisesti myös tätä alkuperäisväestöä, jota voi tässä vaiheessa pitää saamelaisena. Monesti tästä väestöstä on käytetty myös nimitystä lappalaiset, jolla viitataan lähinnä elinkeinona harjoitettuun erätalouteen. Historiallisia dokumentteja näistä varhaisemmista asukkaista ei tosin Hossasta ole. Sitä vastoin muutaman kymmenen kilometrin päässä pohjoisesta, Kuusamon puolelta, tunnetaan kaksikin saamelaista talvikylää 1600-luvulta. Saamelais-nimityksen käyttämistä puoltaa sekin, että Kuusamon puolella tiedetään väestön olleen alkuperäiseltä uskonnoltaan saamelaisia. Hossassa saamelainen perintö elää paikannimissä.

Savolainen uudisasutus levisi Kainuun pohjoisimpiin osiin 1600-luvun puoleen väliin mennessä. Tuolloin tiedetään Perangan Pistossa sijainneen Klemetti Heinosen perustaman tilan. 1700-luvun alkupuolella oli kirkonkirjojen mukaan asutusta Hossan liepeillä jo yhdeksän talon verran (Tervonen 1992:9). Hossan talo tunnetaan veroluetteloista 1760-luvulta. Vuosisadan lopulla perustettiin selkosiin useita torppia muun muassa Timppiin, Saukkovaaraan, Pajuvaaraan ja Lesovaaraan (Turpeinen 1992). Uudisraivaajilla oli kruunun silmissä lähes rajoittamaton oikeus metsään: Riistaa oli runsaasti, järvissä kalaa ja metsässä puuta niin kaskeamiseen kuin tervanpoltoonkin. Väestönkasvulle oli edellytyksiä.

Politiittinen tilanne muuttui siirryttäessä osaksi Venäjän valtakuntaa 1809. Enää eivät verohelpotukset houkuttaneet rajaseutujen asuttamiseen. Pikemminkin asutuskelpoisen maan puute muualla ajoi

ihmisiä korpiin. Maatalous oli kuitenkin sangen kehittymätöntä, olemattomat kulkuyhteydet hidastivat kaikin puolin elinkeinojen kehittymistä. Maanviljely perustui pitkälti kaskeamiseen, millä saatiinkin vielä 1800-luvun alkupuolella toisinaan hyviäkin satoja. Kaskikierto oli pitkä, 20 – 50 vuotta, ja pikkuhiljaa jouduttiin siirtymään yhä kauemmas korpiin kaskia polttamaan.

Kun isojako saatiin Suomussalmella päätökseen 1870-luvulle tultaessa, siirtyi suuri osa metsäomaisuudesta kruunulle ja kasken sekä tervanpoltto vaikeutui. 1900-luvun alun katovuosien aikaan Kainuuta kiersi hämäläinen maanviljelijä-kirjailija Kalle Kajander. Hän kuvaa (Kajander 1903) lohdutonta köyhyyttä Suomussalmella ja pohtii samalla sen syitä. Kajanderin mukaan ”kylmän ja karun luonnon välittömät tulolähteet...alkavat kuivua” (ibid. 179). Edelleen hän toteaa: ”Nämä seudut ovat juuri sillä rajalla, jossa maanviljelys vielä kokee olla pääelinkeinona, olematta kumminkaan sitä. Pääelinkeinona ovat jo kauvan olleet ja ovat vielä täälläkin hetkellä yleensä metsänhaaskaus ja erittäinkin tervanpoltto, vaan kun nekään eivät enää harjoittajaansa pysyväisesti elätä, niin siitä se lähtee haikein hätä, siitä suurin nälkä.” ibid. 150).

Yksikään tunnetuista taloista tai torpista ei ole viimeisten satojen vuosien aikana sijainnut nykyisen retkeilyalueen sisällä, mutta Hossa on ollut tämän seudun liepeille syntyneen asutuksen keskeistä nautinta-aluetta. Hossassa käytiin kalalla ja metsällä. Täällä poltettiin tervaa ja kerättiin suoniityiltä karjalle heinää. Kasvatvat porokarjat vaelsivat Hossassa, ja täällä pidettiin poroerotuksia. Koska kulkuyhteydet olivat teiden puuttuessa hankalat, yövyttiin tilapäismajoissa ja laavuissa. Tervanpolton vähetessä viime vuosisadan alkupuolella tulivat metsätyöt uittoineen tilalle. Metsänhakkuiden vähennyttyä 1960-luvulla jäi osa metsäkämpistä autioiksi. Ajan oloon monet niistä ovat jäämässä muistoiksi, mutta osa kämpistä on kunnostettu retkeilykäyttöön.

Ihmisen tuhansia vuosia jatkunut liikkuminen Hossassa näkyy edelleen monikerroksisena kulttuuriperintönä retkeilyalueella.

5.2 Esihistoriallinen aika

Viimeinen jääkausi päättyi Hossan seuduilla noin kymmenen tuhatta vuotta sitten. Varhaisimmat metsästyksestä, kalastuksesta ja keräilystä elävät ihmiset saapuivat Hossan seuduille yli 8000 vuotta sitten. Ainakin Huosiharjun eteläpuolella Mykräniemessä on tulisteltu tuolloin. Nuotiolla on paistettu lihaa, ja tuleen murentuneesta palaneesta luusta on saatu radiohiiliajoitus, joka antaa tämän arkipäiväisen ruuanlaiton ajankohdaksi noin 8300 vuotta sitten (Laurila et al. 2007, radiohiiliajoitus 7400 +/- 50 BP, noin 6300 BC).

Mykräniemen kivikautinen asuinpaikka on ainoa kaivauksin tutkittu kohde Hossassa. On suorastaan todennäköistä, että yhtä vanhaa asutusta löytyy muualtakin hossalaisilta asuinpaikoilta. Näille hossalaiskohteille on tyyppillistä pienialaisuus ja pesäkkeisyys, löytömaterialiaali on lähes yksinomaan kvartsi-iskoksia ja palanutta luuta. Palaneita kiviä löytyy pitkin rantoja, mutta koska nuotioita on kivetty kautta aikojen, on liesikiveysten esihistoriallisuus usein erittäin epävarmaa. Koko Hossan alueelta on löytynyt saviastian palasia ainoastaan yhdeltä kohteelta, Lipposeniemestä Lounajan pohjoisrannalta. Lipposeniemen palanen on sirkama varhaiskämpakeramiikkaa (Huurre 1992:29, alaviite sivulla 397), joka ajoittuu reilut tuhat vuotta Mykräniemen radiohiiliajoitusta nuoremaksi.

Hossan esihistoriallisilla asuinpaikoilla on nähtävillä, että elämänmuoto oli liikkuvaa: Asuinpaikat ovat pieniä ja asutus lyhytkestoista. Nyt tunnetut esihistorialliset asuinpaikat ovat nuotioiden ympärille syntyneitä pieniä aktiviteettialueita, joiden tuntumassa todennäköisesti yövyttiin kevytrakenteisissa tilapäissuojissa. Merkkejä esimerkiksi Saimaan alueella sekä Pohjanlahden rannikolla yleisistä kivikautisista taloista ei ole sen kummemmin Hossassa kuin muuallakaan Ylä-Kainuussa. Saviastioiden

puuttuminen asuinpaikoilta voidaan tulkita siten, että hyvin liikkuvaan elämäntapaan ei soveltunut raskaiden ja helposti särkyvien astioiden käyttö. Hossalaisten astiat olivat ilmeisesti keveämmistä organisista materiaaleista valmistetut eikä niistä ole jäänyt jäljelle mitään nykyihmisen ihmeteltäväksi. Parhaat kalavedet ja riistan kulkureitit eivät välttämättä olleet vuoden ympäri yhdestä leiristä kuljettavien matkojen päässä. Koska toimeentulo perustui pelkästään luonnon antimien hyödyntämiseen, siirtyi väkijoukko useita kertoja vuoden kierron mukaan asuinpaikalta toiselle.

Aivan vähäpätöistä ei Hossan esihistoriallinen asutus kuitenkaan ollut, sillä alueen pohjoisnurkalle syntyi kivikauden loppupuolella merkittävä kulttipaikka, Väräkallion kalliomaalausalue. Tämä maamme pohjoisin tällä hetkellä tunnettu kalliomaalauskenttä sijaitsee Somerjärven itäpäässä, jyrkän kallioseinän alaosassa, vesirajassa. Kuvakenttä koostuu pääasiassa ihmis- ja hirvikuvioista, mutta onpa kuvista tunnistettu myös maamme kalliokuvissa harvinainen karhu sekä Venäjän puolella useammin esiintyvä sauvo. Väräkallion maalaukset voidaan tyyllisten seikkojen perusteella ajoittaa aivan kivikauden lopulle (Taavitsainen et al. 1979) ja niiden lähimmät vastineet löytyvät Vienasta, Ääniseltä, Kuolasta sekä Pohjois-Norjan Altasta (Kivikäs 2009: 249). Vaikka ajallinen etäisyys Lipposenniemen asutuksesta (noin 5000 BC) Väräkallion maalauksiin (3000 – 2000 BC) on useampi tuhat vuotta, ei mikään viittaa siihen, että ihmiset noiden vuosituhansien aikana olisivat välillä hävinneet Hossasta. Tutkimusten ja ajoitusten vähäisyys ei kuitenkaan suo tarkempia kiinnityskohtia eri aikojen asutuksen yksityiskohtaisempaan hahmottamiseen.

Väräkallion maalaus sijaitsee kapean järven itäpäässä. Joitakin satoja metrejä maalauksen itäpuolella vesistö kääntyy kohti pohjoista. Jokimainen uoma yhdistää pohjoisesta Kuusamon puolelta laskevan Ölkynjärven Somerjokeen, joka on Hyrynsalmen reitin latvavesiä. Ölkynjärvet ovat syntyneet pari miljardia vuotta sitten muotoutuneeseen kallionhalkeamaan. Maisemat ovat jylhät ja kanjonimaiset. Ylä-Ölkin pohjoispäässä sijaitsee Pirunkirkoksi ristitty mahtava kalliohalkeama. Hieman etelään halkeamalta on kallioseinässä muutamia pieniä ja epäselviä maalauksia, jotka kuitenkin selvästi tyyllisesti liittyvät Väräkallion kuvamaailmaan. Matkaa Ölkyn kuvilta Väräkalliolle on nelisen kilometriä.

Taidehistorioitsija Riina Tiainen on esittänyt mielenkiintoisen teorian suomalaisten kalliomaalauksen sijoittumisesta maastoon. (http://www.kalliotaideyhdistys.fi/esite/riina_tainen.pdf, Tiainen, esitelmä Suomen kalliotaideseuran tapaamisessa Ristiinassa marraskuussa 2010.) Hän esittää, että maalaukset olisivat joissain tapauksissa – kuten juuri Väräkalliolla – sijainneet vesireittien kapeissa kohdissa merkiten portin maisemaan. Maalaukset olisivat siten ohjailleet kulkijaa siirtymään maisematilasta toiseen, sekulaarista pyhään ja edelleen kaikkein pyhimpään. Väräkalliolla olisi viitoitettu suunta kohti Ölkyn maalausta ja suurta halkeamaa. Kallion halkeamia on monesti pidetty kulkureittinä tuonpuoleiseen (Kivikäs 2009:34). Tiainen aprikoi samalla sitä, kenelle tienviitat olisi tarkoitettu. Ehkäpä Väräkallion laaja ja moneen kertaan maalattu kuvakenttä oli koko yhteisön rituaalipaikka, Ölkyn kuvakohta ainoastaan rajatun joukon kokoontumispaikka. Tiainen pohtii, voisiko tällainen vain osaa yhteisöä koskeva kokoontumispaikka olla esimerkiksi tiettyjä initiaatioreittejä varten. Vaikka pohdintoja tässä muodossa – minulla ei ole käytössäni Tiainen painamatonta pro gradua, jossa hän on kehitellyt ajatusta - pitäisikin lähinnä spekulointina, on ajatus kiehtova. Maalausta ei tarvitse nähdä kuvakenttänä kalliossa tai kivikautisen yhteisön riittien suorittamispaikkana vaan maalausalueen pyhyys voi liittyä laajemmin siihen, miten ihminen on mieltänyt ympäröivän maiseman.

Vesiväylät ovat olennainen elementti Hossan topografiaa. Tärkeä kulkureitti Vienasta Pohjanlahdelle kulki vedenjakajalla valtakunnan rajalla Sarvitaipaleessa. Norjalaiset kauppamiehet ja ryöstöjoukot kulkivat 900-luvulle pohjoisen merireitin löytymiseen saakka Vienanmerelle tätä kautta. Rautakauden lopulta, 800–1300-luvuilta, onkin vedenjakajan tuntumasta Suomussalmelta, Kuusamosta ja Sallasta enemmän löytöjä kuin koko Pohjois-Suomesta yhteensä (Huurre 1992:52). Pohjanlahden rannikolta kuljettiin keskiajalla Hossan seuduilla kalastelemassa, karjalaiset kauppiat saapuivat Vienasta. Voipa olla, että osa kivikautisiksi luokitelluista hossalaisasuinpaikoista on ollut käytössä leiripaikkoina vielä keskiajallakin. Vähäisten tutkimusten vuoksi asia jää kuitenkin varmentamatta.

Hossan esihistoria päättyy 1600-luvulla, jolloin Ruotsin valtakunta ulotti hallintonsa selkosiin ja ensimmäiset maanviljelijät perustivat mökkinsä korpeen. Asiakirjatietoja on suhteellisen vähän vielä 1700-luvultakin, ja hämmästyttävän paljon pienen ihmisen historiaa on hävinnyt suurista poliittisista käännteistä ja sotasankareista kertovan historian jalkoihin.

5.3 Pyyntitalous: metsästys

"Ja se lie tämä koskemattoman luonnon keskellä vietetty elämä, jota eivät häirinneet toimeentulon huolet eikä pakolliset verot, mikä tästä rajaseudusta teki sen laulujen ja runojen kotimaan, jollaisena kansallisrunojemme kerääjät sen oppivat tuntemaan. Kuinka runollista olikaan esim. reippaan suksimiehen kauniina kevätaamuna auringon tehdessä nousuaan hiihdellä hankien halki asumuksellensa metson- tai teeren soitimesta runsas kantamus uljaita lintuja selässään, kuinka runollista nuottakuntueen kesäillan tyvenessä rauhassa auringon heittäessä viimeisiä kultasäteitään yli satojen saarten ja nienten soudella laulellen ja puhellen onnistuneelta kalaretkeltä kotia!" (Calamnius 1912:73.)

Mahtoiko pyynnistä riippuvan ihmisen elo olla aina näin auvoisaa kuin papin poika ja säätyläinen, Rurik Calamnius runoili aikana, jolloin ihannoitua kuvaa suomalaisesta maaseudun eläjästä surutta hyödynnettiin poliittisiin tarkoituksiin? Matti Huurre arvelee (1992:59–60), että toimeentulo Suomussalmella varhaisimpien jääkauden jälkeisten vuosituhansien aikana oli suhteellisen hyvä. Väkeä oli vähän ja riistaa runsaasti. Vaikka tuliaseita ei ollut, olivat pyyntimenetelmät monella tapaa kehittyneitä. Metsästyksessä käytettiin nuolien ja keihäiden lisäksi erilaisia kuoppa- ja paula-ansoja. Koska pyynnin kohteet vaihtelivat vuodenaikojen mukaan, siirtyivät ihmisetkin vuoden mittaan useita kertoja asuinpaikalta toiselle. Tällaista asutusjärjestelmä on tapana kutsua vuotuiskierroksi ja se on ollut hyvin yleinen käytäntö erityisesti pohjoisilla metsästäjä-keräilijöillä. Viimeisten vuosisatojen aikana tilanne on kuitenkin ollut toinen. Metsänviljasta pyrki osalliseksi yhä suurempi joukko ihmisiä. Viimeistään maanviljely lopetti vuotuiskierron.

Jääkauden päättymistä seuranneen kolonisaation etuvartion muodostivat lehtimetsissä viihtyvät eläinlajit kuten hirvi, majava, metsäjänis ja kettu. Tämä johtui luonnollisesti siitä, että ensimmäisenä hyiseen maankamaraan juurtuivat juuri heinät, pensaat ja lehtipuut tarjoten ravintoa tulokkaille. Myöhemmin, männyn levitessä Kainuuseen, saapuivat havumetsien eläimet karhu, orava ja näätä. Hossan myöhempien vaiheiden kannalta merkityksellinen villipeura (rangifer tarandus fennicus) saapui Suomeen idästä kivikauden aikana, noin 7000 vuotta sitten. (Ukkonen 2001:16.) Kajaanin kihlakunnan oloista 1885 raportoinut O.A.F. Mustonen tietää kertoa, että harvinaisempiakin otuksia oli havaittu: Siipioravia nähtiin Kainuussa joka vuosi, myös saukkoja tavattiin toisinaan. Kertoopa Mustonen raportissaan, kuinka hirviäkin oli taas ilmaantunut uudelleen Savon suunnalta. (Mustonen 1885:67–71.)

Hirvi, joka oli ensimmäisiä tulokkaita jääkauden jälkeen, oli käytännössä metsästetty lähes sukupuuttoon 1800-luvulle tultaessa. Se rauhoitettiin 1868, mutta salametsästys jatkui. Tilanne pääsi niin pitkälle, että viime vuosisadan alussa hirviä oli jäljellä koko maassa enää muutamia satoja yksilöitä. Kanta alkoi kuitenkin vahvistua, kun maan poliittiset olot alkoivat vakiintua sisällissodan jälkeen. Talvisodan jälkeen hirvikannan suuruudeksi arvioitiin jo 6000 yksilöä. Hirveä merkittävämpi riistaeläin lienee jo aiemmin ollut metsäpeura. Kainuulainen metsäpeura on muita peuran alalajeja – pohjoisempaa tunturipeuraa ja sen puolikesyä muotoa poroa – kookkaampi. Se elää myös yleensä tunturipeuraa pienempinä laumoina. Peura oli niin suosittu riistaeläin, että sekin onnistuttiin hävittämään kokonaan Suomesta pääasiassa jo 1700-luvulla. Viimeiset peuralaumat nähtiin Suomenselällä 1880-luvulla, Kuhmossa 1910. Hossasta dokumentoitu varhainen suurriistan metsästys onkin viimeisiä vuosisatoja vanhempaa perua.

Hossan vuosituhantinen metsästysperinne piirtyy esiin ennen muuta monien pyyntikuoppien kautta. Niitä tunnetaan retkeilyalueelta ainakin viideltätoista eri kohteelta. Osa on yksittäisiä kuoppia, osassa kohteista hahmottuu useammasta kuopasta tehty pyyntikuoppajärjestelmä. Enimmillään kuoppia on kahdeksan. Tällaisia suuria järjestelmiä on kaivettu Joukovirrälle ja Alanteenvirrälle Aittojärven ja Saarijärven väliselle kannakselle. Petri Halinen on esittänyt (Halinen 2006:28–29), että alueilla, joissa on metsästetty metsäpeuraa, ei pyyntikuoppajärjestelmiä olisi ollut tarkoituksenmukaista rakentaa valtaviksi systeemeiksi kuten tunturi-Lapissa. Metsäpeura liikkuu suurimman osan vuodesta korkeintaan kymmenen yksilön tokkina kun taas puolestaan tunturipeuralaumat saattavat olla parisataapäisiä. Oikein sijoitettuna yhdellä tai kahdella kuopalla saatiin haluttu saalis eikä ylettömään kaivelemiseen ja kunnostukseen kannattanut ryhtyä.

Toki Hossassa kuopilla on saatettu pyytää metsäpeuran lisäksi myös hirviä. Todennäköisesti hirvenmetsästyksessä käytetty kuoppa oli alun pitäen hieman peurakuoppaa isompi, mutta kuoppajäänteiden perusteella ei ole aina mahdollista suoraan määrittää kuopan alkuperäistä kokoa. Hiekkamaassa ovat pyyntikuoppien alkuperäiset muodot pehmenneet hiekan valuessa käytön päättymisen jälkeen kuoppaan. Lehdet ja neulaset ovat täyttäneet kuopan pohjat. Metsäpeuran ja hirven kulkureitit ovat myös monesti samat, joten pyyntikuoppien sijainnin perusteella on lähes mahdoton tietää, mitä eläintä on pyydetty.

Pyyntikuopat on useimmiten kaivettu hiekkamaahan luonnollisten esteiden rajaamalle alueelle (Halinen 2006:38). Rurik Calamniuksen mukaan (Calamnius 1912:74) Suomussalmella kuopat kaivettiin tavallisesti kahden lammen väliin. Lisäksi kuopan molemmin puolin rakennettiin johdinaidat veteen saakka. Näin pyyntikuopan kohdalle jäi aukko, josta hätääntynyt peura pyrki karkuun. Usein nimittäin kuoppapyynnissä metsästäjät joukolla ajoivat pyydystettäviä eläimiä kohti kuoppia. Toinen keino oli odotella kauempana ja käydä säännöllisin välein tarkastamassa, oliko toivottu saalis joutunut kuoppaan.

Perinteinen peurakuoppa oli Calamniuksen mukaan (ibid. 74) noin puolitoista metriä pitkä ja metrin levyinen. Syvyyttä kuopilla oli niin paljon, *”että kun mies seisoi pohjassa ja oikaisa kätensä, ylti hän kirveen lavalla koskettaa maareunaan”*. Tunturi-Lapissa tutkitut pyyntikuopat ovat jonkin verran Calamniuksen kuvausta isompia (Halinen 2006:30). Kuopan laajuus ja syvyys vaihtelikin jonkin verran maaperästä ja metsästyksen kohteesta riippuen. Toisinaan tiedetään myös kuoppiin laitettun pystyyn terotettuja puupaaluja. Kaivettu hiekka leviteltiin tasaisesti kuopan ympärille, jotta kaivanto saatiin maisemoitua. Monesti kuoppien ympärille on kuitenkin jäänyt matalat palteet. Suomussalmella pyyntikuoppien seinämiin tehtiin 1800-luvulla laudoitus, jotta hiekka ei valuisi seinämistä. Kuopan päälle laitettiin kurkihirren tapainen puu, jonka varaan kuopan katteeksi aseteltiin sammalia ja varpuja.

Calamnius tietää, että vielä vuoden 1870 tienoilla kuoppapyyntiä olisi jonkin verran harjoitettu Suomussalmella. Koska pyyntimenetelmä on pitkäikäinen, on Hossan pyyntikuoppien ajoittaminen vaikeaa. Hirvet ja metsäpeurat olivat kadonneet 1800-luvun alkuun mennessä, joten suuritöisiä pyyntikuoppia tuskin enää tässä vaiheessa paljoakaan tehtiin. Toisaalta porotalous alueella syntyi 1600-luvulta lähtien. Pyyntikuopasta olisi siis voinut löytyä toisen omistama poro metsäpeuran sijaan, mikä ehkä myös toppuutteli kuoppapyynti-intoa.

Tunturi-Lapissa tehdyssä tutkimushankkeessa kävi ilmi, että siellä kuoppapyynnillä oli kaksi selvää ajallista huippua (Halinen 2006). Kivikauden lopulla, noin 4000 vuotta sitten, kuoppapyynti oli ensimmäistä kertaa hyvin intensiivistä. Seuraava kuoppapyyntihuippu on tuhat vuotta myöhemmin varhaisella metallikaudella. Halinen arveleekin, että historiallisen ajan kuoppapyynti lienee ollut suhteellisen marginaalinen ilmiö vanhempiin aikoihin verrattuna. Tunturi-Lappi sijaitsee kaukana Hossasta ja luonnonolot ovat toiset, joten aivan suoraan näitä tuloksia ei voida soveltaa hossalaisiin kuoppiin. Suomen vanhin ajoitettu pyyntikuoppa on Suomussalmen ja Hyrynsalmen rajalla sijaitseva

Nuoliharjun kuoppa (1000000331), joka ajoittuu peräti 10000 vuotta vanhaksi (Korteniemi ja Suominen 1998). Koska kaikista varhaisimmatkin Kainuun asuttajat harjoittivat kuopilla pyyntiä, on täysin mahdollista että näin tehtiin myös Hossassa.

Pienriistan pyynnistä ei ole juurikaan jäänyt jälkiä Hossan maisemiin. Rurik Calamniuksen mukaan (Calamnius 1912:73) 1800-luvulla linnustaminen niin syötäväksi kuin myötäväksikin oli metsästyksessä pääasia. Metsoja, teeriä ja kanalintuja pyydettiin satimilla, ansoilla, rihmoilla ja loukuilla. Soitimeltakin niitä saatettiin ampua. Mustosen mukaan (Mustonen 1885:67–77) näätiä pyysivät kaikki, mutta erityisesti oravien ampumista harrastettiin. *”Oravia ampuu jokainen teräsrousellinen mies, jolla on 1-2 oravakoiraa. Hänellä on muassa poikanen kolkkamiehenä katsomassa mihin nuoli menee tuodakseen sen takaisin ampujalle. Hyvinä oravavuosina voi mies saada 10–15 oravaa päivässä.”* Vielä 1700-luvulla oravien ampumiseen käytettiin nuijapäisiä puunuolia, jottei nahka menisi pilalle. Majava hävitettiin Kainuusta saman lähteen mukaan 1400–1600-luvuilla.

Suurpedoista sutta esiintyi ilmeisesti harvakseltaan 1800-luvun aikana, ahmoja, kettuja ja ilveksiä enemmän. Karhu oli eittämäti kunnioitetuin metsänelävä, jota Suomussalmella kutsuttiin kunnioituksella möröksi, mehtäläiseksi ja harvakarvaksi. Hossalainen maisema kätkee kuitenkin kaikki muistot mahdollisista karhun kaadoista vihreään neulassyliinsä.

5.4 Pyyntitalous: kalastus

Hossa on ollut kalamiehen paratiisi vuosituhansia. Muhoslaisten tiedetään käyneen kalalla Hossassa satojen vuosien ajan (Calamnius 1912:79). Hossalainen siika oli aikanaan maankuulua ja sitä vietiin Kajaanin joulumarkkinoille asti. Vielä 1900-luvun alussa maksoivat hossalaiset papinmaksunsakin siikoina. Hossan retkeilyalueen synty 1960-luvun jälkeen pohjautui osaltaan virkistyskalastukseen kirkkaitten vesien äärellä.

Hossan järviolue kuuluu Oulujärven vesistön latva-alueisiin. Retkeilyalueelle virtaavat koillisesta Hossan lijoen, luoteesta Somerjoen ja lounaasta Peranganjoen vedet, jotka kaikki laskevat Hossanjärven kautta Hossanjokeen ja sieltä edelleen Kiantaan ja Hyryn reittiin. Vesistöt kattavat noin 20 % koko alueen pinta-alasta. Järvet ja lammet ovat kirkasvetisiä, rantavyöhykkeet kapeita. (Sillman 2006:12). Hossan vesistöissä elää luontaisena haukia, ahvenia, siikoja, muikkuja, järvitaimenia, harjuksia ja särkikaloja. 1960-luvulta lähtien on Hossan järviin myös istutettu kalastuksen harrastajien iloksi.

”Kalastusneuvoina käytetään yleisimmin nuottaa, verkkoja, rysiä ja onkia. Pitkän siiman ja kohokoukkujen pito ja uisteleminen kuuluu paremmin herroille”, totesi Rurik Calamnius sata vuotta sitten (Calamnius 1912:81). Valtiopäivämies Simo Moilasen perunkirjasta näkyy, että tämän kiannanniemeläisen valtiopäivämiehen omaisuuteen oli kuulunut 1700-luvun puolessa välissä muun muassa kaksi nuottaa, 68 harvaa verkkoa, 11 tiheää verkkoa, 44 rysää ja kuusi venettä (Turpeinen 1992:142). Perinteisestä pyydyksillä kalastamisesta saatiin runsaasti uutta tietoa vuosina 2009 – 2010 tehdyssä Hossan vedenalaisinventoinnissa (Salo 2011). Järvien rantoja tutkittiin tuolloin sukeltaen, kahlaten sekä viistokaikuluotaamalla Iso-, Keski- ja Ala-Valkeaisella, Kenttjärvellä ja Öllörillä. Tutkimuksia johtanut meriarkeologi Eveliina Salo siteeraa Abel Klamin vuonna 1893 ilmestynyttä kuvausta hyvästä pyydyksen paikasta:

"Katsotaan siis sopiva paikka jossain matalassa salmessa tai lahden suulla, jossa on puoli syltä vettä (puolisen metriä) ja pehmeä pohja ja josta luullaan kalojen kulkevan. Parempi vielä on, jos on ruohikkoa rannan puolla ja niemenkärki, että pääsee lyhyemmällä aidalla. Sitten otetaan katittamurut, painellaan ruuhista tai, jos vielä on jää meressä, jään reunalta pohjaan kiinni, kun ensin on jäähän katitan muotoinen laukku hakattu. Ensin pannaan aitamuru kulkemaan suoraan rantaan päin..." (Klami 1893:38–39.)

Salon mukaan Klamin kuvaama paikan valinta vastaa täsmälleen hossalaiisten kalapatojen ja johdeaitojen sijoittelua (Salo 2011:108). Inventoinnissa löytyi jäänteitä erilaisista padoista ja johdinaidoista, veneistä ja meloista, yhteensä lähes neljäntäkymmeneltä eri kohteelta. Erityisen havainnollisesti patoja ja pyydysrakennelmia on nähtävillä Keski- ja Iso-Valkeaisella, jossa useampi hyvin säilynyt pyydys sijaitsee aivan matalan rannan tuntumassa.

Erilaiset passiiviset pyyntimenetelmät kuten liistekatsikapyynti ja padot ovat olleet käytössä tuhansien vuosien ajan. Yli-Iin Purkajansuolta on tutkittu 1990-luvulla jäänteitä liistekatsikoista, jotka ajoittuvat kivikauden loppupuolelle (Koivisto 2009). Samalla alueella asui jo tuolloin runsaasti väkeä suhteellisen pysyvästi. Pyydysten rakentamis- ja käyttöperinne eli ja kehittyi vuosituhansien aikana. Hossalaiset pyydysrakennukset ajoittuvat viimeisen parin sadan vuoden ajalle. Ne näyttävät liittyvän Hossan ja Selkoskylän asutuksen kasvuun 1800-luvun alun jälkeen. Varmasti Hossassa on kalastettu tätä ennemminkin, mutta vasta paikoilleen asettunut väki saattoi pitää kalapatojen kaltaisia huoltoon vaativia pyydysrakennuksia.

Kansatieteilijä U.T.Sirelius kuvaa tutkimuksessaan Suomalaisten kalastus (1908) erilaisia pyydysrakennuksia, joista osa muistuttaa selvästi Hossasta löytyneiden kalastuslaitteiden jäänteitä. Sirelius kuvaa kolu- ja risupatoja, joiden seinät on valmistettu tiheästi asetetuista sulkupuista. Risupadoissa saattoi olla useita aitoja, jolloin varsinaisia pyydysrakennuksia oli useita. Tällaisia pyydysrakennuksia käytettiin useimmiten virtapaikoissa. (Sirelius 1908:349–351, kuva alla.) Todennäköisimpänä esikuvana Salo pitää Hossan pyydysrakennuksille Sireliuksen tyvenvesien madepatoja. Ne on rakennettu vieriviereen lyödyistä seipäistä tai liisteistä. Patoihin voidaan rakentaa johdeaitoja. Madepato voi olla moniosainen, jolloin jokaiseen katkoskohtaan on sijoitettu rysä. Mitään jälkiä rysistä tai merroista ei kuitenkaan inventoinnissa löytynyt. Ne oli joko kerätty aikanaan pois taikka sitten ne ovat lahonneet veteen.

Tyvenvesien madepadot, joihin tavallisimmin ovat taajaan lyödyt seipäät¹, harvemmin saleleipot², tehdään joko siivettömät tai siivelliset.

Edelliset ovat suoria seinä, jotka lyödään rannasta suoraan selälle päin. Jos paikka on loiva, saatetaan ne laatia moniosaiset, s. o. useille pyydysrakennuksille. Tällainen moniosainen pato nähdään kuvasta 594, jossa a:lla merkityt kohdat ovat patoseinää, b:llä

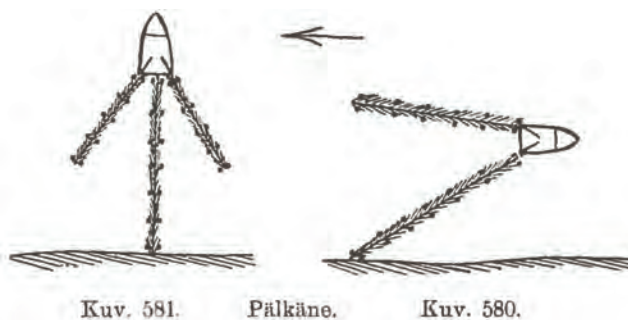

Kuv. 594. Sotkamo.

merkityt avantoja; vaajaan c kiinnitetään rysä suustaan ja vaajaan d sappamestaan. Väliin pannaan muutamiin avantoihin kaksi rysää: toinen suin maalle toinen selälle päin. Jos pyyntipaikka äkkiä syvenee, tehdään pato lyhyt, ja sen ulkopäähän sijoitetaan vain yksi pyydys⁵.

Kuvaus madepadosta. Sirelius 1908:356.

Erilaisia patorakennelmia ja pyydyksiä kuvataan Sireliuksen teoksessa *Suomalaisten kalastus (1908)*. Risu- ja kolupatoja kuvataan ohessa esitetyn piirroksen avulla (Sirelius 1908:349).

Inventoinnin yhteydessä neljä pyydysrakennelmaa ajoitettiin dendrokronologisesti (Zetterberg & Zetterberg 2011). Erityisen mielenkiintoista ajoitustuloksissa oli, että nuorin ja vanhin ajoitus olivat saman pyydysrakennelman eri osista. Pyydyksiä näyttää siis käytetyn ja kunnostetun pitkien aikojen kuluessa. Suurin osa ajoituksista osuu 1800-luvun alkupuolelle. (Salo 2011:109.)

Keski-Valkeaisen luoteisnurkan korjailtu kalapato (Reiska: 132950) sijaitsee pienen niemen kärjessä. Pato on laaja rakennelma, jota on jäljellä rannan suuntaisesti kuusi metriä ja ulapalle päin yhdeksän metriä. Salo kuvailee sitä Y-kirjaimen muotoiseksi, padossa on kolme toisiinsa liittyvää aitaa. Puita rakennelmassa on parisen sataa ja puiden päät ovat teroitettuja. Padon matalimmat osat ovat noin metrin syvyydessä, syvimät lähes kahdessa metrissä. Neljä ajoitusnäytettä on analysoitu. Vanhimmat puista oli kaadettu viimeistään talvella 1800–1801. Yksi säröslaudan kappale oli puusta, joka on kaadettu keväällä 1867. Nuorin ajoitetuista puista oli kasvanut ainakin vuoteen 1924 saakka. (Salo 2011:77–79.)

Siinä vaiheessa, kun Keski-Valkeaisen kalapatoa alettiin rakentaa, oli seudulla muutamia veroa maksavia taloja. Padolta on linnuntietä reilut yhdeksän kilometriä Hossan kantatilalle, joka oli tuolloin virallisesti ollut olemassa viitisenkymmentä vuotta. Talon oli perustanut 1688 syntynyt Knut Lasanen, joten Hossan talo lienee seissyt paikoillaan jo 1700-luvun alkukymmeninä. Niihin aikoihin kun kalapadon rakentaminen ja käyttö alkoi 1800-luvun alussa, perustettiin Selkoskylään useita uusia taloja. Matkaa järvien yli esimerkiksi 1796 verotaloksi muodostuneeseen Timppiin oli reilut kymmenen kilometriä. Vaikka ei olekaan mahdollista tietää, minkä talon omaisuutta juuri kyseinen kalapato oli, on kuitenkin suhteellisen selvää, että joku alueen tila omisti jokaisen padon tai pyydyksen. Muussa tapauksessa ei niitä näin systemaattisesti pitkän ajan kuluessa olisi huollettu ja korjailtu. Luonnollisesti tällaiset suuret ja huolenpitoa vaativat pyydykset saattoivat olla yhteisomistuksessakin.

Toisen lähes samanaikaiseksi ajoittuvan kalapadon johdeaitaa on Ison Valkeaisen länsirannalla Levälahdessa (Reiska: 132930). Täällä ajoitustuloksen mukaan näyttäisi siltä, että padon johdeaitaa on ryhdytty rakentamaan syksyllä 1810. Nuorin ajoitetuista patorakennelmista sijaitsee Ison Valkeaisen lounaisnurkassa, hiekkaisella rannalla (Reiska: 132935). Rakennelmassa oli seitsemän metriä pitkän johdeaidan lisäksi kasassa puumateriaalia, joita tutkimusraportissa arvellaan kiinteäksi pyydykseksi (Salo 2011:52). Tästä johdeaidasta otettiin yhteensä neljä näytettä, joiden viimeinen kasvuajankohta osuu kesälle 1917. Pyydyksen johdeaita on siis rakennettu ennen kevään 1918 kasvukauden alkua. Hossa oli kaukana juuri itsenäistyneen Suomen valtokeskuksista ja poliittisista ristiriidoista. Kun etelämpänä käytiin veristä sisällissotaa, rakensivat hossalaiset kalanpyydyksiä järviin.

Saaduista ajoituksista päätellen kalapatojen rakentaminen ja huolto loppui 1920-luvun alussa. Syitä on varmasti monia. Calamnius kiinnittää huomion ryöstökälykäsä aiheutuneeseen kalakantojen romahdukseen 1800-luvun lopulla (Calamnius 1912:79). Myös suuri suomussalmelainen elinkeinonmurros ajoittuu 1900-luvun alkukymmenille, jolloin alueen pääelinkeino, tervanpolto, tyrehtyi käytännössä lopullisesti ja metsätyöt alkoivat. Takapajuista maataloutta alettiin samoihin aikoihin voimallisesti kehittää ja karjan määrä kasvoi. Karjan rehu saatiin pääasiassa luonnonniityiltä.

Rehun kerääminen oli työlästä ja aikaa vievää puuhaa, mutta koska maatalous pitkälti lepäsi karjan varassa – saatiinhan kaikki lannoitteetkin luonnonmenetelmin - pidettiin työtä vaivan arvoisena. Tavallaan voitaisiin ehkä väittää, että elinkeinojen painopiste siirtyi erätaloudesta – metsästys, kalastus, tervanpoltto – maatalouteen. Kalastaminen Hossassa ei päättynyt, mutta suurten, lähes ammattimaisten pyydysten käyttö päättyi.

Kalastuskuuluitärkeänä osanakainuulaiseen elämäntapaan myöskin kunsenkansantaloudellinen merkitys heikkeni 1900-luvulla. Muistoina viimeisen sadan vuoden aikana harrastetusta kalastuksesta ovat useat hossalaiset verkkovajat ja kalasaunat, joista esimerkiksi Lounajan rannalla sijaitseva vanha verkkovaja (Reiska: 44890) on kaavalla suojeltu ja nykyään tulipaikan liiterinä. Toinen uusiokäyttöön päättynyt ja niin ikään kaavalla suojeltu kalastusrakennus on Laukkujärven autiotuvaksi kunnostettu vanha kalasauna 1930-luvulta (Reiska: 1182 ja 61898). Metsähallitus aloitti kalojen istutukset järviin 1960-luvulla. Viimeiset vuosikymmenet on hossalainen kalastus ollut virkistyskalastusta.

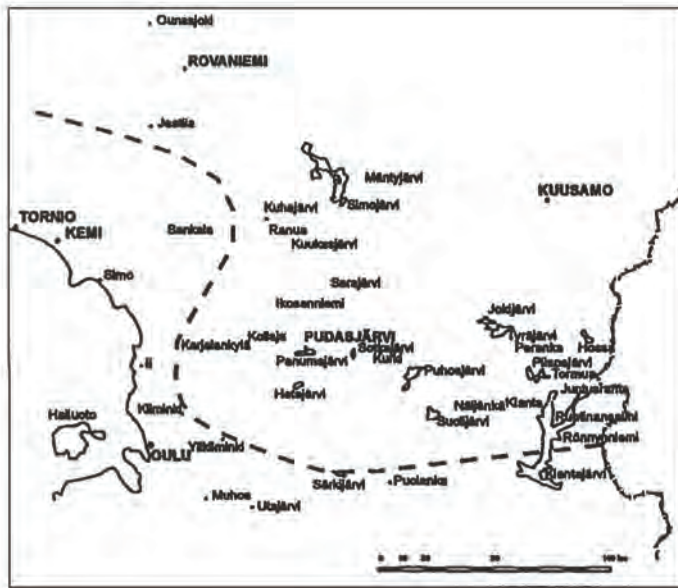
5.5 Porotalous

Villipeura (rangifer tarandus fennicus) saapui Suomeen idästä kivikauden aikana, noin 7000 vuotta sitten (Ukkonen 2001:16). Vielä 1750-luvulla oli peuranpyynnillä poropaimentolaisuutta suurempi taloudellinen merkitys Enontekiöllä asti. Suomen lappalaisia 1830-luvulla tutkinut Jacob Fellman jakoi saamelaiset elinkeinojen ja elämäntapojen perusteella poro-, kalastaja- ja metsälappalaisiin. Näiden lisäksi osa eläti itseään ns. raitiolappalaisina, jotka paimensivat talonpoikien poroja. (Kortesalmi 2008:23–24.) Poronhoito ja poropaimentolaisuus ovat siis viimeisten satojen vuosien aikana syntyneet elinkeino Suomen alueella. Mitään yhtenäistä saamelaista porotaloutta ei historiallisesti ole ollut olemassa vaan eri puolilla ja erilaisissa ympäristöissä ovat elinkeinojen painopisteet muovautuneet ympäristön ja paikallisten perinteiden pohjalta.

Varsinainen saamelainen poropaimentolaisuus syntyi saamelaisalueen länsiosissa, Ruotsin ja Norjan puolella, keskiajan lopulla. Suomen Lapin itäosissa, ns. Kemin Lapissa, johon esimerkiksi Kuusamokin kuului, oli porojen pitäminen hyvin vähäistä vielä 1600-luvulla. Poronhoidon historiaa tutkinut J. Juhani Kortesalmi kuvaa varhaisinta poronhoitoa seuraavasti (Kortesalmi 2008:42):

Varmaa poronhoitoaluetta Pohjois-Suomessa 1500- ja 1600-luvulla oli silloinen Kemin Lapin metsälappalaisalue, mutta sekin oli vähäporoista pyyntikulttuuria, alkuperäisintä lapinkulttuuria. Poroja metsälappalaisilla oli taloutta kohti vain muutamia, ja niitä käytettiin houkutuseläiminä peuranpyynnissä, veto- ja kantojuhtina sekä teuraina. Tärkeimmät Kemin Lapin metsälappalaisten ravinto- ja tulolähteet olivat peuranmetsästys, majavan ja muiden turkiseläinten pyynti sekä kalastus.

Savolaisperäisen uudisasutuksen levitessä kohti pohjoista 1600-luvulla omaksuttiin ilmeisesti pienimuotoinen poronhoito metsälappalaisilta Kainuun-Kuusamon rajoilla. Lappalaisista ei Kainuun puolelta ole historiallisia dokumentteja, sitä vastoin Kuusamon puolella eli saamelaisia varmuudella vielä 1700-luvun alkupuolellakin. Saamelaisten perinteistä elämäntapaa ja kulttuuria oli pyritty Kuusamon alueella sijainneiden Kitkan ja Maanselän talvikylien alueella aktiivisesti tuhoamaan koko 1600-luvun ajan. Tämä tapahtui paljolti puhdasoppisten kirkonmiesten käännytystyön avulla, mutta uudisasukkaitten maankäyttö vaikeutti myös perinteisiin pyyntielinkeinoihin nojautuvaa alkuperäisasutusta. Hossaa lähimmät saamelaisten talvikylät, Kitka ja Maanselkä, sijaitsivat reilun viidenkymmenen kilometrin päässä, mikä ei ollut kovin kummoinen matka tuolloinkaan. Vaikka Kainuusta ei saamelaisasutuksesta ole kirjallisia dokumentteja, on saamenkielestä jäänyt runsaasti muistoja paikannimistöön. Hossassa on arveltu (muun muassa Hossa HKS 1977, alkuperäinen tiedonlähde ei kuitenkaan käsikirjoituksesta käy ilmi) eläneen metsälappalaisia vielä 1720-luvulla.

— Suomen poronhoitoalueen likimääräinen etelä- ja länsiraja 1700-luvun jälkipuoliskolla ja 1800-luvun alussa perunkirjojen mukaan. Kortesalmi 2008:174.

Saamelaiset on etnisiteetin nimityksenä vakiintunut käyttöön. Lappalainen-nimitys koetaan monesti negatiivisena ja kolonialistisena. Käytän näitä nimityksiä siten, että saamelaisella historiallisissa yhteyksissä tarkoitan sitä väestöä, jonka joko tiedetään puhuneen saamenkieltä tai harjoittaneen perinteistä saamelaista uskontoa. Lappalainen-nimitys viittaa lähinnä elinkeinoon, joka perustui pyyntiin ja osittain poronhoitoon. Lappalainen 1700-luvulla on henkilö, jonka elinkeino on määriteltävissä, mutta jonka kuuluminen tiettyyn etniseen ryhmään jää hämäräksi.

Uudisasutuksen levitessä Hossan perukoille 1600-luvulla oli seuduilla vielä runsaasti metsäpeuraa pyydettäväksi. Välittömästi alueen pohjoispuolella eleli saamelaisperäinen

väestönosa, joka metsästi ja kalasti sekä piti pientä määrää poroja. Eipä siis ihme, että uudisasukkaatkin hankkivat poroja ainakin sen verran, että historialliset lähteet tuntevat asian. Kortesalmen mukaan *"varhaisimmat luotettavat asiakirjatiedot Kainuun talollisporonhoidosta ovat Suur-Paltamon Kiannon kylästä, nykyisen Suomussalmen pohjoisimmasta osasta, vuodelta 1725, jolloin Taavetti Hartikainen mainitaan poronhoitajaksi, ja vuodelta 1728, jolloin Ruhtinansalmen Tormualan Joonas Väisäsellä oli ainakin yksi poro nimeltään Lusicka."* (Kortesalmi 2008:142–143.) Talonpoikaisen poronhoidon eteläraja kulki 1700-luvun lopussa Suomussalmella Kiantajärvellä Rönnyntiemessä ja Ala-Näljängellä Säaskelässä (kartta, ibid. 173–174).

Hossan Virtajärven länsipuolisella Honkavaaran kankaalla on tänäkin päivänä jäänteitä massiivisesta erotusaitauksesta. Aitaus lienee rakennettu 1800-luvun loppupuolella ja se on jäänyt käytöstä 1960-luvulla. Retkeilyreitti kulkee välittömästi aidan itäpuolella, minkä vuoksi aidan suojeleminen ja esittely nostettiin esille jo Hossan vuoden 1977 hoito- ja käyttösuunnitelmassa (Hossa HKS 1977). Aidan pohjoispäädyssä, kirkon vieressä, on infotaulu, jonka tekijästä ei ole täyttä varmuutta. Taulun tekstin mukaan *"poronhoito syntyi todennäköisesti siten, että villien peurojen metsästyksessä toisinaan käytetyistä houkutuseläimistä huomatiin, että peura kesyyntyy ja sopii mm. vetojuhdaksi. Hossan seudulla poronhoitoa on harjoitettu 1500-luvulta lähtien."* Näin varhaista ajoitusta ei voi pitää uskottavana, jos Kortesalmen käsitys ajankohdan porotaloudesta pitää paikkansa. Minkäänlaista suoraa todistusaineistoa ei hossalaiselle poronpidolle 1500-luvulta ole ainakaan asiakirjojen muodossa. Todennäköisesti uskomus perustuu virheelliseen käsitykseen, jonka mukaan saamelaiseen elämänmuotoon olisi poronhoito yhdistettävissä ikaikaisesti.

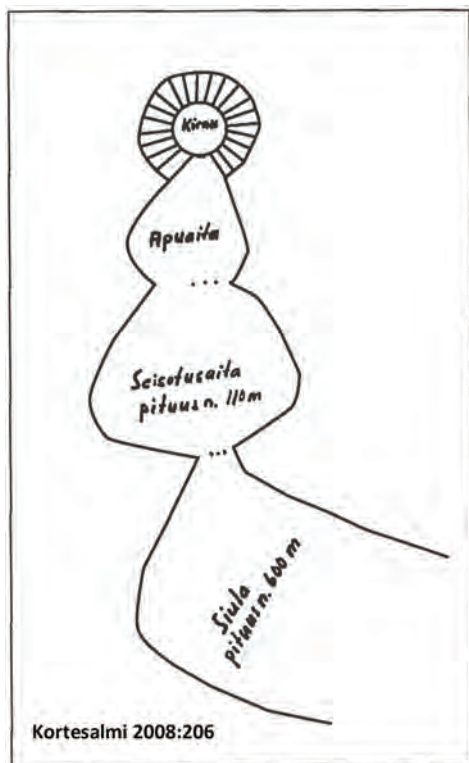
Talolliset oppivat poronhoidon alkuvaiheissa saamelaisilta ja metsälappalaisilta. Käyttötarkoituksetkin olivat pitkälti samat. Ravinnon lisäksi poroja käytettiin vetojuhtina tavaroiden ja ihmisten kuljetukseen. Houkutuseläimenä käyttö väheni sitä mukaa kun porokannat kasvoivat ja samaan aikaan 1700-luvulla metsäpeurat hävisivät. Tuliaseiden yleistymisellä oli osuutensa asiassa, mutta myös kaskitalous oli omiaan hävittämään metsäpeurakantaa.

Perinteisten ahkioiden lisäksi talolliset käyttivät kevytrakenteisia kelkkoja, ilmaantuivatpa längetkin poron niskaan 1800-luvun lopulla. Tervakuljetusten alkutaipaleilla tiedetään poroa käytetyn

vetoeläimenä Kainuussa. Kovin tehokas tämä kuljetustapa ei ehkä ollut, sillä poro ei jaksanut vetää kuin tynnyrin kerrallaan. (Kortesalmi 2008:184 – 202.) Kajaanin kihlakuntaa 1880-luvulla kiertänyt O.A.F. Mustonen, Eino Leinon isovelji, kertoo suomussalmelaisten poronpidosta 1700-luvun puolessa välissä: ”Suomussalmen perällä kuljettavat poroilla heinänsä ja halmeviljansa ja käyvät käräjillä ja kaupungissa n.m. Porotaloissa teurastavat 8 – 10 kappaletta vuodessa.” (Mustonen 1885:69.) Saman lähteen mukaan oli suomussalmelaisilla ja puolankalaisilla 1800-luvun alussa viitisensataa poroa.

Vielä 1900-luvun alussa oli inarinlappalaisilla ja koltilla tapana koota ja erotella porot syksyllä tai alkutalvesta ilman erotusaitaa (Itkonen 1948:139). Jo sata vuotta aiemmin tiedetään talonpoikien rakentaneen erityisiä erotusaitauksia, joita Suomussalmella kutsuttiin poronpelloiksi. Kesäaikana porot vaelsivat vapaina, mutta alkutalvesta ne kerättiin aitaukseen vasojen merkintää ja teurastuksia varten. (kuva; Kortesalmi 2008:206.) Keräily tapahtui yhteisvoimin. Yhteistyö alkoi institutionalisoitua 1900-luvun alussa, jolloin eri puolella poronhoitoaluetta sovittiin yhteistuumin kokoamisajankohdasta. Porojen keruuryhmiä kutsuttiin tuolloin palkisiksi. Samalla sanalla saatettiin myös tarkoittaa sitä aluetta, jolla porotokka laidunsi. Paliskuntien väliset rajat vakiintuivat senaatin päätöksellä 1898. (ibid. 364–365.)

Hossan alueella on runsaasti jäänteitä porotaloudesta. Honkavaaran erotusaidan lisäksi toinen erittäin laaja erotusaita on sijainnut Lätäkönvaarassa, jossa on myös jäänteitä poromiesten kämpästä. Tämä aitaus on jäänyt pois käytöstä useita kymmeniä vuosia sitten, rakennus näkyy kuitenkin vielä vuoden 1969 peruskartalla. Toinen, hieman vanhempi poromiesten kämpän pohja sijaitsee Ison Valkeaisen länsipuolella Leväpuron suulla. Hossan Poropuiston isännän, Eero Karvosen mukaan kämpppä on ollut käytössä sotien jälkeen. Se on rakennettu jossain vaiheessa viime vuosisadan alkukymmeninä ja jäänyt käytöstä 1960-luvulla. Tätäkin vanhempia jäänteitä voi olla Kokalmuksen rannalla, entisöidyn porotallin vieressä. Täällä on jäänteitä kahdestakin täysin maatuneesta kiukaallisesta rakennuksesta. Ne voivat liittyä muuhunkin toimintaan kuten metsätöihin 1900-luvun alussa.

Porotalleja on Kokalmuksen rannalla kolme. Niitä on korjattu 1980-luvun aikana ja ne ovat kaavalla suojeltuja. Kesän 2012 havaintojen mukaan ovat kaikki kolme tallia edelleen aktiivisessa ja alkuperäisessä käytössä. Porokatiskoja on Lipposenniemessä – tämäkin kaavalla suojeltu – sekä toisen samanlaisen jäänteitä Talasjärven koillispuolella. Katiskat ovat pieniä aitauksia, joihin porokarjaa on kerätty tarpeen vaatiessa. Tuoreimman katiskan jäänteet sijaitsevat Rytilammen rannalla. Nuorimmasta päästä olevat porotalouteen kuuluvat rakenteet löytyvät Aittojärven eteläpuoliselta Variskankaalta, jossa on talviruokintapaikka sekä Valkeaisenkankaalta, jossa on Hossa-Irnin paliskunnan käytössä oleva erotusaita.

5.6 Niittytalous

Kainuulainen maatalous syntyi kaskikulttuurin varaan 1600-luvulla uudisasutuksen levitessä selkosiin. Kaskeaminen jatkui intensiivisenä 1800-luvulle, raivattuja peltoja oli vähän. Kaskimaiden hyödyntämisellä oli kuitenkin rajansa. Asutuksen oli väestön lisääntyessä työnnyttävä yhä kauemmas korpiin ja vaaroille. *”Ei yhtään vaaraa löydy, joka ei jo moninkertaisesti ole halmehittu ja poltettu. Se ei enää voi hyvää hedelmätä kantaa; kuitenkin haparoiwat ihmisraukat sydänmaitten ympärillä niitä etsiesä ja hakiesä, josa turhasa työsä satoja kesäisiä päiwiä tuhataan”*, totesi Suomussalmen kappalainen Carl Saxa nuorempi vuonna 1837 (Turpeinen 1992:145). Isonjaon valmistuminen käytännössä hävitti kaskiviljelyn mahdollisuudet muutama vuosikymmen myöhemmin. Kansaa yritettiin patistella huonosti kannattavaan peltoviljelyyn.

Suomussalmen seurakunnan historian kirjoittanut Ilmari Kiannon veli, Rurik Calamnius totesi (1912:63) sata vuotta sitten: *”Perin vanhanaikuista ja alkuperäistä maanviljelys yleensä vieläkin on. Ojitukselle ei anneta paljon mitään arvoa. Työkalut ovat varsin puutteelliset. Aura ja kotitekoinen rautapiikarhi ovat melkein ainoat maanmuokkaukoneet, aivanpa viime aikoihin asti on risukarhejakin käytössä ollut.”*

Calamniuksen mukaan oli karjanhoito yhtä kehnossa jamassa. *”Vanhimmat talot ovat allensa anastaneet kaikki parhaat niityt, niin ettei nuoremmille ole jäänyt muuta kuin pieniä suoniitty-pahasia siellä täällä ympäri sydänmaidan.”* (ibid. 66.)

Tilastollisestikin vanhojen tilojen ja uudempien torppien välinen ero niittypalstojen omistuksessa näyttää suurelta (Turpeinen 1992:159). Suoniittyjen lisäksi perattiin palstoja myös korpiin purojen varsille. Puroja tammettiin kevättulvien nostattamiseksi niityille. Näillä keinoin heinänkasvu parani muutamaksi vuodeksi. Mutta huonokasvuksiakaan niittyjä ei ollut tarpeeksi, joten karjalle tehtiin talven varalle lehtikerppuja, kerättiin naavoja, varpuja ja jäkälää. Rehuongelma muodostui pullonkaulaksi karjataloudelle 1900-luvun alkupuolella.

Niittypalstat sijaitsivat usein isonjaon jälkeen kruunun mailla ja taloilla oli niihin vain nautintaoikeus. Matkat niityille olivat pitkiä ja heinän kuljettaminen kotiin työlästä. Toiseen maailmansotaan mennessä osa pelloista otettiin nurmiviljelyyn, minkä avulla karjanrehua ruvettiin itsekin kasvattamaan. Väestömäärä ja sen mukana karjan määrä kuitenkin kasvoi nopeasti, joten luonnonniityiltä kerättävä rehu oli olennainen osa maataloutta aina 1950-luvulle asti.

Hossan alueella on niityiltä kerätty karjan rehua samaan tapaan kuin muuallakin Suomussalmella. Yksittäisistä niityladoista on Talassalmen lato Puukkojärvellä kunnostettu 1980-luvulla. Täällä on aiemmin 1900-luvun alkupuolella ollut ainakin kahdella hossalaistalolla rantaniityillä palstat, joilta on kerätty kortetta. Eetu Väisänen Hossan Siirtolasta oli mukana niityllä lapsena 1930-luvulla (pers. comm.3.8.2012). Hänen kertomansa mukaan Siirtolan lato oli saassa lähellä sittemmin kunnostettua määttäläisten latoa. Kortteen kerääminen päättyi Väisänen mukaan 1950-luvun puolen välin tietämillä, koska piisamat olivat hävittäneet kortteen järvestä.

Moilasenvaaran eteläpuolisen Aittojoen varrella on usean kilometrin pituinen nauha latoja, laavuja ja niitysaunoja. Nämä rantaniityt lienevät olleet tuottoisat, sillä niihin on panostettu runsaasti työtä muun muassa tammeamalla joen niskaa. Pitäjänkartaston (<https://astia.narc.fi>) (1905–1906) mukaan on Aittojoen suussa, Lavajärven rannalla sijainnut 1900-luvun alussa perankalaisen Hemmilän Alatalon palsta. On mahdollista, että myös jokivarren ladot ovat kuuluneet samalle talolle. Hemmilä on niitä Perangan uudistiloja, jotka on perustettu jossain vaiheessa vuosien 1771–1868 välillä. Ensimmäinen Hemmilän isäntä oli vuonna 1694 syntynyt Hemmi Tauriainen. Hänen iästään päätellen on talo ollut paikalla jo ennen vuotta 1771. Ilmeisesti veronmaksu on kuitenkin alkanut vasta vuoden 1771 jälkeen. Karttamerkintä Hemmilän Alatalosta viittaa siihen, että ennen 1900-luvun alun karttaa on päättilasta

lohkottu ainakin yksi tila, ”Alatalo”. Matkaa Hemmilästä linnuntietä jokisuulle on lähes 14 kilometriä, joten niityltä heinää tehdessä olivat varmaankin tilapäiset majoituspaikat tarpeen. On mahdollista, että kaikki Aittojoen niityt eivät kuuluneet saman talon nautintaan vaan että useammalla talolla oli täällä niitypalstoja.

Aittojoella on ladon jäänteiden lisäksi muitakin niittytalouteen kuuluneiden rakennusten jäänteitä. Pillupurolla joen pohjoispäässä on niityladon vieressä kankaalla jäänteitä kaksoislaavusta. Tällaista rakennelmaa on nimitetty myös laukopuoliksi. Kaksi hirsistä salvottua laavua on rakennettu vastatusten. Laavujen väliin on jätetty parin metrin rako, johon on viritetty tuli kivettyyn nuotion paikkaan. Tukevasta hirsirakenteesta päätellen laukopuolia on käytetty yöpymispaikkana useina kesinä. Etelämpänä Aittojoen varrella, Valkealammen koillispuolella, on toisen niityladon vieressä jäänteitä niittysaunasta. Rakennuksen hirret ovat kokonaan maatuneet, mutta paikalla erottuu sammalen alla noin 20 neliön laajuinen saunan seinävalleja. Rakennuksessa on ollut suhteellisen suuri kivinen kiuas, joka on aikojen kuluessa levinnyt rakennuksen sisälle. Joitakin metrejä niittysaunan ulkopuolella on kivetty nuotion paikka. Sauna on voinut olla muussakin käytössä kuin niityllä kävijöiden yöpymispaikkana, sillä joitakin satoja metrejä lounaaseen, lammen rannalla, on poltettu tervahautaa.

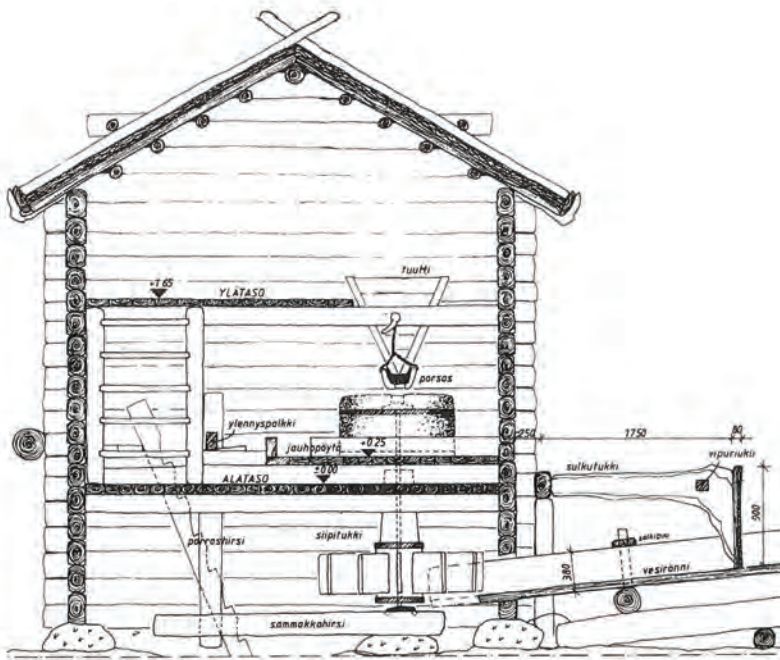
Kolmisen kilometriä itään Aittojoelta virtaa pikkuinen Rytipuro halki Rytisuon rämeen. Puron varressa on viisi latoa, joista kolme on kunnostettu 1980-luvulla. Latojen pohjoispuolella, kankaan reunalla, on jäänteitä kahdestakin hirsisestä laavusta. Ne sijaitsevat latonauhan keskipaikkeilla, joten sijaintinsa puolesta ne soveltuivat hyvin yöpymistukikohdiksi koko niittyalueella työskenneltäessä. Sekä Rytisuon että Aittojoen ladot ovat olleet käytössä viime vuosisadan alkukymmeninä, mutta todennäköisesti heinää on kerätty näillä tuottoisilla niityillä jo viimeistään 1800-luvulla. Niittytalous jäi lopulta historiaan 1950-luvulla, kun rehun tuotannossa siirryttiin peltoviljelyyn.

5.7 Myllyt

Väestönkasvu Suomussalmella oli rajua 1800-luvulla. Piispajärven kylän alueella - johon Hossakin kuului - väkimäärä yli kaksinkertaistui vuosien 1805 ja 1880 välillä (Turpeinen 1992:117). Ruokittavat suut lisääntyivät. Kaskan poltto kannatti yhä huonommin, kun parhaat kaskimaat oli moneen kertaan poltettu. Isonjaon valmistuttua kaskielinkeino kävi mahdottomaksi metsien siirryttyä kruunun omistukseen. Vaikka maatalous oli perukoilla sangen kehittymätöntä, joitakin merkittäviä uudistuksia tapahtui. Yksi näistä oli siirtyminen viljan käsin jauhamisesta vesimyllyjen käyttöön. Tämä kehitys mahdollistui, kun myllyvero lakkautettiin vuonna 1885 (Korhonen 1993:107). Vesivoimalla ryhdyttiin pyörittämään ennen muuta perinteisiä hierin- eli härkinmyllyjä.

Myllyn toimintaperiaate on yksinkertaisen nerokas: Koskipaikkaan asetetaan tukeva sammakkohirsi, johon kiinnitetään pystyyn säteittäiset siivet. Vesi ohjataan siiville ränniä pitkin, mikä saa siivet pyörittämään akselia. Niinpä tämän sammakkohirrestä ylöspäin kohoavan akselin yläpäähän kiinnitetty ylempi jauhinkivi pyörii akselin kierrosnopeudella. Jauhettavat jyvät kaadetaan jauhinkivien yläpuolelle ripustettuun tuuttiin, mistä ne ohjataan yläkiven silmäreiän kautta jauhinkivien väliin. Valmiit jauhot kerätään talteen jauhinkivien kehyksenä olevasta laatikosta. (kuva, Korhonen 1993:28.)

Myllyveron lakkauttamisen aikoihin oli koko Oulun läänissä verotettuja myllyjä 60, kotitarvikemyllyjä yli 1200. Kainuuta onkin nimitetty puromyllyjen maakunnaksi. 1990-luvun taitteessa inventoitiin kainuulaisia myllyjä Museoviraston ja Kainuun Museon toimeksiannosta, tosin minkäänlaista raporttia ei näistä inventoinneista näytä kirjoitetun. Inventointien seurauksena kunnostettiin toistakymmentä myllyä, joista neljä Suomussalmella. Lähimmäs Hossaa nämä kunnostukset tulivat Piispajärvellä, jossa

Hierinmyllyn toimintaperiaate. Korhonen 1993:28.

entisöitiin Runtin mylly. Tästä innostuneina Selkoskylän kylätoimikunta entisöi Kellarijoella Hoikkalan myllyn, joka tiedettiin vuonna 1919 rakennetuksi (Vester 1999:42–44). Lippo Vester toteaa kyläkirjassa: *"Puromyllyjen runsas esiintyminen johtuu ennen kaikkea tarkoitukseen soveltuvien purojen paljouudesta. Toisaalta kyläkuntien oli tultava toimeen omin neuvoin. Teitä oli harvakseltaan. Maalikytille ei lähdetty pelkämä mielijohteesta..."* (ibid.)

Hossan alueella tiedetään olleeksi ainakin kolme myllyä 1900-luvun aikana. Lounatkoskessa niitä on ollut kaksi, Pikku-Kukkurin ja Lavajärven välissä kolmas. Lounatkosken myllyistä toinen oli rakennettu Takkilan myllypalstalle ja se oli selkoskyläläisten yhteinen. Kyläläisten aiempi mylly oli sijainnut Joukovirrassa, mutta kevättulva vei sen mennessään. Kyläläiset käyttivät tuolloin Lounatkosken myllyistä toista, niin sanottua hossalaisten myllyä. Hossalaisilla oli kuitenkin paljon jauhettavaa, olihan talo vanhimpia ja suurimpia kunnan pohjoisimman kulman taloista. Ilmeisesti koko Hossan kylä käytti tätä myllyä. Selkoskyläläiset rakensivat uuden myllyn 1920-luvun alussa. Tämän myllyn jäänteet lahoavat parastaikaa kosken Myllyputaan pohjoispuolisessa haarassa. Rannalla myllyn vieressä on hyväkuntoinen myllykämpä, joka on edelleen käyttökunnossa. Takkilan ensimmäinen myllysauna paloi 1930-luvun lopulla. Uusi on rakennettu tämän jälkeen, mutta kuitenkin ilmeisesti jo ennen sotia, sillä sitä tiedetään desanttienkin käyttäneen. (Vester 1999:261 - 263.)

Eino Lesonen ja Setti Kempainen kuvaavat (Vester 1999:261) selkoskyläläisten kyläkirjassa Takkilan myllyn rakentamiseen liittynyttä dramatiikkaa: Myllyn rakennuspuiden maksu oli päässyt viivästyämään. Lopulta poliisi oli saapunut Takkilaan haastaakseen isännän, Matti Kempaisen, käräjille maksun viivästyttämisestä. Takkilassa naiset vastaanottivat haasteentuojan, mutta samalla lähettivät viestin isännälle, joka oli peltotöissä. Isäntä kiiruhti maksamaan puut Metsähallituksen edustajalle, ja niin jäi käräjille meno. Tarina ei kerro, pitkö isännän mennä peräti kirkolle saakka maksua hoitamaan. Tie Hossasta Juntusrantaan oli juuri valmistunut, joten siinä mielessä matkan ei tarvinnut kestää kovin monta päivää.

Sota-aikana kansanhuollon tehtävänä oli turvata koko väestölle peruselintarvikkeiden saanti. Maatilojen tuli luovuttaa muun muassa maitoa, voita, lihaa, viljaa, perunoita, munia ja villoja. Jotta myllyissä ei jauhettaisi salaa ohi kansanhuollon viljaa, tarkkaili kansanhuolto myllyjen käyttöä sinetöimällä ne. Kansanhuollon virkailijat saapuivat Takkilaan ottamaan selvää sota-ajan jauhatuksesta, mihin isäntä Juho Kempaisen sanotaan tuumanneen, ettei myllyä ole käytetty kymmeneen vuoteen (Vester 1999:262). Koska matkaa myllylle oli Takkilasta viitisen kilometriä, eivät kansanhuollon miehet viitsineet lähteä tarkastamaan asiaa. Mylly jäi sinetöimättä. Myös Eetu Väisänen muistelee (pers. comm.3.8.2012) Takkilan myllyllä jauhettun jauhoja sota-aikana, jos jauhettavaa oli.

Hossalaisten myllyn historia ja kohtalo on hieman arvailujen varassa. Vuoden 1977 alussa tehdyn hoito- ja käyttösuunnitelman (Hossa HKS 1977) mukaan Lounatkoskella oli tuossa vaiheessa kaksi myllyä, joista Takkilan mylly oli tuolloin korjauskelpoinen mutta hossalaisten mylly oli jo arvion mukaan korjauskelvoton. Näiden kahden myllyn lisäksi samainen lähde kertoo Lavajärvellä sijaitsevan myllyn olevan korjauskelpoinen. Lavajärvellä oli tuolloin myös suhteellisen hyväkuntoinen myllytupa. Myllyn sijaintitiedoissa on pientä epä johdonmukaisuutta, sillä toisaalta samassa asiakirjassa puhutaan Pikku-Kukkurin rannalla sijaitsevasta myllystä. Tälle seikalle löytynee kuitenkin looginen selitys: Mylly on ilmeisesti sijainnut Pikku-Kukkurin ja Lavajärven välissä sijaitsevassa Tuirankoskessa.

Viimeisten sadan vuoden aikana piirretyillä kartoilla kosken rannat näyttäisivät kokeneen mielenkiintoisia muutoksia (karttakuvat yllä). 1900-luvun alun pitäjänkartalla Tuirankoskessa on saari. Vuoden 1941 taloudellisella kartalla saaria on peräti kaksi. Nykyisellä peruskartalla pohjoisempi, suurempi uoma on ummossa, ja kosken rannalla on vain pitkä niemi. Maastossa entisen uoman kohdalla näkyy toki pitkällä matkalla selvästi vanha uoma, mutta aivan selvänä se ei hahmotu koko matkalta. Mitä ilmeisimmin on Lavajärven mylly sijainnut juuri täällä, vaikka kesän 2012 tarkastuksessa ei myllyn paikkaa kyetty löytämään. Myllysaunan kohtalosta ei ole tietoa, mutta itse mylly on siirretty Lounatkoskelle 1990-luvun alkuun mennessä. Tämä on ilmeisesti tapahtunut ennen myllyinventointeja, sillä listaus ei tunne Hossasta muita kuin "Lounatkosken" (= Takkilan) sekä "Pikku-Kukkurijärven" myllyt. Hossan vuoden 1977 HKS:n välissä on kopio muistiosta, joka on päivätty 17.10.1988. Siinä toimenpide-ehdotuksiin on kirjattu muun muassa Lavajärven ja "Myllypuron" (=Takkilan?) myllyjen säilyttäminen. Käytännössä tämä ajoittaa Lavajärven myllyn siirron – mikä sinänsä on kiistaton tosiasia – vuosiin 1989 – 1990. Samaa ajankohtaa pitää myös luontovalvoja Tapani Seppänen siirron todennäköisimpänä ajankohtana (pers.comm. 30.7.2012).

Vaikka hierinmyllyt puroissa yleistyivät 1800-luvun aikana, on niitä ollut käytössä jo aiemminkin. Hossan vuoden 1977 HKS:n välissä on pieni käsinkirjoitettu lappunen – kirjoittaja on tuntematon – jossa selkoskyläläisen Tuomelan isännän, Antti Lesosen (s. 1905) kerrotaan arvelleen Lavajärven myllyn käytöstä: ”*Tohtii olla ylikin 300 v vanha.*” Arvelu perustui siihen, että myllyn käytöstä oli Antille kertonut 90-vuotias papparainen, jonka isosiän isä oli ollut aloittamassa myllyn rakentamista. Sijaintinsa puolesta Lavajärven mylly olisi hyvin voinut kuulua perankalaisille. Perangassa taloja oli 1700-luvulla useita. Tuskin kuitenkaan sama mylly on säilynyt kolmea sataa vuotta, mutta samalla hyväksi katsotulla paikalla mylly on voinut seistä satojakin vuosia.

5.8 Tervanpoltto

Tervanpoltto oli suomussalmelaisten pääelinkeino lähes koko 1800-luvun ajan (Turpeinen 1992: 262). Jo vuonna 1754 kiannanniemeläisen Simo Moilasen kuolinpesään kuului muun omaisuuden lisäksi kaksi tervavenettä ja neljä tynnyriä tervaa (Calamnius 1912:68). Moilanen oli toki valtiopäivämies ja todennäköisesti jonkin verran naapureitaan varakkaampi. Tervankysyntä maailmanmarkkinoilla voimistui 1700-luvun lopulla. Pohjanlahden rannikot oli tuolloin jo poltettu tervaksi ja polton painopiste siirtyi kohti itää. Kainuun ja Oulujoen pahimmat kosket perattiin 1800-luvun alkupuolella, mikä mahdollisti suomussalmelaisen tervan kuljetuksen Oulun tervaporvareille.

Tervaurakka alkoi puiden kolomisella. Keväthankien aikaan kiskottiin koloraudalla kuori puista niin korkealle kuin maasta ylettiin. Jotta puu ei kuolisi, jätettiin sen pohjoiskyljelle kaistale kuorta. Tämän jälkeen odotettiin kolme vuotta pihkan nousemista ja puun tervottumista, minkä jälkeen jakkaralta jatkettiin kolomista ylös puun runkoa. Samalla aiemmin jätetty kuoren kaistale poistettiin. Vielä yhden kesän yli puiden annettiin kuivua. Syksyllä kolopuut sitten kaadettiin. Rekikelien aikaan tervapuut vedettiin hautapaikalle. Loppiaisen jälkeen, pakkasten aikaan, puut hakattiin haloiksi. Työ saattoi jatkua marianpäivään saakka maaliskuun lopulle. Tässä vaiheessa oli tärkeää, että tervahaudan lähistölle oli rakennettu sauna, jossa lämmiteltiin ja lepäiltiin. Sauna oli yksinkertainen pieni hirsirakennus, jossa oli maalattia ja kiuas nurkassa. Savu poistui oviaukosta. (Entinen Oulujoki 1954: 206 – 209.)

Tervahauta oli yleensä halkaisijaltaan 12 – 15 metriä ja syvyyttä sille tuli metri tai pari. Liian matala hauta ei tahtonut vetää kunnolla. Monesti samaa kohtaa käytettiin haudan poltossa useita kertoja. Tervahaudan pohjustus tehtiin savesta. Pohjalla oli puinen silmä, josta valmis terva valui tervahaudan rännin eli kynän kautta tynnyreihin. Hautatervakset ladottiin alkukesästä. Koko rakennuspuuhaa johti lotnikka, hautamestari, mutta kaikki kynnelle kykenevät pääsivät latomaan tervaksia. Tähän puuhaan saattoi mennä kolmekin päivää. Latominen aloitettiin reunoilta ja rakentaminen eteni kohti haudan keskusta, haudan silmää, jonne toisinaan laitettiin ns. silmätikku. Kun tervakset oli ladottu pyöristyväksi kummuksi, katettiin hauta huolellisesti turpeella, sammalilla ja mullalla. Hauta sytytettiin lopulta jonain tynnenä alkukesän iltana nostelemalla reunojen peitteitä tasaisin välein ja tuikkaamalla puut näistä kohdin tuleen. Kun rovio oli kunnolla syttynyt, peitettiin palteet uudemman kerran. Jos tuli meinasi sammua, saatettiin avata uusia ilmareikiä. Alkoi tarkka vahtiminen. (ibid. 209–213.)

Haudan kyteminen kesti noin viikon. Kun tuli oli painunut syvemmälle, ruvettiin pinnasta haromaan hiiliä pois. Näin palaminen jatkui tasaisena. Kun hauta oli palanut noin vuorokauden, irrotettiin tappi kynän päästä ja tervan juoksuttaminen tynnyreihin saattoi alkaa. Tähän vaiheeseen kuului monesti erilaisia taikoja. Hautaa saatettiin kiertää myötä- tai vastapäivään, kirves voitiin heittää haudan yli. Jotkut välttivät tervan kutsumista omalla nimellä. Kiertoilmauksina käytettiin ”muu vilja” tai kalu”-nimityksiä. (ibid. 214–216.)

Terva juoksutettiin viimeistä pisaraa myöten. Lopulta jäi vain kumpu hiiliä ja tuhkaa. Tervatynnyrit oli tehty puhdetoina talvella. Niiden muoto ja mitat oli tarkkaan määrätty: Tynnyrissä piti olla kahdeksan vannetta ja jo vuonna 1648 oli määrätty, että tervatynnyrien tuli olla ns. Rostockin mitan mukaisia eli 48 kannun vetoisia. Nykymitoissa tämä tarkoittaa sitä, että tynnyriin mahtui noin 125 litraa tervaa. Täyden tynnyrin kävi kruunun puolesta merkitsemässä vakaaja. (ibid. 217.)

Lopulta tynnyrit kuljetettiin polttopaikalta vesireitin varteen, jossa ne pakattiin tiiviisti tervaveneeseen, paltamoon. Venekuljetus Ouluun saattoi alkaa.

Tervataloudella oli kääntöpuolensa. Koko tuotantoprosessi kesti viitisen vuotta ja se vaati suuren määrän työvoimaa. Tervan kuljetus Ouluun vaati parin kolmen henkilön työpanosta. Matkat vesistöjä pitkin kestivät useita viikkoja. Tervankuljetusmatkoja tehtiin myös yleensä useampia kesässä. Jo ennen venematkaa oli tervatynnyrit kuljetettu taipaleitten takaa jokivarteen.

Yleinen toimintatapa oli, että tervanvalmistaja teki tervaurakkasopimuksen ostajan kanssa ennakkomaksua vastaan. Jos toimittaja ei viiden vuoden päästä kyennyt toimittamaan kaikkea lupaamaansa tervaa, olivat sakot ja korvaukset huomattavat. Usein ennakkomaksu annettiin myös tavarana, jolloin esimerkiksi maksuksi saatu jauhosäkki oli huomattavasti kalliimpi kuin selvällä rahalla maksettuna. Kaiken huippuna maksettiin ennakkomaksuina tervasta vähäisempi hinta kuin käteisellä ostettaessa, joten tervaporvari osasi kyllä nylkeä tavarantoimittajaa kaikin mahdollisin tavoin. (Calamnius 1912:71–72.) Monesti tervanpolttaja olikin käytännössä oululaisen tervaporvarin orja.

Hossan retkeilyalueelta on rekisteröity lähes parikymmentä tervahautaa, mutta tämä on vain osa kaikista alueen haudoista. Koko Suomussalmen kunnan alueella on tuhansia tervahautoja, joista osaa on poltettu useaan kertaan. Lounajan rannalla, Lounatkapean kohdalla, on erityisen hyvin säilyneen tervahaudan ja –saunan jäänteet. Poikkeuksellista tässä 15-metrisessä haudassa on, että sen rännin hirsinen tukirakennelma on osittain säilynyt. Kohta, josta haudan kynästä on laskettu tervaa tynnyreihin, on ollut reunoilta hirsin tuettu. Tervahautaa kiertää nauha kuoppia, joita on usein kaivettu hautojen ympärille ilmeisesti tulen leviämisen estämiseksi. Parikymmentä metriä tervahaudalta on jäänteitä pienestä tervasaunasta. Hirsisestä noin kymmeneksi metrin rakennuksesta on jäljellä edelleen viitisen hirsikertaa. Oviaukko on ollut noin 80 cm leveä, kiuas on sijainnut ovea vastapäätä. Tähän saunaan on tehty myös pieni savuaukko kiukaan vastapäiselle seinälle. Ovea ei siis ole tarvinnut aukoa vaan Lounatkapean tervanpolttajat ovat nauttineet saunansa suloisesta lämmöstä ilman vetoa. Sauna on sisäpuolelta mustunut ja sitä lienee käytetty useamman polttokerran yhteydessä. Lopulta tervasauna on jäänyt järven rantaan lahoamaan itseksensä. Joitakin kattohirsistä lepää seinien päälle romahtaneina tänäkin päivänä.

Metsien yhteisomistuksen aikana kaikki kynnelle kykenevät pyrkivät osallisiksi tervakaupan tuomasta elintasosta. Ei olekaan kummallista, että metsien siirtyminen kruunun omistukseen 1870-luvulla isonjaon myötä herätti suurta vastustusta Suomussalmella. Tervanpolton tilastohuippu, 7000 tynnyriä vuodessa, osuu vuodelle 1874 (Calamnius 1912: 70): Väki kolosi puita kuin viimeistä päivää juuri ennen jaon päättymistä. Viimeiset yhteishaudat poltettiin heti isonjaon jälkeen. Kruunun metsien tuhoaminen oli käräjien uhalla kiellettyä tämän jälkeen.

Köyhyys ja surkeus, josta Suomussalmi tuli kuuluisaksi viime vuosisadan alussa, johtui siis osin valtiovallan sinänsä tarpeellisista katsotuista toimista. Ehkä maaomaisuuden uusjaon kaikkia vaikutuksia ei osattu arvioida etukäteen, eikä tällainen vaikutusten arviointi kuulunut poliittiseen ohjaukseen vielä 1800-luvun puolessa välissä. Markkinatalous toimi tervakaupan suhteen todella valtion säätelyn ulkopuolella. Pian kruunu kuitenkin joutui tekemään korjausliikkeitä. Sarja pahoja katovuosia 1800-luvun lopussa ajoi väestön nälkäkuoleman partaalle, minkä vuoksi tervanpolttoon saatiin runsaasti poikkeuslupia.

Pikku Nimettömän tervahauta Joukojärven länsipuolella. P8020007.jpg.

Lopullisesti tervakauppa taantui 1900-luvun alussa. Koko maakunnan taloudellisissa oloissa tapahtui suuria muutoksia. Maatalousolot paranivat ja rautatie etelästä Kajaaniin (1904) avasi markkinat alueen karja- ja meijerialoudelle. Sahatavaratuotanto työllisti enemmän väkeä ja takasi paremman toimeentulon kuin tervanpoltto. Maailmanmarkkinat olivat kiinnostuneet tervasta vielä 1900-luvun alussa (Ruuttula-Vasari 2004: 143), mutta Kainuussa oltiin siirtymässä uuteen taloudelliseen vaiheeseen metsien käytön monipuolistuessa.

Viimeisen tervaveneen tiedetään laskeneen Kiehimästä vuonna 1927 (Oulujoki 1954:134).

Pikku Nimettämän tervahaudan ulkopuolella, sortuvassa rantatörmässä, on runsaasti hiilenkappaleita. Hiilet ovat todennäköisesti joutuneet ympäristöön siinä vaiheessa, kun tervanpoltto paikalla oli päättymässä ja hautaa sammuteltiin. Tällöin hiiliä leviteltiin tulen tyrehdyttämiseksi. P8020004.jpg.

5.9 Metsänhakuista ja uitosta retkeilyyn

Tervanpolton merkitys alkoi hiipua metsien siirryttyä kruunun haltuun isonjaon yhteydessä 1870-luvun alun jälkeen. Puutavaran hakkuut alkoivat Hossan seuduilla. Alkuvaiheissa hakattiin pelkästään parhaita tukkipuita vesireittien varsilta, sillä ainoa keino puutavaran kuljetukseen teittömiltä seuduilta olivat uitot. (Seppänen, Lavajärven kämppäkansio). Ensimmäinen tieyhteys Hossaan saatiin 1920-luvulla, jolloin rakennettiin tie Juntusrannasta lijärven rantaan. Hossa – Peranka –tie valmistui vasta 1950-luvun lopulla, joten vesistöt muodostivat pitkään ainoan kuljetusreitit.

Suomussalmen lukkari Erik Bisi kirjoitti keväällä 1858, että Oulun sahan omistaja oli tuottanut työntekijöitä uittoon Savosta asti, koskapa kiantalaisilla ei ollut työhaluja. *”Kiantalaiset eivät näytä kykenevän näihin yrittämään, havainnevat kuitenkin petäjien arvon, kun ne muuksikin kelpaavat, ei vain tervaksi, huhdaksi ja petäjäleipäpuiksi haaskata”*, totesi Bisi. Ehkä tämä haluttomuus johtui myös tehtävän vaikeudesta. Suomussalmen oloista innokkaasti sanomalehtiin raportoinut lukkari kertoo, kuinka toukokuussa 1862 Hossasta laitettiin kohti Oulua tuhatmäärin tukkeja. Juhannukseen mennessä puut olivat kulkeneet matkasta vasta noin kuudesosan, sillä tuuli oli ajanut tukit Jalonkosken sumaksi. Kolmekymmenpäiväinen miesjoukko oli ollut jo kuusi viikkoa töissä, rahaa oli palanut ja kosket vasta alkamassa. (Entinen Oulujoki 1954: 227–228.) Eipä siis ihme, jos kiantalaisia olisi enemmän kiinnostanut tervanpolto.

Viime vuosisadan alkupuolella oli metsänhakkuu vielä vähäistä Hossan seuduilla. Kiannan hoitoalueesta lyhyen historiikin 1980-luvulla kirjoittanut silloinen aluemetsänhoitaja Tauno Väkevä arvelee (Väkevä 1983), etteivät vuonna 1909 alkaneet konsessiohakkuut välttämättä ulottuneet silloisen Piispajärven hoitoalueen metsiin. Tähän aikaan suuri osa hakkuista oli juuri konsessiohakkuista: Metsähallitus möi yhtiöille puutavaraa tietyn ajan kuluessa itse hakattavaksi, ja konsessiomiehet olivat puutavarayhtiöiden palkkaamia (Parpola ja Åberg 2009:66 – 67). Selkosylän kyläkirjassa Oskari ja Toivo Lesonen kertovat (Vester 1999:123–124) Somerjärven ympärillä olleista suurista savotoista vuosina 1918 – 1919. Kyse oli juuri konsessiokaupoista. Lesosten mukaan kaikki kynnelle kykenevät pyrkivät pääsemään osallisiksi savotan tarjoamista eduista, jopa Vienasta saakka tultiin tukkimetsälle. Tervan poltto oli käytännössä päättynyt eikä rahapalkallisia töitä juurikaan ollut tarjolla.

Sata vuotta sitten metsäkämpät olivat yksinkertaisia rakennuksia, jotka työläiset kyhäsivät itse majapaikoikseen. Lesosten kertoman mukaan kämpissä oli maalattia ja lämmitys tapahtui yksinkertaisen kiukaan avulla. Seinustoilla oli jonkinlaiset ritsit nukkumista varten. Ruoka valmistettiin kämpän pihalla ehkä siitäkin syystä, että ikkunattomassa kämpässä oli hyvin pimeää. Märät vaatteet ja hevosten valjaat kuivattiin seinustoilla. Hevosille rakennettiin omat yksinkertaiset suojansa. (Vester 1999:123–124.) Eläin pysyi lämpimänä loimen alla, sillä talleissa ei yleensä ollut mitään varsinaista lämmön lähdeä. Vaikka Hossasta ei varmuudella tunnetakaan tällaisia konsessiomiesten kämppien jäänteitä, on vastaavia säilynyt muualla Pohjois-Suomessa. Esimerkiksi Pellon Kuusivaarassa on kämppiä tehty rinteeseen nauhaksi. Joka toisessa rakennuksen pohjassa on kiukaan jäänteitä (kämpät), joka toisesta ne puuttuvat (tallit). Rakennuksen pohjat ovat noin 5 x 5 metrin suuruisia. Näiden kämppien ja tallien rakentamisessa on käytetty hyväksi rinteen muotoa, sillä noin puolet rakennuksesta on kaivettu rinteeseen, jolloin maanlämpö on vähentänyt muun lämmityksen tarvetta. (Räihälä 2011.)

Kuusivaaran kämppiä muistuttavia rakennuksen pohjia on Hossassa muutamilla paikoilla. Kokalmuksen Koreassalahdessa on porotallin ympärillä jäänteitä parista huomattavasti talleja vanhemmasta kiukaallisesta rakennuksesta sammaleisine seinävallineen. Nämä rakennukset voivat hyvinkin liittyä konsessiokauppojen aikaiseen toimintaan Hossan seuduilla. Toinen mahdollinen metsäkämpän tienoo sijaitsee Lounajan luoteisrannalla, niin ikään nykyisen porotallin tuntumassa. Täällä on järven rannalla pari sammaloitunutta kiuasta ilman ympäröiviä seinävallia. Tosin muutaman kymmenen metrin päässä on muhkea tervahauta, joten rakennukset ovat voineet olla tervasaunojakin. Paikan nimi – Vanha kenttä – saattaa myös viitata vielä tervahautaa vanhempaan asutukseen Lounajan tienoilla.

Jo vuonna 1902 säädettiin vesilailloilla uiton järjestämisestä. Kajaanin uittoyhdistys perustettiin 1910, parikymmentä vuotta myöhemmin moninaisten vaiheiden jälkeen yhtiö kulki Oulujoen uittoyhdistyksen nimellä. Alkuvaiheessa ei Metsähallitus ollut mukana uittoyhdistyksessä, mutta 1920-luvulta lähtien, hankintakauppojen yleistyttyä Metsähallituskin tuli aktiivisemmin mukaan uittoyhdistyksen toimintaan (Virtanen 2004:196 – 198). Hankintahakkuiden myötä Metsähallitus alkoi itse hakkauttaa puutavaran ja kuljettaa sen asiakkailleen. Työväestön oloihin tuli myös huomattava parannus 1928 uuden kämppälain seurauksena. Laissa määriteltiin tarkemmin ne asumisolot, jotka työnantajan tuli tarjota metsätyöläisille.

Suomussalmella puukauppa alkoi käydä ensimmäisen maailmansodan jälkeen, erityisen suuren hyppäyksen metsästä saatava tulo teki 1930-luvulla. Tiedot sota-ajalta ovat hieman ristiriitaisia. Väkevän mukaan (1983) savotat jäivät kesken. Selkoskylän kyläkirjassa kerrotaan (Vester 1999:19) kuinka Somerjärven itäpään tehty uittotammi jäi avaamatta jatkosodan aikana. Vedenpinta olisi tuolloin noussut lähes kaksi metriä. Alkuperäisenä ajatuksena oli, että pato olisi aukaistu siinä vaiheessa, kun uitto olisi edennyt Hossanjoelle saakka. Tuolloin Somerosta olisi laskettu lisävettä tarpeen mukaan. Väyliä lienee ruopattu jo ennen sotia, purouitto oli tuolloin yleistä. Hossan latvavesiltä puut uitettiin Hossanjoen kautta Kiantaan ja sieltä eteenpäin Hyryn reitille. Sodan aikana kuitenkin Somerjärven kohonnut vedenpinta liuotti jäkälän pois Väräkallion pinnasta. Kallion pintaan syntyi edelleen näkösällä oleva raja. Kalliomaalaukset eivät kuitenkaan sanottavasti vahingoittuneet tästä episodista.

Metsähallituksen Suomussalmen kirkonkylällä sijainnut virkatalo, Kirilä, poltettiin talvisodan pyörteissä. Palossa tuhoutui myös hoitoalueen arkisto. Hossan hakkuiden historiaa on säilyneiden asiakirjojen, lähinnä leimausluetteloiden perusteella jäljitettävissä 1930-luvulle, jolloin hakkuita näytettäisiin tehdyn pääasiassa nykyisen retkeilyalueen itäpuolella, Hossan kylän kaakkoispuolella (Metsähallitus. Kiannan hoitoalue. Leimausluettelot. Hd4:1 leimausluettelot 1933 – 1945, Hd4:2 leimausluettelot 1946 – 1955 ja Hd4:3 leimausluettelot 1956 – 1962. Oulun maakunta-arkisto.) Arkistotietojen puutteellisuutta osoittaa kuitenkin, että samaan aikaan tiedetään Puukkojärvellä olleen käynnissä suuret savotat. Puukkojärven kämpän sauna on sittemmin kunnostettu autiotuvaksi, itse kämpä on hävinnyt.

Syyskesällä 1940 rakennettiin Ison Kukkurijärven rannalle kämpä (Eae:16 Kiannan hoitoalueelta saapuneet kirjeet 1931 – 1945, Oulun maakunta-arkisto). Lavajärvelle kämpä oli todennäköisesti rakennettu jo hieman aiemmin, koska sekä Soijinvaaralle että Lavajärvelle oli suunniteltu suuret leimikot. Ilmeisesti Lavajärven hakkuita ei päästy aloittamaan heti, sillä välirauhan aikana oli vaikea saada riittävästi työvoimaa metsätöihin. Aluemetsänhoitajana lähes pari vuosikymmentä toiminut K.H.Segerberg kaatui Viipurin pommituksissa, myös yksi hoitoalueen metsätyönjohtajista kaatui tammikuussa 1940. Uusi aluemetsänhoitaja J.G.Bruce lähetti 3. elokuuta 1940 piirikuntakonttorille Ouluun kirjeen, jossa hän kertoi tarpeesta rakentaa kämpä Kukkuriin. Jo kaksi kuukautta myöhemmin päivätyössä kirjeessä alueherra pyytää rahoitusta kämpän sisustamista varten. Kukkuriin tarvittiin astioiden ja vuodevaatteitten lisäksi petromax-lamppuja, lääkkeitä sekä kohottavaa lukemista. Tilattaviksi oli aiottu Suomen Kuvalehti, Metsälehti sekä Hakkapeliitta, suojelusunnan äänenkannattaja, joka lakkautettiin yleisesti tunnetuista syistä johtuen vuonna 1944.

Kukkurin kämpästä on nykyään jäljellä massiiviset rauniot Ison Kukkurin länsirannalla. Peurokoskella sijaitseva, nykyään Kukkurin kämppänä tunnettu autiotupa, on sitä vastoin jonkin verran myöhäisempi uiton kämpä. Lavajärven kämppäkartanosta on jäljellä valtavan tallin jäännökset aitauksineen. Kämpän suuresta savusaunasta on kunnostettu autiotupa. Kämpäkartanon länsireunalla erottuvat maastossa kämppärakennuksen jäänteet. Asuinrakennus on käytön päättymisen jälkeen ilmeisesti purettu ja hirret kuljetettu muualle uutta käyttöä varten. Toisaalta nämä jäänteet vaikuttavat ainakin osittain 1940-lukua nuoremmilta, sillä sammalen alla näyttäisi olevan mahdollisesti betoninen kivijalka. Kivijalassa on erotettavissa miehistöpuoli, terävää sekä porstua. Lieneekö niin, että 1938 rakennettu kämpän päärakennus olisi jo aiemmin purettu ja siirretty pois, ja paikalle olisi mahdollisesti 1950-luvulla rakennettu uudempi kämpä, joka myöskin käytön päättymisen jälkeen olisi purettu? Useiden eri

**Jatkonvaaran hakkuusuunnitelmat 1950-luvulla eivät enää yltäneet ranta-
viivaan saakka. Suunnitelmaluonnos leimausluetteloista. Oulun maa-
kunta-arkisto.**

muistitietojen mukaan jossain Lavajärven kämppäkartanon tuntumassa olisi sijainnut hieman varhempi hakkuumiesten itsensä rakentama kämppä. Sitä ei kuitenkaan inventoinnissa kyetty paikallistamaan. Hakkuut Soijinvaaran-Lavajärven alueella jatkuivat sota-aikana. Aittokankaalla hakattiin myös aivan 1940-luvun lopulla, mutta tämän jälkeisistä hakkuista ei arkistotietoja ole Hossan lounaispäästä.

Metsähallituksen historiikissa kuvataan sotien jälkeistä tilannetta: *"Maan jälleenrakennus nieli puuta, samoin sotakorvausohjelmat. Paine valtion metsien hyödyntämisen kasvattamiseen oli valtava. Metsänhoidollisten perusteiden mukaan tehdystä sijoittelusta olis luovuttava ja hakkuut oli vastedes sijoitettava puhtaasti liiketaloudellisten ja käytännöllisten näkökohtien mukaan. Selkokielelle käännettynä ohje merkitsi paikallisten hakkuumahdollisuuksien totaalista hyödyntämistä. Hakkuiden ensisijaiseksi kohteeksi asetettiin vanhat metsät."* (Parpola & Åberg 2009:189–195.)

Massiivinen, jopa ryöstöhyödyntämiseksi äitynyt metsänhakkuu johti hakkuukeskityksiin, jolloin kuljetusverkostoa ja majoitusta pyrittiin rakentamaan tietylle alueelle vuosiksi eteenpäin. Tätä taustaa vasten olivat Lätäkönsaaran, Jatkonvaaran ja Joukovirran eteläpuolisten alueiden hakkuut loogista seurausta noudatetusta uudesta metsäpolitiikasta. Leimausluetteloista voi päätellä, että 1940-luvun lopulla Lätäkönsaaran hakkuuiden aikana Huosiusjärven ja Talasjärven pohjoispuolisissa metsissä miehistö oli kaiketi majoitettuna pääasiassa hossalaisiin taloihin. Ilmeisesti Puukkojärven kämppä oli vielä tuolloin käytössä, mutta asiakirjoissa ei majoituksen kaltaista vähäpätöistä asiaa vielä 1947 mainita. Ensimmäistä kertaa leimausluettelot noteeraavat miehistösuojat Jatkonvaaran hakkuuiden yhteydessä 1949. Tämän jälkeen maininnat majoituksesta lisääntyvät ilmeisesti siitäkin syystä, että työväkeä oli monesti toista sataa henkeä, jolloin asia ei enää ollut mikään pieni kysymys ratkaistavaksi. Hypäksellä vuonna 1954 hakattaessa miehiä oli töissä 110, hevosia 27. Tuolloin uittoyhtiöllä oli kämppä Mykräsalmen etelärannalla, jossa osa miehistä oli majoitettuina. Loput asustivat ympäristön taloissa. Seuraavana vuonna hakattiin Tolosenvirran eteläpuolella ja nyt miehet oli majoitettu Jatkonsalmen kämppälle, joka oli ilmeisesti juuri vastikään valmistunut. Samoihin aikoihin valmistui myös Tolosenvirran kämppä reilut kaksi ja puoli kilometriä ylävirtaan, joten hakkuumiesten majoitusongelma oli ratkaistu vuosiksi eteenpäin.

Molemmat kämppäkartanot, Jatkonsalmi sekä Tolosenvirta, ovat tätä nykyä kunnostettuina varaustupina retkeilykäytössä. Molemmat kohteet ovat kaavapäätöksellä suojeltuja rakennusperintökohteita.

Hakkuutoiminnan virkistyminen 1950-luvun alussa ei ollut ainoastaan sotakorvausten maksamisesta johtuvaa pakkoa vaan Korean sodan aiheuttama maailmanlaajuinen taloudellinen noususuhdanne johti puukaupan kannattavuuden paranemiseen. Hossa oli noihin aikoihin saakka niin sanotun nollarajan yläpuolella. Täällä eivät hakkuut olleet oikeastaan taloudellisesti kannattavia olemattomista tieyhteyksistä ja keuhkoista uittoväylistä johtuen. Noususuhdanne muutti tilannetta radikaalisti. Muutkin kuin Metsähallitus pyrkivät osallisiksi metsän tuotoista. Oskari Lesonen kertoo Selkoskylän kyläkirjassa (Vester 1999:281–282) kuinka Oulu oy savotoi 1950-luvun alussa Tuiranvaarassa. Hakkuiden päämaja pystytettiin Lehtovaaran, entiseen kruunun metsätorppaan, mutta työmiehet asuivat Lavajärven kämpällä. Uittoyhtiö kunnosti tuolloin Lavajärvelle talvitien, jonka halki Aittokankaan kulkeva pohja erottuu edelleen selvästi maastossa. Tuiranvaaran savotassa nähtiin myös seudun ensimmäinen moottorisaha. Oskari Lesosen mukaan olivat sahan ostaneet Ruhtinansalmen Kyrön miehet. Mikään vähäpätöinen laite ei saha ollut, sillä se painoi kokonaista 18 kiloa.

Toiminnan vilkastuminen 1950-luvun alussa näkyy muutenkin Hossan alueella. Leimausluetteloista käy ilmi, että Metsähallitus leimautti Lounatkosken patopuut Oulujoki oy:lle vuonna 1952. Väylää oli perattu vuotta aiemmin, ja nyt massiivisia uittopatoja rakennettiin Lounatkoskessa Tolosenvirtaan ja sen pohjoispuoliseen kapeikkoon. Molemmista näistä on jäljellä hirsirakenteisia ja kivitäytteisiä patoarkkuja, joita on tuettu teräsvahvistuksilla. Arkkujen välissä on ollut sulkulaitteina neuloja, jotka olivat suhteellisen ohuita parruja, jotka aseteltiin vieri viereen aukon eteen. Neuloja lisäämällä ja vähentämällä voitiin ohjailta läpivirtaavaa vesimäärää. Neulapuun sivut piti tehdä suoriksi, jotta vesi ei päässyt virtaamaan neulojen välistä. Yläpään veistettiin kädensija ja reikä köyttä varten. Arvi Oksala, joka kirjoitti ohjekirjan uitosta 1936 kuvaa köysireiän merkitystä seuraavasti: *Voi näet sattua, että neulaa paikoilleen pantaessa se ei heti satukaan oikealle kohdalleen, vaan joutuu virran vietäväksi. Tällöin ei mies saisi neulaa pidätetyksi ilman nuoraa, vaan se menisi hukkaan.* (Oksala 1936:263.) Tolosenvirran uittotammet neulavarastoinen ovat nykyään kaavalla suojeltuja. Pohjoisemman tammen yli kulkee kävelysilta. Samalla tavoin on uusiokäytetty uittotammia Värikalliolla ja Kukkurissa. Nämä tammet on rakennettu pitkälti saman periaatteen mukaisesti kuin Tolosenvirran padot.

Muitakin uittorakenteita löytyy eri puolilta Hossan aluetta. Lounatkoskessa, Takkilan myllyn eteläpuolella, on koskipaikan mutkaan rakennettu kivisuisteita, joita on paikoin vahvistettu kivityillä hirsiarakuilla. Kosken rannat ovat luonnostaan hyvin kivikkoiset, eikä aina ole mahdollista sanoa, onko kiveys luonnon muovaama vai ihmisen tekemä. Yksinkertaisempia uittorakenteita on esimerkiksi Lavajärven eteläpuolella Kellojoessa. Täällä on nähtävillä tyyppillisesti purouittoon liittyviä uittoruuhia eli uittokouruja. Uittoriini rakennettiin usein mutkaiseen tai vähävetiseen kohtaan. Kellojoella puron pohjalle on matalimpiin kohtiin tehty hirsistä ”patja”, jonka yli uittettavat puut liukuivat takertumatta pohjaan. Kellojoen Myllykoskessa on pieni pato, joka todennäköisesti liittyy uittoon sekkin, sillä paikalla ei tiedetä sijainneen myllyä. Padon kohdalla rannalla on kiveen tehty kaiveruksia, joista yksi, ”1938”, ajoittanee tammen käyttöä.

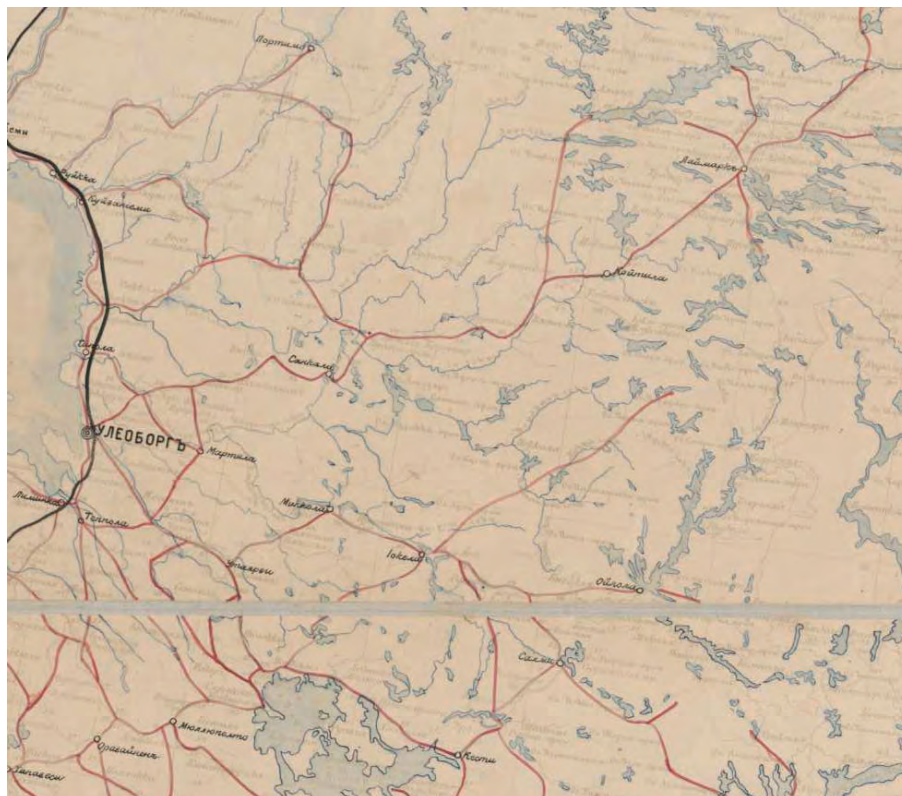
Suurella vaivalla aikaan saadut uittoväylät tammineen jäivät Hossassa käytöstä 1960-luvun alussa. Hossa-Peranka –tie oli valmistunut vuonna 1958, yhteydet muuhun maailmaan olivat parantuneet huomattavasti. Muualla Hyryn reitillä harjoitettiin nippu-uittoa, mikä ei soveltunut ensinkään puroihin. Puutavara kulki tästä lähin Hossasta maailmalle tukkirekan lavalla.

Vilkkain hakkuutoiminta 1950-luvulla sijoittui nykyisen retkeilyalueen eteläpuolelle, Lounajan ja Tolosenvirran eteläpuolelle. 1960-luvulle tultaessa puolestaan hakattiin retkeilyalueen keskeiset osat Jatkonsalmen alueella. Hossan tulevaisuuden kannalta merkittävä tapahtuma näkyy leimaussuunnitelmissa: Alueiden puustot on leimattu rantojen ulkopuolelle. Tauno Väkevä kertoo hoitoalueen historiikissa

(1983), kuinka piiritarkastaja Matti Anttinen ja aluemetsänhoitaja E.V. Pokki laskivat eräänä 1950-luvun alun kesänä veneellä Perangan reittiä Hossaan. Herrat ihastelivat maisemia ja päättivät, ettei hakkuita vastaisuudessa uloteta rantametsiin saakka. Ajat ja arvot olivat muuttumassa.

Hossa on toiminut virkistyskalastusalueena 1960-luvulta lähtien ja kalojen istutus vesistöihin alkoi jo tuolloin. Taukopaikkoja, autiotupia ja polkuverkostoa rakennettiin jo ennen retkeilyalueen virallista perustamista syksyllä 1979. Vanhojen kämppien rakennuksia on kunnostettu auto- ja varaustuviksi, mutta myös täysin uusia vuokrakämppejä on rakennettu erityisesti 1980-luvun jälkeen. Viimeisten vuosien aikana Metsähallitus on pyrkinyt siirtämään alueella yksityisille vuokraamaan kesämökkejä retkeilyalueen käyttöön. Hossa sai retkimessujen yleisöäänestyksessä vuoden 2011 retkikohteen arvon.

Vuoden 2006 hoito- ja käyttösuunnitelmassa on boreaaliseksi luonnonmetsäksi (luonnontilainen tai sen kaltainen metsä) määritelty 38 % koko Hossan retkeilyalueen ja Moilasenvaaran Natura-alueen pinta-alasta. Syrjävyöhykkeiksi määritetyillä alueilla, jotka pääosin ovat jääneet sotien jälkeisen hakkuutoiminnan intensiivisimmin hyväksikäytetyn alueen ulkopuolelle, voidaan suorittaa varovaisia hakkuita boreaalisten luonnonmetsien ulkopuolella. Virkistyskäyttövyöhykkeellä ”harjoitetaan retkeilyyn, luontomatkailun, luonnon monimuotoisuuden ja porotalouden huomioivaa metsätaloutta” (Sillman 2006:31). Tiettyjä jännitteitä aiheutuu aika ajoin erilaisten toimijoiden välille, eikä aina ole päivän selvää, missä kulkee luonnon monimuotoisuuden huomioon ottavan metsätalouden raja. Hossan alueen metsätalous on joka tapauksessa kiinnostava historiallinen leikkaus 1900-luvun metsäpolitiikasta Pohjois-Suomessa. Siinä näkyy myös yhteiskunnallisten arvojen muutos, joista viimeisenä ilmaisuna (2012) on paikallisen väestön pyrkimys saada Hossan retkeilyalueelle kansallispuiston status.

Pohjois-Suomen maantiet 1914. Kartta kokonaisuudessaan löytyy Kansallisarkiston digitaalisista karttakokoelmista.

5.10 Tiet ja kulkuväylät: Papin petäjä

Vesireitit ovat olleet vuosituhansien ajan ainoita varsinaisia kulkureittejä. Tuhansien vuosien ajan kuljettiin pitemmät matkat vesireittejä pitkin sulan aikaan veneillä, talvisin hiihtämällä tai rekiä vetämällä. Hossalaisten vesireitit eivät olleet ainoastaan paikallisten käytössä, sillä 1650-luvun tiedon mukaan paras vaikkakin pisin venereitti Oulun ja Vianan Kemin välillä kulki Sarvitaipaleen kautta (Huurre 1992:22). Tämä vanha kuulu kauppa- ja vainotie kulki Hossan kautta ylös Iijärveen ja jatkui sieltä yli vedenjakajan Vianan vesireitille. Hossan Iijärven päässä sanotaan olevan rappasotien (1570–1595) sankarin, utajärveläisen Pekka Vesaisen, raivaama koskiväylä (Hossa HKS 1977). Rappasodat suomalaisten ja venäläisten välillä päättyivät Täyssinän rauhaan 1595, jolloin Sarvitaipaleelle vahvistettiin valtakuntien välinen raja. Muistona tästä on rajakivi kaiveruksineen.

Ensimmäinen Suomussalmelle rakennettu tie oli viitisen kilometriä pitkä pätkä pappilan ja kirkon välillä. Se rakennettiin vuonna 1825. Juuri ennen suuria nälkävuosia 1860-luvulla rakennettiin tie kirkonkylältä Puolangan suuntaan. Vielä vuonna 1902 oli koko kunnassa yhteensä 26 kilometriä rakennettua maantietä (Calamnius 1912: 129). Ensimmäinen Hossan suunnalle ulottunut maantie oli 1890-luvulla valmistunut tie Puolangalta Perankaan (Vester 1999:53, ote Suomen maantiekartasta 1914). Tie oli huonokuntoinen ja sitä paranneltiin seuraavat vuosikymmenet. Vasta vuonna 1917 tapahtuneen peruskorjauksen jälkeen oli Perangan tie kunnossa (Turpeinen 1992:278). Autonomian ajan lopulla aloitettiin myös tien teko Juntusrannasta Hossaan. Tietä syntyi vaiheittain yhteensä 30 kilometriä. Osuus valmistui 1923.

Rakennettujen teiden puuttuessa syntyi lukemattomia kinttupolkuja talojen välille ja tuvista rannoille. Toisinaan tällaisia epävirallisia reittejä kohennettiin jopa valtion hätäaputöinä, jolloin kosteimpiin kohtiin saatettiin laittaa pitkoksetkin. Rurik Calamnius kertoo (1912:137) papin tiestä, jota oli kunnostettu Näljängän tienoilla. Polkua oli levenneltä ja soiden kohdalla porrastettu, niin että *”papit Paltamosta pitäen ennen sulan aikana kulkiessaan kinkerien ja messujen pidossa saattoivat matkansa suorittaa selkä-hevosella”*. Hossaan papin kerrotaan tulleen veneellä Perangasta Hossanjärvelle. Keihäslammen rannalta jatkui papin polku 1700-luvun puolella välissä perustetulle Hossan tilalle (Hossa HKS 1977, ote pitäjänkartasta). Tosin voisi kuvitella, että pappi olisi saapunut Perangan suunnalta vasta sen jälkeen, kun Perangan tie saatiin käyttöön. Aiemmin oli ehkä helpompi tulla kirkonkylältä Hossaan Kiantaa pitkin.

Edelleen seisoo Keihäslammen rannalla Papin petäjäksi nimetty puu, jonka juurella perukkalaisilla oli kertoman mukaan tapana odotella pappia. Petäjä on jyhkeä kelo, jonka kyljessä on lukuisia kaiveruksia. Selvimät kaiveruksista ovat kaiketi vuosiluvuiksi tunnistettavat ”1750”, ”1842” ja ”1914”. Kerrotaan myös, että seurakunnan pappi kasto puun juurella lapsia. Ensimmäisen kaiveruksen aikoihin oli lähin pappi Paltamossa, sillä Suomussalmelle pappi saatiin vasta oman seurakunnan perustamisen jälkeen 1786.

Vesireittejä käyttivät Hossassa pääasiallisina kulku- ja kuljetusväylinä pitkälle 1900-luvulle muutkin kuin seurakunnan papit. Veneellä kulkemisen helpottamiseksi oli koskia perattu ja kunnostettu kulkuväyliksi kautta aikojen, ennen ja jälkeen Pekka Vesaista, aina 1900-luvulle. Hossanjoessa tehtiin suuri perkaus vuonna 1884, viimeisin sotien jälkeen. (HKS 1977.) Viimeisimmät perkaustyöt liittyivät ennen muuta uiton puukuljetuksiin, sillä kulkuyhteydet olivat vielä uiton alkuvaiheissa maanteitse olemattomat.

Hossa-Peranka-tie valmistui vasta vuonna 1958. Tiehanke on tyypillinen kainuulainen voimanponnistus: Yhteyttä otettiin presidentti Kekkoneseen, joka sitten järjesti asian. Tie rakennettiin vankityövoimalla. Kovin ihmeellisistä konnista ei ollut kyse, sillä tuomitut olivat saaneet rangaistuksia lähinnä pikkuvarkauksista. Myös rattijuoppoja oli rakentajien joukossa. (Vester 1999:53–55.)

Monenlaisia rakennelmia on aikojen saatossa tehty kulun ja kuljetuksen helpottamiseksi. Moilasenvaaran Aittojärven ja Saarijärven väliselle kannakselle on käsipelillä kaivettu uoma, jolla on leveyttä kolme-neljä metriä. Kannas on kaikkinsa vajaan sata metriä leveä, kaivanto ylittää yli kannaksen soisia rantoja lukuun ottamatta. Uoman reunat ovat täysin sammaloituneet, joten aivan äskettäin sitä ei ole kaivettu. Saarijärveen laskee luoteesta Taivalkosken puolelta koskinen Kivijoki, joka alkaa reilun viiden kilometrin päässä sijaitsevasta Kivijärvestä. Joen varrella on ainakin yksi tunnettu tervahauta Laihavaarassa. Hautoja on seuduilla varmasti enemmänkin. Todennäköisesti Aittojärvelle kaivettu vetotaival liittyy tervakuljetuksiin.

Yhteydet Hossan perukan ja muun maailman välillä siirtyivät uuteen aikaan, kun Hossaan lopulta saatiin sähköt 1970-luvun alussa.

Allekirjoitus

Pohjois-Haagassa 26. joulukuuta 2012

Oili Räihälä

Lähteet

INFORMANTIT:

Sirke Seppänen, Tapani Seppänen, Jyri Mikkola. Metsähallitus, Pohjanmaan luontopalvelut.
Eetu Väisänen, Siirtola, Hossa.
Eero Karvonen, Poropuisto, Hossa.

PAINAMATTOMAT LÄHTEET:

http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/mjhanke/read/asp/r_hanke_det.aspx?HANKE_ID=7950

<https://astia.narc.fi/astiaUi/digiview.php?imageld=646065&aytun=1083941.KA&j=1>
<https://astia.narc.fi/astiaUi/digiview.php?imageld=8149392&aytun=2540881.KA&j=1> <https://astia.narc.fi/astiaUi/digiview.php?imageld=646065&aytun=1083941.KA&j=1>

Forsberg (Räihälä) Oili 2007. Kalevalapuiston kulttuuriperintöinventointi. Raportti asianhallinnassa 4018/41/2007.

Honkavaaran poroaidan opastaulu. Tekijä tuntematon.

Hossan retkeilyalueen käyttö- ja hoitosuunnitelma kuluva toimintakierron loppuun v. 1985. Päivätty 3.2.1977. Käsikirjoitusta (ei alkuperäinen) säilytetään Hossan opaskeskuksessa.

Kansallisarkisto. Oulun maakunta-arkisto. Metsähallituksen Pohjanmaan piirikuntakonttorin arkisto. Eae:16 Kiannan hoitolaueelta saapuneet kirjeet 1922 – 1930 ja 1931 – 1945.

Kansallisarkisto. Oulun maakunta-arkisto. Metsähallitus. Kiannan hoitoalue. Leimausluettelot. Hd4:1 leimausluettelot 1933 – 1945, Hd4:2 leimausluettelot 1946 – 1955 ja Hd4:3 leimausluettelot 1956 – 1962

Laurila Ville, Hintsala Henna ja Halmekangas Marko 2007. Hossan Mykräniemen asuinpaikan kenttätutkimus 2007. Oulun yliopiston arkeologian laboratorio.

Metsähallinnon Pohjanmaan piirikuntakonttori. Muistio Hossan retkeilyalueen rakentamisesta. Päivätty 17.10.1988. Hossan HKS:n 1977 väliin pujotettu irrallinen paperinippu. Säilytetään Hossan opaskeskuksessa.

Räihälä Oili 1998. Suomussalmi, osainventointi. Raportti Museoviraston arkeologian osaston arkistossa.

Räihälä Oili 2007. Kts. Forsberg (Räihälä) Oili.

Räihälä Oili 2011. Ylitornio ja Pellon eteläosien kulttuuriperintöinventointi 2011. Metsähallitus, Metsätalous.

Salo Eveliina 2011. Suomussalmi. Hossan retkeilyalueen arkeologinen vedenalaisinventointi 2009 – 2010. Metsähallitus.

Seppänen Sirke. Lavajärven kämppäkansio. Lavajärven autiotupa. Käsikirjoitus.

Suominen Esa 2005. Suomussalmi Hossan yleissuunnitelma-alueen arkeologinen inventointi. Kainuun Museo.

Tervonen Päivi 1992. Suomussalmen kruununmetsämaiden asuttaminen. Suomen ja Skandinavian historian pro gradu –tutkielma. Oulun yliopisto, historian laitos. Huhtikuu 1992.

Tervonen Päivi 2005. Inventointi ja suojeluehdotukset Hossan kaavaa varten. Raportti asianhallinnassa 4847/41/2007. Kainuun Museo.

Tiainen Riina 2010. http://www.kalliotaideyhdistys.fi/esite/riina_tiainen.pdf. Esitelmä Suomen kalliotaideseuran tapaamisessa Hämeenlinnassa marraskuussa 2010.

Väkevä Tauno 1983. Historiikka Kiannan hoitoalueesta. Käsikirjoitus. Metsähallitus, metsätalous, Suomussalmi.

Zetterberg Pentti & Zetterberg Teija 2011. Suomussalmen Hossan vedenalaisten puurakenteiden iänmääritys, dendrokronologiset ajoitukset FIO4901FIO4916. Dendrokronologisen laboratorion ajoituseloste 379. Dendrokronologian laboratorio. Metsätieteiden osasto. Luonnontieteiden ja metsätieteiden tiedekunta. Itä-Suomen yliopisto, Joensuu.

PAINETUT LÄHTEET:

Arvokkaat maisema-alueet. Maisema-aluetyöryhmän mietintö II. Helsinki 1993.

Calamnius Rurik 1912/1987. Suomussalmen seurakunnan historia. Oy Oman Kannan kirjapaino, Oulu. Näköispainos 1987, Suomussalmen kulttuurilautakunta.

Entinen Oulujoki. Historiikka ja muistitietoja. Oulujoki osakeyhtiö 1954. Kauppar kirjapaino oy, Helsinki.

Halinen Petri 2006. Esihistoriallinen kuoppapyynti: aktiivinen pyyntimenetelmä Pohjois-Fennoscandiassa. Suhonen Mervi (toim.) Arkeologian lumoa synkkyteen. Artikkeleita Christian Carpelanin juhlapäiväksi. Kulttuurien tutkimuksen laitos/Arkeologia, Helsingin yliopisto.

Heikkinen Liisa - Pouke Mika: Kotiseutumme kasvot. Suomussalmen kulttuuriympäristöohjelma. Alueelliset ympäristöjulkaisut 197. Kainuun ympäristökeskus 2000.

Huurre Matti 1992. Suomussalmi esihistoriallisella ajalla. Teoksessa: Huurre & Turpeinen. Leipä luonnosta. Suomussalmen historian kymmenen vuosituhatta. Otava, Helsinki.

Itkonen T.I. 1948. Suomen lappalaiset vuoteen 1945 II. Porvoo.

Kajander Kalle 1903. Näлкämailta. Kuvia ja havaintoja Koillis-Suomesta näлкävuodelta 1902. Helsinki. (<http://verkkokirjasto.ouka.fi/oulunarkki/kirjat/2619nalkamailta.pdf>).

Kivikäs Pekka 2009. Suomen kalliomaalausten merkit. Kalliot, kuvakentät ja kuvamerkit. Atena Kustannus Oy, Jyväskylä.

Klami Abel 1893. Piirteitä kalastuksen harjoittamisesta ja kalastusneuvojen valmistamisesta Wirolahden pitäjässä ja sen ympäristöllä. SKS toimituksia 81. Kansatieteellisiä kertomuksia III. Helsinki.

Koivisto Satu 2009. Suoarkeologian haasteet ja mahdollisuudet. Arkeologipäivät 2009. SARKS.

Korhonen Teppo 1993. Vesimyllyt. Historia, rakenne, käyttö ja kunnostus erityisesti kainuulaisen myllyperinteen valossa. Kainuun Museo & Museovirasto. Kainuun Museon julkaisu.

Korteniemi Markku ja Suominen Esa 1998. Nuoliharju W – Suomen vanhin pyyntikuoppa? Rajamaillo IV. Studia Historica Septentrionalia 34.

Kortesalmi J. Juhani 2008. Poronhoidon synty ja kehitys Suomessa. SKS.

Mustonen O.A.F.1885. Tietoja Kajaanin kihlakunnasta ja etenkin Paltamon pitäjistä. Hämeenlinna.

Niukkanen Marianna 2009. Historiallisen ajan kiinteät muinaisjäännökset. Tunnistaminen ja suojele. Museoviraston rakennushistorian osaston oppaita ja ohjeita 3.

Oksala Arvi 1936. Uittoteknologia. WSOY. Porvoo.

Paikkala Sirkka (toim.) 2007. Suomalainen paikannimikirja. Karttakeskus, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 146.

Parpola Antti ja Åberg Veijo 2009. Metsävalto. Metsähallitus ja Suomi 1859–2009. Edita. Helsinki.

Rakennettu ympäristö. Valtakunnallisesti arvokkaat kulttuurihistorialliset ympäristöt. Helsinki 1993.

Ruuttula-Vasari Anne 2004. ”Herroja on epäiltävä aina – metsäherroja yli kaiken”. Metsähallituksen ja pohjoissuomalaisten kanssakäyminen kruununmetsissä 1851-1900. Acta universitatis Ouluensis Humaniora B 57. Historian laitos, Oulun yliopisto.

Räihälä Oili 2011. Mihin näillä selkosilla ennen vanhaan uskottiin? Näyttelyjulkaisu. Metsähallitus.

Sillman Samuli 2006. Hossan retkeilyalueen hoito- ja käyttösuunnitelma. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisu. Sarja C 12.

Sirelius U.T. 1908. Suomalaisten kalastus. Osa III. Kansatieteellisiä tutkimuksia. SKS, Helsinki.

Taavitsainen Jussi-Pekka 1979. Suomussalmen Värikallio. Kalliomaalaus Nämforsenin ja Itä-Karjalan kalliopiirrosten välissä. Kotiseutu 3 – 4/1979.

Turpeinen Oiva 1992. Suomussalmi 1500-luvulta 1990-luvulle. Teoksessa: Huurre & Turpeinen. Leipä luonnosta. Suomussalmen historian kymmenen vuosituhatta. Otava, Helsinki.

Ukkonen Pirkko 2001. Shaped by the Ice Age: Reconstructing the history of mammals in Finland during the Late Pleistocene and Early Holocene. Geologian ja paleontologian osasto. Helsingin yliopisto. (<http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/mat/geolo/vk/ukkonen/>)

Vester Lippo (toim.) 1999. Juuret selkosessa. Suomussalmen Hossan ja Selkoskylän kyläkirja. Selkosten kyläseura. Otava, Keuruu.

Virtanen Sakari 2004. Siniset metsät vihreä kulta. Kainuun metsätalouden historia. Oulujoen uittoyhdistys. Kainuun Sanomat oy, Kajaani.

6. Kohdetiedot

2072 Hossan retkeilyalue, Honkavaara poroaita

MH-tunnus: 3764

Kohdetyyppi:	9 Valmistuspaikat/työpaikat	Haltija:	660 Pohjanmaan luontopalvelut
Ajoitus:	7118 Historiallinen aika	Ylläpitäjä:	660 Pohjanmaan luontopalvelut
Rakentamivuosi:		Kunta:	777 SUOMUSSALMI

Koordinaatti-selitys:		Geometria tuotettu:	6 Digitointi, mittakaava >=1:10000
Koordinaatit:	X 7261749, Y 3608720	Löydöt:	

Taustatiedot

Honkavaaran poroaita oli merkitty tukevasti Reiska-tietokantaan. Ilmeisesti sijaintitieto on digitoitu jo 1960-luvun peruskartan tietojen mukaan, sillä aivan todellisuutta ei paikkatieto vastannut. Tämä yksityiskohta on korjattu kesän 2012 inventoinnin raportoinnissa, sillä aidan sijainti tarkastettiin dokumentoinnin yhteydessä yhteensä lähes 40 pistetiedon avulla.

Poroaidanlammen etelärannan tuntumaan, aidan kirkun kupeeseen, on pystytetty informatiivinen taulu vuonna 2007.

Kohde dokumentoitiin 2.8.2012 kesäisessä säässä.

Ympäristön kuvaus

Poroaita sijaitsee Hossan retkeilyalueen eteläosan puolenvälin kieppeillä, Virtajärven länsipuolisen kankaan pohjoisreunassa, Poroaidanlammeksi ristityn lammen eteläpuolella. Lammen ympäristö on kosteaa, mutta itse poroaita sijoittuu kankaalla kuivemmalle alustalle. Kangas on havupuuvältaista, aluskasvillisuus pääosin mustikka-puolukkaa, mutta aidan laajuuden vuoksi tiettyä vaihtelua toki esiintyy. Kankaan maastonmuodot ovat loivat ja oivalliset aidan funktioita ajatellen.

Kohteen kuvaus

Poroaita on yli viiden hehtaarin alueelle leviävä rakennelma, joka vaikuttaa poikkeuksellisen jyrkästi tehdyllä. Aidassa on käytetty kelohirsiä, joita on edelleen paikoin 4 - 5 hirsikertaa jäljellä. Tukirakenteet ovat myös hyvin vankat. Aivan aitauksen eteläpäässä, missä aidan päät laajenevat kankaalle, vaikuttavat rakenteet hieman kevyemmiltä. Dokumentoinnin yhteydessä syntyi se vaikutelma, että aitaus on edelleen kokonaisuudessaan näkyvillä maastossa. Reiska-tietokantaan oli aitaus merkitty hieman väärin, sillä sen seinustat oli sijoitettu hieman liian kauaksi länteen.

Lammen rannassa aita päättyy suureen karsinaan eli kirnuun, jonka päätyportti sijaitsee parikymmentä metriä lammen rannasta. Karsina on laajuudeltaan noin 60 x 15 metriä. Aivan karsinan pohjoispäässä, sen itäpuolella, on kiinni karsinassa rakennuksen pohja. Se lienee ollut porotalli, sillä jyrkeistä hirsistä huolimatta salvokset ovat harvat eikä rakennus ole ollut kovin korkea. Rakennuksen katto on romahtanut, mutta seinissä hirsikertoja näyttäisi olleen vain viisi. Katto on ollut jyrkeistä laudoista tehty. Rakennuksen oviaukko antaa itään.

Koko rakennelmassa on käytetty hyvin säästeliäästi rautanauvoja. Niitä havaittiin käytännöllisesti katsottuna ainoastaan karsinan oviaukoilla. Muuten rakennuksen tukemiseen on hirsien lisäksi käytetty paksua rautalankaa.

Kohteen rajaus

Kohteen koordinaattipiste (7261.749, 3608.720) on järjestelmän ilmoittama laskennallinen piste, joka sijoittuu kirkun kaakkoisnurkkaan. Infotaulun sijainniksi mitattiin 7261.794, 3608.695. Kohde jatkuu näiden pisteiden eteläpuolelle vielä puolisen kilometriä. Poroaita-alueen kokonaislaajuus on noin viisi hehtaaria.

Tulkinta

Infotaulun mukaan aitaus on alunpitäin rakennettu 1800- ja 1900-lukujen taitteessa ja se lienee hylätty 1960-luvulla. Aitaa on korjailtu sen käytön aikana, mistä kielivät rautalangan sekä naujojen käyttö osassa rakenteita. Vanhempaa kerrostumaa lienee aitauksen keskeisen osan tukeva hirsirakenne.

Infotaulun mukaan Hossan seudun poronhoito olisi alkanut jo 1500-luvulla. Mistä tieto on peräisin, ei käy ilmi tekstissä, mutta sen paikkansapitävyyttä on syytä epäillä. Poronhoidon historiaa tutkineen J.J.Kortesalmen mukaan poronhoito ei kuulunut Kainuun alkuperäisväestön elinkeinoiniin. Alueella suhde poroeläimiin oli pitkään metsästyksen nojaava, sillä vielä 1700-luvun puolessa välissä oli koko maakunnan alueella runsaasti metsäpeuraa pyydettyä. Huomion arvoista on, että varsinainen saamelainen poropaimentolaisuus syntyi saamelaisalueen länsiosissa, Ruotsin ja Norjan puolella keskiajan lopulla. Suomen Lapin itäosissa, ns. Kemin Lapissa, johon esimerkiksi Kuusamokin kuului, oli porojen pitäminen hyvin vähäistä vielä 1600-luvullakin.

Talonpoikaisen ajoporojen pidon alkua Kainuussa yritti vauhdittaa 1600-luvun alussa itse kuningas Kaarle IX siinä kummemmin onnistumatta. Kortesalmen mukaan "varhaisimmat luotettavat asiakirjatiedot Kainuun talollisporonhoidosta ovat Suur-Paltamon Kiannon kylästä, nykyisen Suomussalmen pohjoisimmasta osasta, vuodelta 1725, jolloin Taavetti Hartikainen mainitaan poronomistajaksi, ja vuodelta 1728, jolloin Ruhtinansalmen Tormualan Joonas Väisäsellä oli ainakin yksi poro nimeltään Lusicka." (Kortesalmi 2008:142-143.)

Lisätietoja

Infotaulun teksti kuuluu sanatarkkaan seuraavasti:

"Poronhoito syntyi todennäköisesti siten, että villien peurojen metsästyksessä toisinaan käytetyistä houkutuseläimistä huomattiin, että peura kesyyntyy ja sopii mm. vetojuhdaksi. Hossan seudulla poronhoitoa on harjoitettu 1500-luvulta lähtien. Poro (rangifer tarandus tarandus) on puolikesy hyötyeläin, joka elää pääosan elämästään vapaana metsässä ja tuntureilla. Jokaisella porolla on kuitenkin omistajansa, joka tunnistaa poronsa korvamerkeistä. Porot erotellaan omistajilleen kahdesti vuodessa, vasanmerkitysaikaan keskikesällä sekä suuremmissa syyserotuksissa. Poroerotus tapahtuu aidassa, joka nykyään valmistetaan laudasta tai rautaverkosta. Honkavaaran luonnonmateriaaleista paikalla rakennettu poroaita lienee peräisin 1800- ja 1900-lukujen vaihteesta ja viimeksi sitä on käytetty 1960-luvulla. Erotusaidan muodostavat nelikulmainen koppa, nielu, kookut sekä johdeaidat eli kahat. Metsässä vapaana laiduntaneet porot kootaan yhteen, ajetaan nieluun ja sitten vähän kerrallaan koppaan, jossa erottelu ja merkintä tapahtuu.

Tämän päivän Suomessa poronhoitoaluetta on yli kolmasosa maan pinta-alasta. Suomussalmi ja Hyrynsalmi ovat Suomen eteläisimmät kokonaan poronhoitoalueeseen kuuluvat kunnat. Suomussalmen ja Hyrynsalmen kunnanrajojen eteläpuolella Kuhmossa, Sotkamossa ja Paltamossa elää melko harvalukuinen metsäpeurakanta (Rangifer tarandus fennicus). Hossassa on pienellä alueella nähtävissä merkkejä sekä peuranpyynnistä että poronhoidon historiasta."

Ilmeisesti teksti on laadittu Kainuun Museossa.

Kortesalmi J. Juhani 2008. Poronhoidon synty ja kehitys Suomessa. SKS.

Toimenpiteet

Tila: 3 Toteutettu Laji: 18 Merkintä Toimenpidevuosi: 2007

Kuvaus:

Tila: 2 Suunniteltu Laji: 18 Merkintä Toimenpidevuosi: 2007

Kuvaus: Kyllitetään ulkopuolisen projektin toimesta

Tila: 2 Suunniteltu Laji: 11 Korjaus / kunnostus Toimenpidevuosi: 0

Kuvaus: Kohde kyltitetään 2007, joten rakenteen tulisi olla kunnossa

Tarkastukset

Tila: 3 Toteutettu Laji: 6 Suojeluarvojen tarkastus Tarkastusvuosi: 2012

Tarkastuspvm: 5.10.2012 Tarkastaja: O. Räihälä

**Viranomais-
rekisterinro:**

Kunto: 3 Huono

Olotila: 2 Ei käytössä

Arvotus:

8 Muu suojeluarvo

**Kohteen
suoja:**

0 Ei määritelty

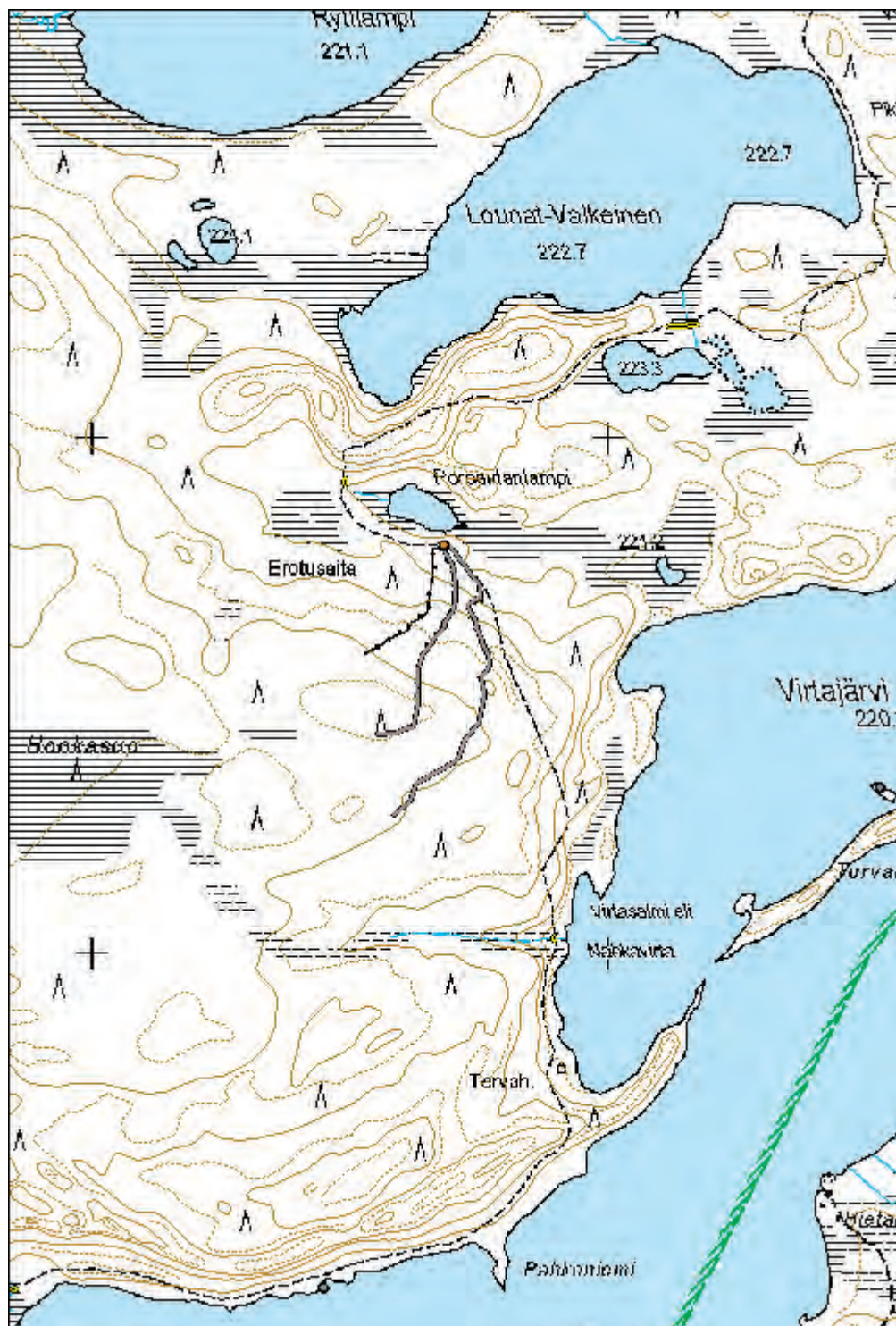

Yllä: P8020040.jpg. Honkavaaran poroaitaa.

Alla: P8020043.jpg. Porotallin jäänteet ja infotaulu Honkavaarassa.

Kohdetyyppi:	9 Valmistuspaikat/työpaikat	Copyright:	© Metsähallitus 2008 © Maanmittauslaitos 1/MML/08
Koordinaatit:	X 7261749, Y 3608720	Mittakaava:	1:10000

2072 Hossan retkeilyalue, Aittojoki Valkealampi S niittylato

MH-tunnus: 3766

Kohdetyyppi:	9 Valmistuspaikat/työpaikat	Haltija:	660 Pohjanmaan luontopalvelut
Ajoitus:	7116 Uusi aika	Ylläpitäjä:	660 Pohjanmaan luontopalvelut
Rakentamivuosi:		Kunta:	777 SUOMUSSALMI

Koordinaatti-selitys:		Geometria tuotettu:	4 Gps-mittaus, korjaamaton
Koordinaatit:	X 7261304, Y 3603802	Löydöt:	

Taustatiedot

Aittojoen Valkealammen eteläisempi niittylato on Reiska-tietokantaan Tapani Seppäsen vuonna 2005 viemä kohde, joka on myös dokumentoitu Moilasenvaaran inventoinnissa kesällä 2007, jossa se tunnettiin lato numero neljänä. Kohde tarkastettiin 6. elokuuta 2012 sateen alkamista odotellessa, valtavan sääskilauman avustuksella.

Kohteesta oli ennen 2012 raportointia kaksi erillistä Reiska-pistettä, joista uudempi (61417) on sittemmin poistettu.

Ympäristön kuvaus

Aittojoen Valkealammen eteläinen niittylato sijaitsee Hossan retkeilyalueella, Moilasenvaaran Natura-alueen eteläpuolella, Aittojoen länsirannalla, reilut sata metriä lammen kaakkoispuolella. Peruskartalla näkyy paikalla pieni meandroivan joen haara, mutta todellisuudessa koko niittyalue ladon ympärillä oli tarkastushetkellä veden vallassa. Matkaa luontopolulle on reilut viisi kymmentä metriä.

Aittojoki, jonka varrella on seitsemän niittyladon ketju, saa alkunsa Moilasenvaaran Aittojärvestä. Etelässä tämä niittyrantainen, voimakkaasti meandroiva väylä laskee Lavajärven kautta Hossan eteläisiin vesiin.

Joki on viitisen kilometriä pitkä ja se näyttää muovaavan uomansa kulkua kaiken aikaa alavilla rantaniityillä. Rannat ovat varmaankin olleet heinästä tuottoisat. Joessa on useita koskipaikkoja. Pudotusta Aittojärven ja Lavajärven välillä on seitsemän metriä.

Kohteen kuvaus

Kesän 2007 inventoinnissa niittylato dokumentoitiin. Kesän 2012 tarkastuksessa havaittiin kattorakenteen sortuneen hieman lisää.

Lato on ollut 4 x 4 metrin suuruinen salvottu rakennus. Alkuperäiset hirret on veistetty kirveellä, mutta latoa on jossain vaiheessa myöhemmin korjailtu. Tässä yhteydessä hirsii on vaihdettu. Nämä hirret ovat sahattuja ja kuorimattomia tuoreita puita. Hirsikasa ladon lounaisseinustalla lienee poistettuja, vanhempia seinähirsii. Korjaamisen yhteydessä on käytetty myös rautanauvoja, joilla tukevat kattolankut on kiinnitetty. Ovipielet ovat kuitenkin vanhan mallin mukaiset, kapuloilla ja tukirimoilla korjatut. Oviaukko on suunnattu joelle päin. Lattia on myös ilmeisesti myöhemmän korjauksen jäljiltä, sillä se on tehty sahalaudasta. Kurkihirsissäkin on männyn kuorta vielä jäljellä. Ladon lounaisseinää on sisäpuolelta poltettu, ja se on hiiltynyt. Ilmeisesti alkuperäistä arkkitehtuuria edustavat seinähirsissä orsipuulle veistetyt salvospaikat. Näitä orsia on ladon sisällä käytetty ilman kierron lisäämiseksi. Ladossa on 10 hirsikertaa. Se on ollut parin metrin korkuinen.

Rakennelma on jäämässä hiljalleen sammalen ja muun aluskasvillisuuden peittoon. Se on muotonsa menettänyt ja huonommin säilynyt kuin Variskankaan läntinen lato.

Kohteen rajaus

Valkealammen eteläpään niittyladon koordinaattipiste on vuoden 2007 inventoinnin mukaan 7261.317, 3603.812. Reiskaan merkitty koordinaatti, 7261.304, 3603.802, sattuu peruskartalle merkityn ladon sisälle. Kesän 2012 tarkastus 7261.308, 3603.812, on otettu ovisuusta virhemarginaalin ollessa kahdeksan metriä.

Tulkinta

Aittojoen rantaniityt lienevät olleet aika tuottoisat ja niihin on panostettu runsaasti työtä. Latojen lisäksi joen varteen on rakennettu majoitusrakennelmia, ja jokea on myös tammettu niittyjen rehevöittämiseksi.

Alueen niittytalous lienee elänyt kukoistuskauttaan 1800- ja 1900-luvuilla. Tähän viittaa rakennusten tekemisessä käytetty materiaalien valinta, sillä mitään 1900-luvun aikana ilmaantuneita materiaaleja ei näytä käytetyn. Tämän perusteella voisi arvella, että niittyviljelys on myös loppunut 1900-luvun alkupuolella, sillä korjauksiinkaan ei näy uusia tarvikkeita tuhlattuna. Valkialammen eteläinen lato poikkeaa muista juuri korjauksen vuoksi. Olisikohan niin, että tätä korjausta olisi tehty 1980-luvun työllisyystöiden yhteydessä? Lato on joka tapauksessa merkitty maastotietolaitteen kartalle.

Pitäjäkartaston (1905-1906) mukaan on 1900-luvun alussa Aittojoen suussa, Lavajärven rannalla sijainnut Hemmilän Alatalon palsta. On mahdollista, että myös jokivarren ladot ovat kuuluneet samalle talolle, tervaa on voitu polttaa useammankin talon voimin. Hemmilä on niitä Perangan uudistiloja, jotka on perustettu jossain vaiheessa vuosien 1771-1868 välillä. Ensimmäinen Hemmilän isäntä oli vuonna 1694 syntynyt Hemmi Tauriainen. Hänen iästään päätellen on talo ollut paikalla jo ennen vuotta 1771. Ilmeisesti talon veronmaksu on kuitenkin alkanut vasta mainitun vuoden 1771 jälkeen. Karttamerkitä Hemmilän Alatalosta viittaa siihen, että ennen 1900-luvun alun karttaa on päätilasta lohkottu ainakin yksi tila, "Alatalo". Matkaa Hemmilästä linnuntietä jokisuulle on lähes 14 kilometriä, joten niityltä heinää tehdessä olivat varmaankin tilapäiset majoituspaikat tarpeen.

Lisätietoja

Oiva Turpeinen 1992. Suomussalmi 1500-luvulta 1990-luvulle. Teoksessa: Huurre & Turpeinen. Leipä luonnosta. Suomussalmen historian kymmenen vuosituhatta. Otava, Helsinki.

Oulun maakunta-arkiston kokoelmat. <https://astia.narc.fi/astiaUi/digiview.php?imageId=646065&aytun=1083941.KA&j=1>

Toimenpiteet

Tila: 1 Ehdotettu Laji: 11 Korjaus / kunnostus Toimenpidevuosi: 0
Kuvaus: Katon ja lattian korjaus

Tarkastukset

Tila: 3 Toteutettu Laji: 6 Suojeluarvojen tarkastus Tarkastusvuosi: 2012
Tarkastuspvm: 6.8.2012 Tarkastaja: O. Räihälä

Viranomais- rekisterinro:

Kunto: 2 Keskinertainen

Olotila: 2 Ei käytössä

Arvotus: 8 Muu suojeluarvo

**Kohteen
suojaus:** 0 Ei määritetty

Ympäristön suojele: 99 Muu suojeluarvoa sisältävä alue

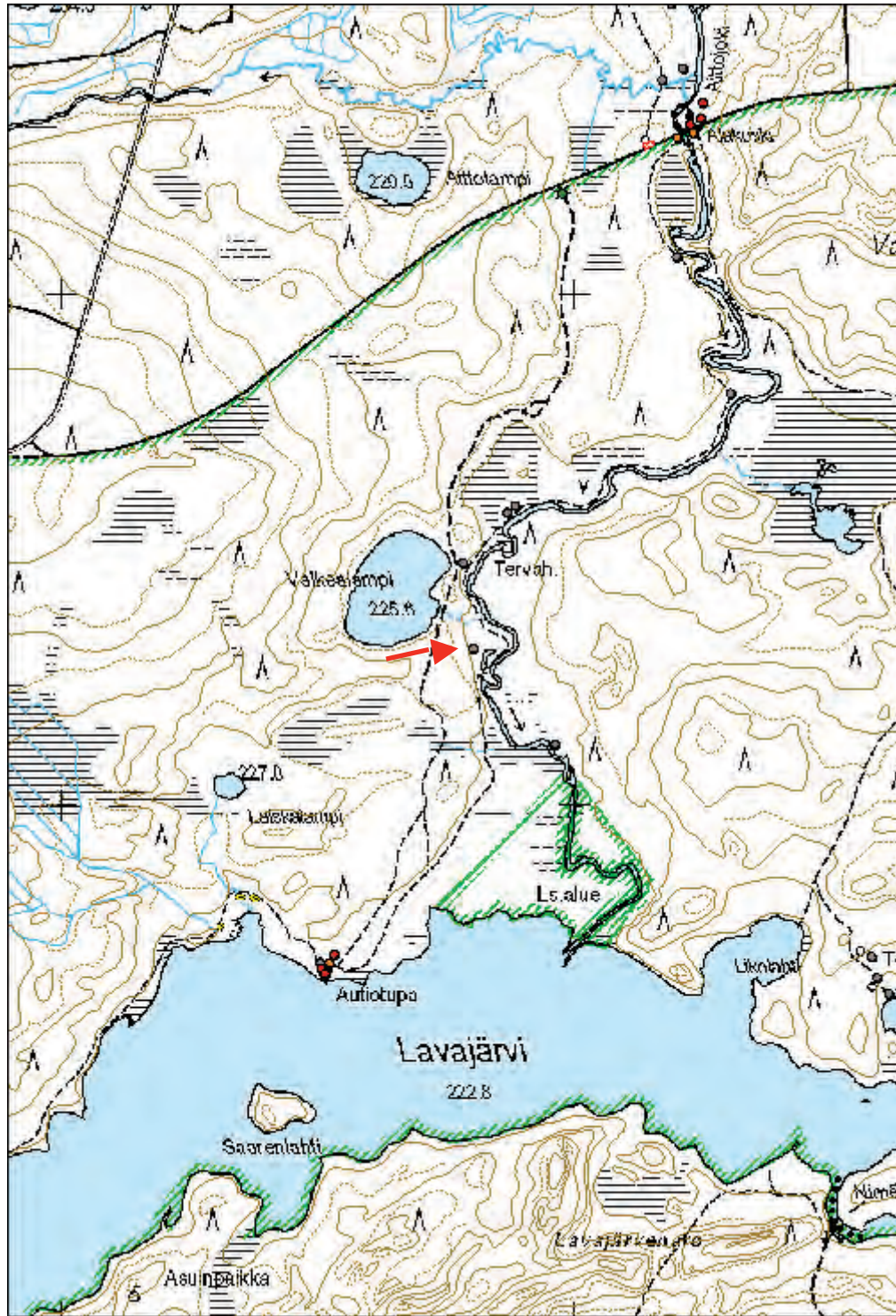

Yllä: P8060150.jpg. Valkealammen niittylato.

Alla: P8060159.jpg. Valkealammen niittyladon ovensuuta.

Kohdetyyppi:	9 Valmistuspaikat/työpaikat	Copyright:	© Metsähallitus 2008 © Maanmittauslaitos 1/MML/08
Koordinaatit:	X 7261304, Y 3603802	Mittakaava:	1:10000

Kohdetyyppi:	9 Valmistuspaikat/työpaikat	Haltija:	660 Pohjanmaan luontopalvelut
Ajoitus:	7116 Uusi aika	Ylläpitäjä:	660 Pohjanmaan luontopalvelut
Rakentamisvuosi:	1930	Kunta:	777 SUOMUSSALMI

Koordinaatti-selitys:		Geometria tuotettu:	4 Gps-mittaus, korjaamaton
Koordinaatit:	X 7259424, Y 3600746	Löydöt:	

Taustatiedot

Perangan-Hossan reitti kuuluu valtakunnallisesti merkittäviin kulttuurihistoriallisiin ympäristöihin sekä valtakunnallisesti arvokkaisiin perinnemaisemiin nimellä Hossan eräkuulttuurimaisemat.

Kukkurin kämpän rauniot tarkastettiin 25.7.2012 lämpimässä ja aurinkoisessa kesäsäässä yhdessä suomenlapinkoira Touhu-ukon Sonjan kanssa.

2507.118.jpg. Kukkurin kämpän rauniot Ison Kukkurin luoteisrannalla.

Ympäristön kuvaus

Kukkurin metsätyökämpä on sijainnut Hossan retkeilyalueen lounaispäässä, Iso-Kukkurijärven luoteisrannalla, järveen pistävän Talkkuna- eli Kylmäniemen puolenvälin tietämillä. Kämpän jäänteet sijaitsevat Ison Kukkurin länsirannalla, pienen puron eteläpuolisessa loivassa niemessä. Kämpäaukio on edelleen suhteellisen avoin heinää kasvava maaston kohta. Kämpän rauniot sijaitsevat aukion keskellä. Rakennuksen sisällä kasvaa korkeaa heinää, nokkosia ja vattuja, jotka ovat myös levittäytyneet rakennuksen pitkälle eteläseinustalle.

Aukiota ympäröivät katajat ja männyt. Osa puustosta on suhteellisen nuorta, mutta joukossa on myös vanhempaa, kämpän aikuista ja sitäkin vanhempaa männikköä. Erityisesti rannassa, johon kämpältä on pari kymmentä metriä matkaa, on useita suuria puita, joita on eri tavoin pilkottu. Kämpää ympäröivä maasto on kumpuilevaa kuivaa kangasta, jossa on mainitun puron lisäksi pikku lampia ja soistumia.

Kohteen kuvaus

Kukkurin rannalla on seissyt huomattavan vaikuttava rakennus, josta on edelleen jäljellä suhteellisen runsaasti jäänteitä. Rakennus on hylätty paikoilleen eikä sen hirsikehikkoa ole purettu.

Rakennuksen ulkomitat ovat 9 x 14 metriä. Se on ollut jaettuna väliseinällä kahteen suunnilleen yhtä suureen huoneeseen. Kumpaankin päätyyn on ollut noin metrin levyinen oviaukko, molemmat noin keskellä huoneita, rakennuksen pohjoisella pitkällä seinällä. Itäisemmän huoneen eteläseinällä, vastapäätä ovea, on ollut 1.2 x 0.6 metrin laajuinen kaksiruutuinen ikkuna. Mahdollisesti toisessakin huoneessa on ollut ikkuna samalla kohden, mutta täällä seinä on romahtanut ja tiheä vatukko kasvaa raunioiden päällä, joten täyttä varmuutta ikkunan olemassaolosta ei saa. Niin ovenpielissä kuin ikkunoissakin on käytetty rautanauvoja, muualla rakennuksessa niitä ei ole käytetty.

Hirsirakennuksen korkeus lienee ollut 15 - 16 hirsikertaa. Romahtaneiden kattorakenteiden riekaleita on edelleen erityisesti rakennuksen itäpään lyhyellä seinällä. Kehikko on huolellisesti salvottu ja hirret ovat sahatut. Siellä täällä erottuu pyöreiksi jätetyissä hirsissä myös kirveen jälkiä. Runsaasti kunnasta tehtyä tilkettä pilkistää hirsien välistä. Kurkihirret näyttävät sijainneen 9. ja 10. hirsikerran välissä. Näitä kurkihirsiä on useita romahtaneena rakennuksen sisässä. Sisäkaton sen paremmin kuin ovenkaan alkuperäistä korkeutta ei voi tarkasti määrittellä, sillä rakennus on jonkin verran painunut.

Lämmitysmenetelmä ei raunioilla valkene. Minkäänlaista uunin paikkaa ei rakennuksen sisällä erotu. Etsiskelyä vaikeuttaa toki runsas kasvillisuus, mutta on mahdollista, että rakennuksessa on ollut kaminat, jotka on viety pois. Metalliputkia tai peltejä on paikalla kylläkään näy. Toisaalta kesän 2012 inventointia vanhemman Reiska-tiedon mukaan kyseessä on kaksiosaisen tallin jäännökset, jolloin mitään lämmityssysteemiä ei välttämättä ole ollutkaan.

Kohteen rajaus

Kohteella mitattu koordinaattipiste, 7259425, 3600746, on tallennettu käsi-gps:llä. Tarkkuus oli vain 12 metriä, joten pieni heitto on mahdollinen. Piste on otettu itäisemmän huoneen ovelta. Rakennus sijaitsee parin aarin säteellä pisteen itä-, länsi- ja eteläpuolella.

Reiskaan jo aiemmin ilmoitettu piste poikkeavaa ainoastaan yhden metrin mitatusta pisteestä eikä sitä luonnollisesti ole muutettu.

Tulkinta

Kukkurin kämpä on rakennettu elo-syyskuussa 1940. Aluemetsänhoitaja Bruce kirjoitti lokakuun kolmantena Ouluun piirikuntakonttorille ja pyysi määrärahaa kämpän kalustamiseen. Astioiden ja vuodevaatteitten lisäksi Kukkurin tarvittiin petromax-lamppuja, lääkkeitä sekä kohottavaa lukemista. Brucen tilauksesta näkyy, että kämpälle haluttiin tilata Suomen Kuvalehti, Metsälehti sekä Hakkapeliitta.

Jäänteet kertovat hyvin ajan rakentamistavasta ja mittakaavasta: Kookas rakennus on tehty järeästä puutavarasta. Kukkurin kämpä liittyy Soijinvaaran hakkuisiin 1940-luvun alussa. Puolenkymmentä kilometriä itään on sijainnut Lavajärven metsätyökämpä.

Rakennuksen käytöstä on aiemmin esitetty arvelu, että se olisi metsätyökämpän talli. Tämä on täysin mahdollista, sillä useimmat kämpät on käytön päättymisen jälkeen purettu ja myyty tallien jäädessä paikoilleen lahoamaan. Rakennuksessa on kuitenkin yksityiskohtia - esimerkiksi huolella tehdyt ikkunat - jotka saattavat viitata siihen, että kyseessä olisi itse kämpä tai mahdollisesti kämpän ja tallin yhdistelmä.

Piha-alueita voisi harkita raivattavan pensaista ja puskista. Kukkurin rakennus on suhteellisen hyvin säilynyt, mutta rakennuksen sisällä ja eteläseinustalla kasvaa runsaasti vattuja ja nokkosia. Niiden lomassa on puujätettä, joissa on jonkin verran rautanauvoja. Kämpä sijaitsee Perankaan vievän merkityn polun varrella, joten pieni onnettomuusriski on olemassa. Tämän lisäksi kämpä on näyttävä ja haikea monumentti menneestä maailmasta, joka vähitellen lahoaa paikalleen.

Lisätietoja

Metsähallituksen Pohjanmaan piirikuntakonttorin arkisto. Eae:16 Kiannan hoitolauueelta saapuneet kirjeet 1922 - 1930 ja 1931 - 1945. Oulun maakunta-arkisto.

Heikkinen Liisa - Pouke Mika: Kotiseutumme kasvot. Suomussalmen kulttuuriympäristöohjelma. Alueelliset ympäristöjulkaisut 197. Kainuun ympäristökeskus 2000.

Arvokkaat maisema-alueet. Maisema-aluetyöryhmän mietintö II. Helsinki 1993.

Rakennettu ympäristö. Valtakunnallisesti arvokkaat kulttuurihistorialliset ympäristöt. Helsinki 1993.

Tarkastukset

Tila: 3 Toteutettu Laji: 6 Suojeluarvojen tarkastus Tarkastusvuosi: 2012
Tarkastuspvm: 25.7.2012 Tarkastaja: O. Räihälä

Viranomais-
rekisterinro:

Kunto: 3 Huono

Arvotus: 0 Ei määritelty

Olotila: 2 Ei käytössä
Kohteen
suojelu: 99 Ei suojeluarvoa

Ympäristön suojelu: 4 Valtakunnallisesti merkittävä kulttuuriympäristö

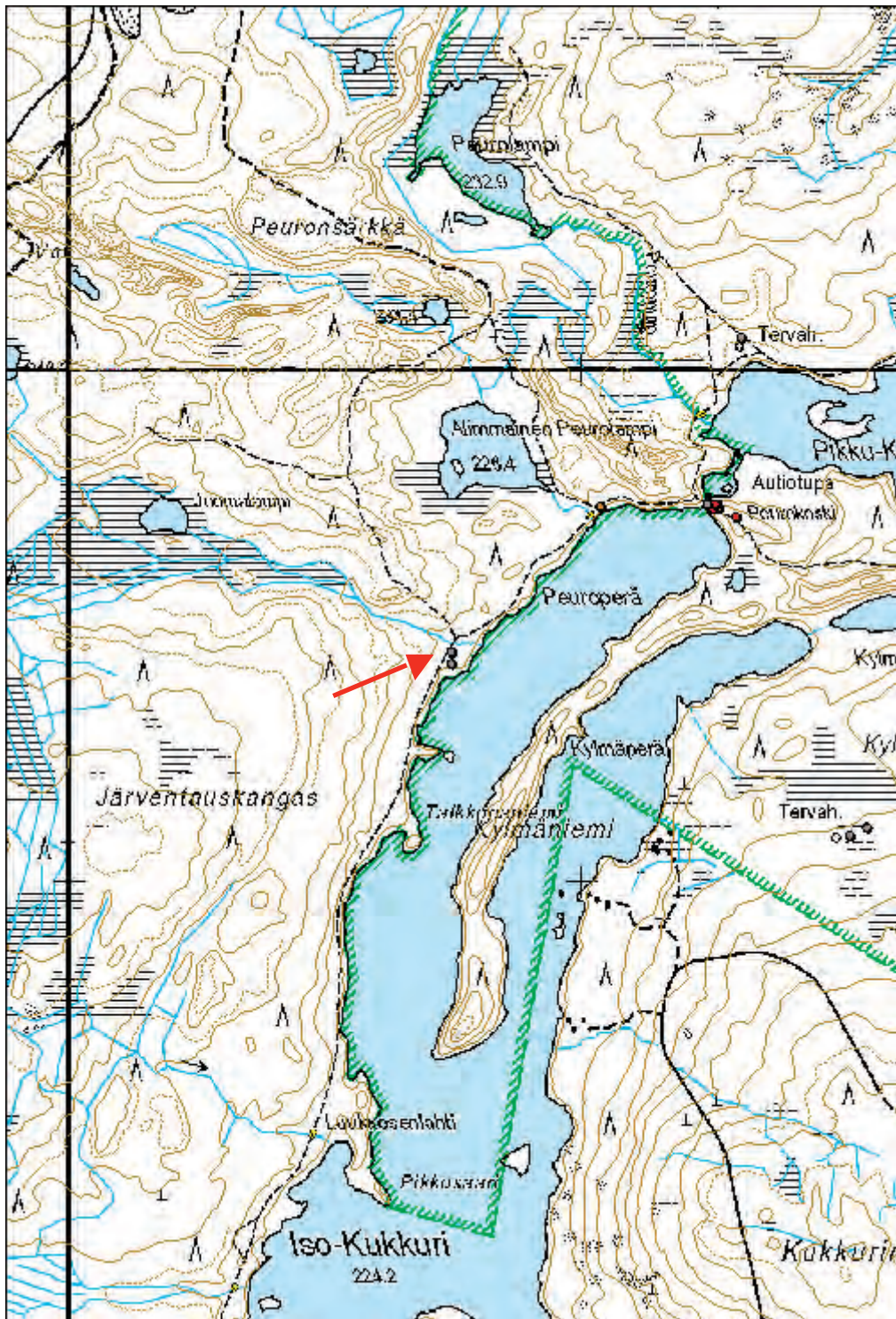
Yllä: 2507.124.jpg. Kukkurin kämpän
ikkuna.

Alh.oik.:2507.138.jpg. Kämpän ovipieltä.

Alh.vas.: 2507.127.jpg. Kämpän
nurkkasalvosta.

Kohdetyyppi:	9 Valmistuspaikat/työpaikat	Copyright:	© Metsähallitus 2008 © Maanmittauslaitos 1/MML/08
Koordinaatit:	X 7259424, Y 3600746	Mittakaava:	1:10000

2072 Hossan retkeilyalue, Värrikallio uittopato

MH-tunnus: 44317

Kohdetyyppi:	9 Valmistuspaikat/työpaikat	Haltija:	660 Pohjanmaan luontopalvelut
Ajoitus:	7116 Uusi aika	Ylläpitäjä:	660 Pohjanmaan luontopalvelut
Rakentamisvuosi:		Kunta:	777 SUOMUSSALMI

Koordinaatti-selitys:		Geometria tuotettu:	4 Gps-mittaus, korjaamaton
Koordinaatit:	X 7270700, Y 3606943	Löydöt:	

Taustatiedot

Värrikallion uittopadon rakenteita on merkitty Reiska-tietokantaan kahtenakin eri pisteenä. Patorakenteiden jäänteet tarkastettiin 10.heinäkuuta leppeässä kesäsäässä.

Informantti Eetu Väisäsen kertoman mukaan veden virtaama on padottu uittoa varten, jolloin esimerkiksi noin 300 metrin päässä olevan Värrikallion maalauksetkin ovat suurilta osin jääneet veden alle. Veden nostaminen joessa onkin varmaan ollut puiden uittamisen kannalta välttämätöntä, sillä joki on monin paikoin kapea ja kivikkoinen.

Ympäristön kuvaus

Patorakenteiden jäänteitä on edelleen hahmotettavissa Värrikallion laavulta maalauksille johtavan sillan kupeesta ja joen etelärannalta. Silta on ilmeisesti rakennettu vanhan padon perustuksille. Joki on kohdalla kivikkoinen ja noin 10 metriä leveä. Se virtaa paikalla voimakkaasti ja levenee suvannoksi vajaan sata metriä itään, jossa se jatkuu koskena kohti pohjoista ennen kaartumistaan kohti itää Somerjokena.

Patorakenteiden kohdalla olevan koskipaikan molemmin puolin rannat nousevat jyrkästi useita metrejä ensin rehevinä ja lehtomaisina, ylempänä havupuuvaltaisina rinteinä. Maastossa on runsaasti suuria kiviä.

Paikka on ollut mitä otollisin patoa ajatellen.

Kohteen kuvaus

Uittopadosta ei ole juurikaan yhtenäisiä puurakenteita jäljellä. On mahdollista, että viereen rakennettu silta on rakennettu suoraan padon pengerryksen päälle. Tämä pengerrys on joen molemmilta rannoilta tukevasti kivetty useiden metrien päähän joesta. Kiveykset ovat selvästi näkösällä ja tuskin tehdyt vain nykyistä siltaa varten.

Keskellä jokea, noin 15 metriä sillalta itään, sojottaa koskesta pystyssä selvästi rakenteisiin kuulunut halkaisijaltaan kymmen senttinen runko. Kosken etelärannalla on siellä täällä yksittäisiä hirren pätkiä, joista selvimmin patoon kuulunut pätkä on myös veistetty lovelle. Reiskaan merkitty piste rannasta kauempana osoittanee joitakin epämääräisiä hirsii vajaan kymmenen metriä rannasta. Muita rakenteita ei täällä ole hahmotettavissa.

Aivan sillan kupeessa on yksittäisiä siltaan kuulumattomia tukevia hirsii vedessä ja vesirajassa. Ne ovat luultavasti myös jäänteitä padosta. Osa nykyisen sillan hirsistä lienee alunperin patorakennelmaa.

Kohteen rajaus

Kohteen koordinaattipiste, 7270700, 3606943, on otettu käsi-gps:llä sillalta, patorakenteiden päältä.

Tulkinta

Kohde on 1900-luvulla käytössä ollut uittotammi.

Toimenpiteet

Tila: 2 Suunniteltu Laji: 21 Vesakon/aluskasvillisuuden raivaus Toimenpidevuosi: 2007

Kuvaus: Pensaikon ja muutaman puun poisto rakenteen päältä. Puupinon siirtäminen pois rakenteen päältä. Hoito edellyttää hoitolupa-anomusta Museovirastolta.

Tarkastukset

Tila: 3 Toteutettu Laji: 6 Suojeluarvojen tarkastus Tarkastusvuosi: 2012
Tarkastuspvm: 10.7.2012 Tarkastaja: O. Räihälä

**Viranomais-
rekisterinro:**

Kunto: 3 Huono

Arvotus: 8 Muu suojeluarvo

Olotila: 2 Ei käytössä

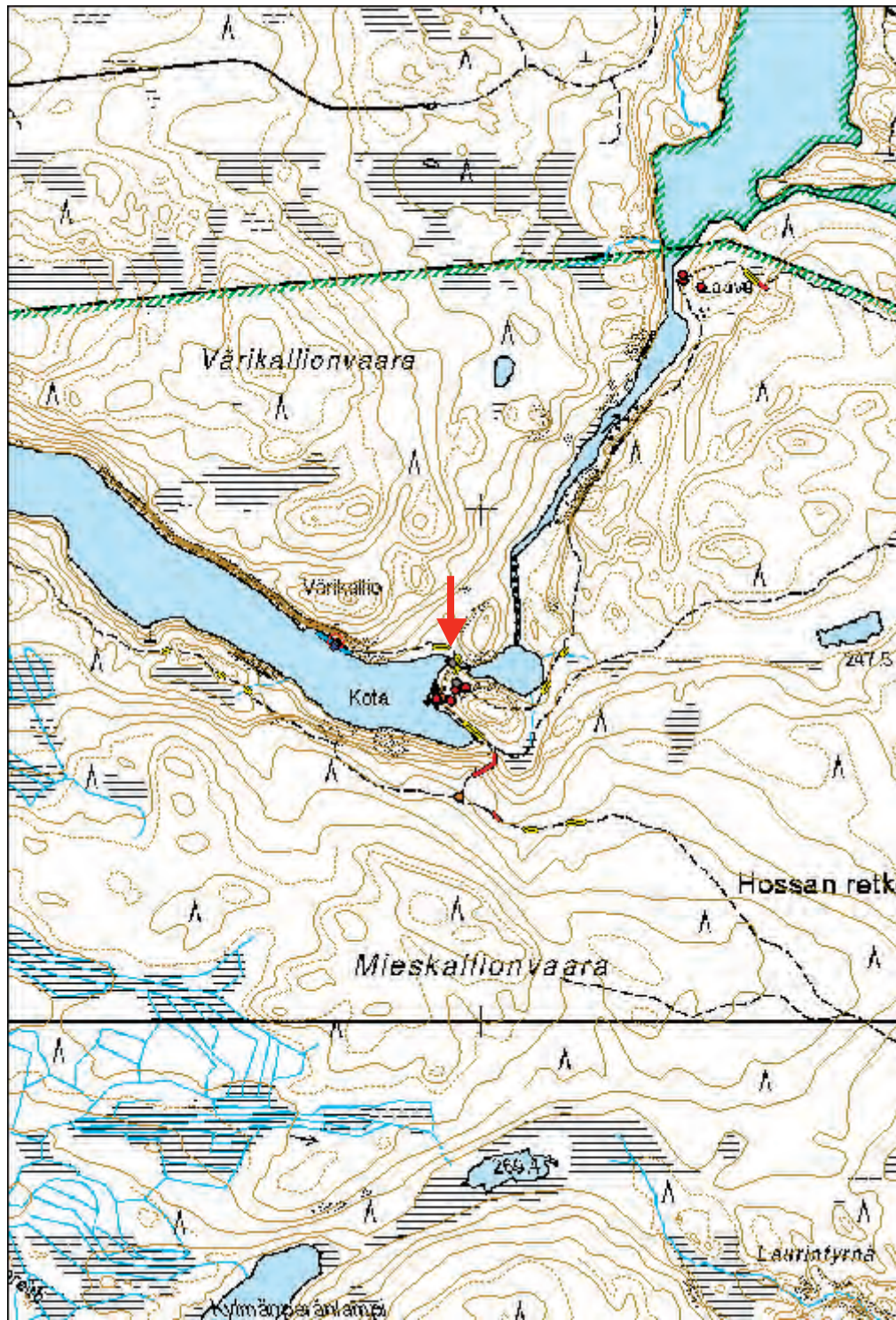
**Kohteen
suojelu:** 0 Ei määritelty

Ympäristön suojelu: 99 Muu suojeluarvoa sisältävä alue

Värikallion uittopadon päältä kulkee nykyään retkeilyreitillä silta. Polku johdattaa kulkijat kalliomaalaukselle.
P7100151-153.jpg.

Kohdetyyppi:	9 Valmistuspaikat/työpaikat	Copyright:	© Metsähallitus 2008 © Maanmittauslaitos 1/MML/08
Koordinaatit:	X 7270700, Y 3606943	Mittakaava:	1:10000

2072 Hossan retkeilyalue, Kokalmus N porotalli

MH-tunnus: 44886

Kohdetyyppi:	9 Valmistuspaikat/työpaikat	Haltija:	660 Pohjanmaan luontopalvelut
Ajoitus:	8199 Muu rakennelma	Ylläpitäjä:	660 Pohjanmaan luontopalvelut
Rakentamisvuosi:	1930	Kunta:	777 SUOMUSSALMI

Koordinaatti-selitys:		Geometria tuotettu:	7 Digitointi, mittakaava >=1:20000
Koordinaatit:	X 7265219, Y 3609227	Löydöt:	

Taustatiedot

Kokalmuksen pohjoispään porotalli on entuudestaan tunnettu rakennusperintökohde, joka on suojeltu Hossan osayleiskaavalla. Talli dokumentoitiin 29. heinäkuuta 2012 pilvipoudassa, lenseässä kesätuulessa.

Ympäristön kuvaus

Porotalli sijaitsee Hossan retkeilyalueen länsiosassa, Kokalmus-järven pohjoisrannalla. Talli sijaitsee reilun viiden metrin päässä rannasta kankaalla. Kokalmuksen rannat ovat pääosin kuivaa mäntykangasta, siellä täällä on kosteampia kohtia ja soistumia. Talli on kuivalla maalla, joka kasvaa pääasiassa mäntyjä. Aluskasvillisuutta dominoi puolukka.

Kokalmuksen pohjoisrannan lahden pohjoispuolella maasto muuttuu kosteammaksi kohti pientä Särkiheinän lampea. Sen mokemmin puolin maasto jälleen kohoaa kumpuilevaksi kankaaksi. Porot näyttävät viihtyvän seudulla erinomaisesti.

Kohteen kuvaus

Porotalli on 8 x 5 metrin suuruinen rakennus, jonka harjakorkeudessa on kahdeksan hirsikertaa. Hirret ovat tukevia ja ilmeisesti keloina kaadettuja. Saumat on tilkitty vahvalla kunttakerroksella. Suurin osa hirsistä on sahattu, mutta jotkut niistä näyttäisivät kaadetun kirveelläkin.

Oviaukko on matala, vain noin 80 cm, ja se antaa kohti itää. Aukko on lyhyellä seinällä kuten muissakin Kokalmuksen porotalleissa. Oviaukon tukirakenteet on naulattu, ovipielessä on myös liikuteltava portti, joka on nostettu syrjään. Katto on tehty päreistä naulaamalla.

Porotalli näyttää olevan vilkkaassa ja asianmukaisessa käytössä.

Kohteen rajaus

Kohteen koordinaattipiste, 7265.219, 3609.227, on tietokantaan aiemmin digitoitu piste. Dokumentoinnin yhteydessä saatu mittaustulos 7265.208, 3609.233 poikkesi niin vähän alkuperäisestä, ettei pistettä ollut syytä muuttaa.

Tulkinta

Porotalli on rakennettu jossain vaiheessa 1900-luvulla. Talli on täysin ehjä ja toimintakuntoinen. Sen mahdolliset korjaukset on toteutettu alkuperäistä rakennustapaa noudattaen.

Lisätietoja

Perangan-Hossan reitti kuuluu valtakunnallisesti merkittäviin kulttuurihistoriallisiin ympäristöihin sekä valtakunnallisesti arvokkaisiin perinnemaisemiin nimellä Hossan eräkulttuurimaisemat. Kokalmuksen porotallit on lisäksi suojeltu Hossan yleiskaavalla.

- Heikkinen Liisa - Pouke Mika: Kotiseutumme kasvot. Suomussalmen kulttuuriympäristöohjelma. Alueelliset ympäristöjulkaisut 197. Kainuun ympäristökeskus 2000.

- Arvokkaat maisema-alueet. Maisema-alueityöryhmän mietintö II. Helsinki 1993.

- Rakennettu ympäristö. Valtakunnallisesti arvokkaat kulttuurihistorialliset ympäristöt. Helsinki 1993.

- Suomussalmi Hossan yleissuunnitelma-alueen arkeologinen inventointi. Kainuun Museo. Esa Suominen 2005.

Tarkastukset

Tila: 3 Toteutettu Laji: 6 Suojeluarvojen tarkastus Tarkastusvuosi: 2012

Tarkastuspvm: 29.7.2012 Tarkastaja: O. Räihälä

Yllä: Kokalmuksen pohjoisin porotalli järven rannan tuntumassa. Valmiuksissa poroja paimentamaan Sonja-koita. 2907.250.jpg.

Alla: Hossan porotalleissa on matala oviaukko. Hirsikertoja rakennuksissa on useimmiten 7 - 8. 2907.249.jpg.

Viranomais- rekisterinro:		Kunto:	2 Keskinertainen
Arvotus:	8 Muu suojeluarvo	Olotila:	1 Käytössä
		Kohteen suojaelu:	7 Kaava

Ympäristön suojele:	99 Muu suojeluarvoa sisältävä alue
----------------------------	------------------------------------

Kohdetyyppi:	9 Valmistuspaikat/työpaikat	Copyright:	© Metsähallitus 2008 © Maanmittauslaitos 1/MML/08
Koordinaatit:	X 7265219, Y 3609227	Mittakaava:	1:10000

2072 Hossan retkeilyalue, Vanha kenttä porotalli

MH-tunnus: 44888

Kohdetyyppi:	9 Valmistuspaikat/työpaikat	Haltija:	660 Pohjanmaan luontopalvelut
Ajoitus:	8199 Muu rakennelma	Ylläpitäjä:	660 Pohjanmaan luontopalvelut
Rakentamisvuosi:	1930	Kunta:	777 SUOMUSSALMI

Koordinaatti-selitys:		Geometria tuotettu:	4 Gps-mittaus, korjaamaton
Koordinaatit:	X 7263809, Y 3609582	Löydöt:	

Taustatiedot

Käytössä oleva Lounajan Vanhan kentän porotalli on vanha Reiska-kohde. Se on kaavamääräyksellä suojeltava rakennus (SR). (Kulttuurihistoriallisesti, rakennushistoriallisesti tai maisemakuvan kannalta arvokas maankäyttö- ja rakennuslain perusteella suojeltavaksi tarkoitettu rakennus tai rakennusryhmä.) Porotalli tarkastettiin 17.7.2012 aurinkoisessa säässä ukkosen jo jyristessä kauempana.

Perangan-Hossan reitti kuuluu valtakunnallisesti merkittäviin kulttuurihistoriallisiin ympäristöihin sekä valtakunnallisesti arvokkaisiin perinnemaisemiin nimellä Hossan eräkulttuurimaisemat.

Ympäristön kuvaus

Porotalli sijaitsee Hossan retkeilyalueella, Lounajan pohjoisrannalla, lähellä Lipposensalmea. Matkaa Lipposensalmen laavulle koilliseen on puolisen kilometriä.

Talli sijaitsee reilut kymmenkunta metriä rannasta tasanteella, jonka takana kohoaa harjun tapainen. Harjun pohjoispuolella on pieni nimetön lampi, jota ympäröivät soistumat. Itse ranta sekä harjanne ovat kangasmaastoa, joka kasvaa pääasiassa eri-ikäisiä mäntyjä. Rannalla on myös koivuja. Puolukan ja mustikan lisäksi rannassa kasvaa suopursuja.

Kohteen kuvaus

Porotalli on hirsirakenteinen matala maja, jonka mitat ovat noin 6 x 8 metriä. Hirsikertoja on kahdeksan. Hirret on aseteltu huolella mutta väljästi, eikä niiden välissä näy eristeitä. Rakennus on noin kaksi metriä korkea ja siinä on pärekatto. Oviaukko on koillispään lyhyellä sivulla. Se on 1.2 metriä leveä ja metrin korkuinen. Oven päällä on sievästi tekstattu "porotalli".

Talli näyttää olevan vilkkaassa käytössä. Saapuessani paikalle oli tallissa kahdeksan poroa, jotka toki pakenivat paikalta. Kellokas kuitenkin jäi hermostuneena pyörimään dokumentoijan läheisyyteen.

Kohteen rajaus

Kohteen koordinaateiksi mitattiin kesän 2012 inventoinnissa 7263809, 3609582. Peruskartalla on tämän pisteen koillispuolelle noin viidenkymmenen metrin päähän merkitty rakennus, jolla ilmeisesti tarkoitetaan porotallia. Se lienee hiukkasen väärässä paikassa, sillä inventoinnin yhteydessä otetuista valokuvista näkyy, että rakennus on etelämpänä suhteessa sen luoteispuolella olevaa mäen kumpareta.

Tulkinta

Kohde on käytössä oleva porotalli. Se on rakennettu 1930 ja kaavamääräyksellä suojeltu.

Lisätietoja

Arvokkaat maisema-alueet. Maisema-alueityöryhmän mietintö II. Helsinki 1993.

Heikkinen Liisa - Pouke Mika 2000. Kotiseutummekasvot. Suomussalmen kulttuuriympäristöohjelma. Alueelliset ympäristöjulkaisut 197. Kainuun ympäristökeskus.

Rakennettu ympäristö. Valtakunnallisesti arvokkaat kulttuurihistorialliset ympäristöt. Helsinki 1993.

Suominen Esa 2005. Suomussalmi Hossan yleissuunnitelma-alueen arkeologinen inventointi. Kainuun Museo.

Vanhan kentän porotalli on edelleen aktiivisessa alkuperäiskäytössä. 1707.027.jpg.

Tarkastukset

Tila: 3 Toteutettu Laji: 6 Suojeluarvojen tarkastus Tarkastusvuosi: 2012
 Tarkastuspvm: 17.7.2012 Tarkastaja: O. Räihälä

**Viranomais-
rekisterinro:**

Kunto: 2 Keskinertainen

Arvotus: 8 Muu suojeluarvo

Olotila: 1 Käytössä

**Kohteen
suojelu:** 7 Kaava

Selitys:

Selitys: Hossan yleiskaava 2006 SR-1

Ympäristön suojelu: 99 Muu suojeluarvoa sisältävä alue

Kohdetyyppi:	9 Valmistuspaikat/työpaikat	Copyright:	© Metsähallitus 2008 © Maanmittauslaitos 1/MML/08
Koordinaatit:	X 7263809, Y 3609582	Mittakaava:	1:10000

Kohdetyyppi:	9 Valmistuspaikat/työpaikat	Haltija:	660 Pohjanmaan luontopalvelut
Ajoitus:	8199 Muu rakennelma	Ylläpitäjä:	660 Pohjanmaan luontopalvelut
Rakentamisvuosi:	1930	Kunta:	777 SUOMUSSALMI

Koordinaatti-selitys:		Geometria tuotettu:	4 Gps-mittaus, korjaamaton
Koordinaatit:	X 7262822, Y 3607827	Löydöt:	

Taustatiedot

Kohde oli entuudestaan tunnettu Reiska-kohde, joka tarkastettiin 18.7.2012. Sen alkuperäiset tiedot - koko, rakenteet, sijainti, rakennusvuosi - on kirjannut Tapani Seppänen 2006.

Ympäristön kuvaus

Kohde sijaitsee Hossan retkeilyalueella, Lounajan ja Kokalmuksen länsipuolella. Täällä on Lounajaan laskeva suhteellisen laaja Ryttilampi, jonka halki Rytipuro tuo vettä suoniityiltä. Lato on puron etelärannalla, vajaan pari sataa metriä lammen länsipuolella. Puro solisee täällä vilkkaana. Se mutkittelee voimakkaasti niittypurojen tapaan. Niitty on tarkastushetkellä hyvin kostea ja paikoin vaikeakulkuinen. Se kasvaa runsaasti heinää. Suoniityllä ladon tienoilla niitty kasvaa myös jonkin verran kitukasvuista mäntyä. Aivan ladon takana puusto vankistuu.

Rytipuron varsilla, latojen ympäristössä, kukki hilla dokumentointihetkellä terhakkaasti. Reilut viikkoa myöhemmin alkoi sadonkorjuu. Rytisuo lienee laajemminkin Hossan seuduilla tunnettu hillasuo, sillä inventoijan lisäksi siellä näytti liikkuvan runsaan puoleisesti marjanpoimijoita heinä-elokuun taitteessa.

Kohteen kuvaus

Niittylato on 3.5 x 4.5 metrin laajuinen lautakattoinen rakennus, joka Reiska-tiedon mukaan on rakennettu 1930. Sitä on myöhemmin korjailtu ja kunnostettu. Tämän voi päätellä myös ladon nurkalla makaavasta kasasta, jossa on vanhempia seinähirsii mätänemässä.

Rakennuksessa on 12 - 13 hirsikertaa. Alkuperäiset hirret ovat kirveellä veistettyjä, korjauksen yhteydessä vaihdetut sahattuja. Seinien teossa ei ole käytetty nauvoja. Ovenpielet on tehty kapuloilla ja vitsaksilla. Lautakatto sitä vastoin on tehdasnauloin naulattu. Se on alkuperäistä latoa nuorempaa korjausjälkeä. Ladossa on ohuista hirsistä tehty harva lattia. Pitkillä seinillä on noin 1.2 metrin korkeudella hyllyjen jäänteitä. Oviaukko antaa niitylle päin kohti etelää.

Kohteen rajaus

Kohteen dokumentoinnin yhteydessä tallennettu piste, 7262817, 3607818, otettiin käsi-gps:llä ladon ovelta. Ladon sijainniksi on alkuperäisen dokumentoinnin yhteydessä merkitty 7262822, 3607827. Erotus koordinaattien välillä selittyy ladon koolla ja mittauksen virhemarginaalilla. Tämän vuoksi ladon sijaintitiedot ovat alkuperäiset.

Tulkinta

Kyseessä on vuonna 1930 rakennettu niittylato, jota on myöhemmin korjailtu. Lato ei ole käytössä.

Toimenpiteet

Tila: 2 Suunniteltu Laji: 11 Korjaus / kunnostus Toimenpidevuosi: 2008

Kuvaus: Katon uusinta

Tila: 3 Toteutettu Laji: 11 Korjaus / kunnostus Toimenpidevuosi: 1980

Kuvaus: Katon korjaus

Tarkastukset

Tila: 3 Toteutettu Laji: 6 Suojeluarvojen tarkastus Tarkastusvuosi: 2012

Tarkastuspvm: 18.7.2012 Tarkastaja: O. Räihälä

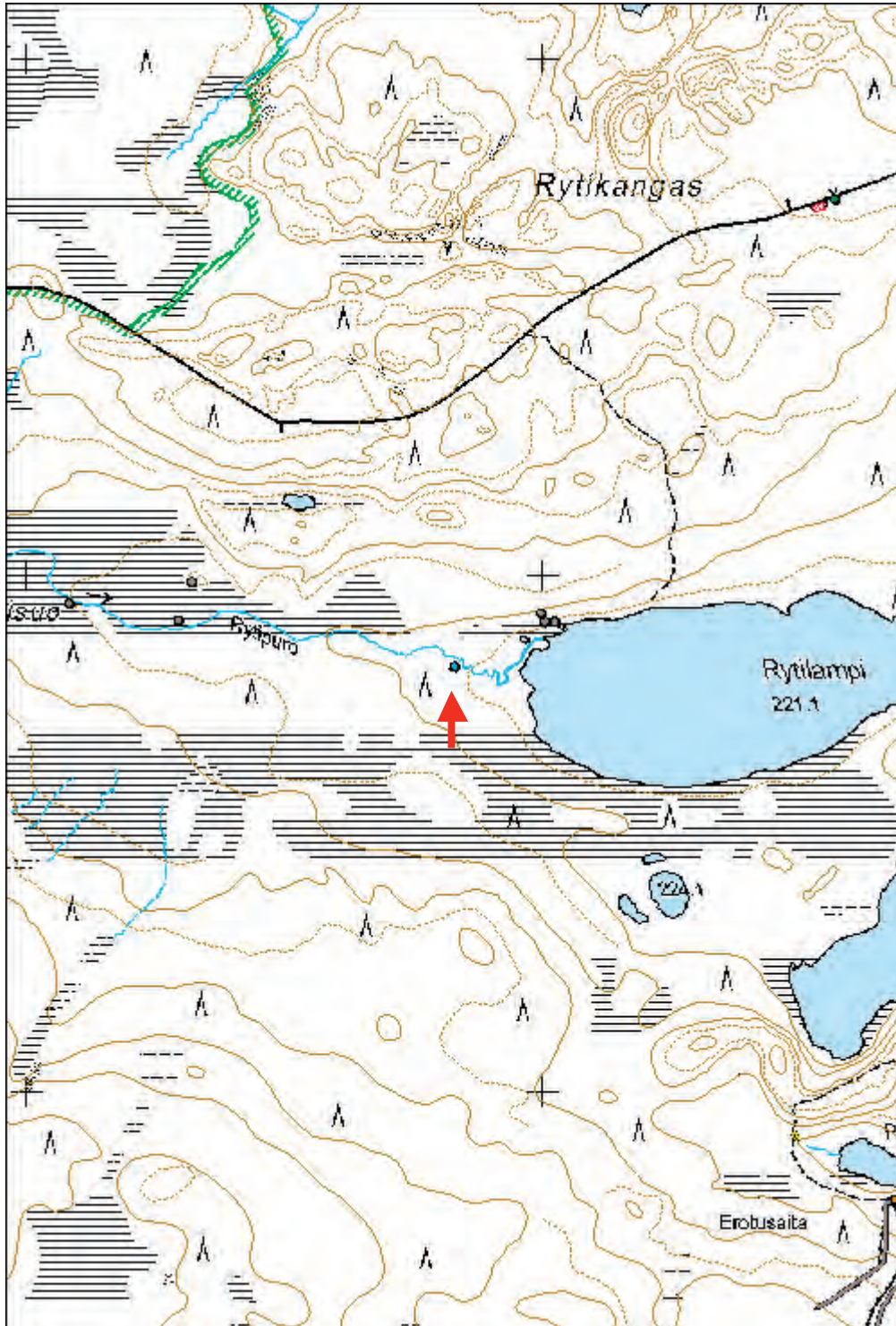
Viranomaisrekisterinro:		Kunto:	2 Keskinertainen
Arvotus:	8 Muu suojeluarvo	Olotila:	2 Ei käytössä
		Kohteen suojelu:	0 Ei määritelty

Ympäristön suojelu:	99 Muu suojeluarvoa sisältävä alue
----------------------------	------------------------------------

Lähinnä Rytipuron suuta ja Rytilampea sijaitseva niittylato on kunnostettu. 1807.072.jpg.

Kohdetyyppi:	9 Valmistuspaikat/työpaikat	Copyright:	© Metsähallitus 2008 © Maanmittauslaitos 1/MML/08
Koordinaatit:	X 7262822, Y 3607827	Mittakaava:	1:10000

Kohdetyyppi:	9 Valmistuspaikat/työpaikat	Haltija:	660 Pohjanmaan luontopalvelut
Ajoitus:	7116 Uusi aika	Ylläpitäjä:	660 Pohjanmaan luontopalvelut
Rakentamisvuosi:	1930	Kunta:	777 SUOMUSSALMI

Koordinaatti-selitys:		Geometria tuotettu:	4 Gps-mittaus, korjaamaton
Koordinaatit:	X 7262912, Y 3607291	Löydöt:	

Taustatiedot

Niittylato oli entuudestaan tunnettu Reiska-kohde, joka tarkastettiin 18.7.2012 ukkosen jyristessä. Kohteen on alunpitäen kirjannut Tapani Seppänen (2006).

Ympäristön kuvaus

Niittylato sijaitsee Hossan retkeilyalueella, Lounajan ja Kokalmuksen länsipuolella. Täällä on Lounajaan laskeva suhteellisen laaja Ryttilampi, jonka halki Rytipuro tuo vettä suoniityiltä. Puro solisee vilkkaana. Se mutkittelee voimakkaasti niittypurojen tapaan. Niitty on tarkastushetkellä hyvin kostea ja paikoin vaikeakulkuinen ja se kasvaa runsaasti heinää. Puron puolella välissä lammen länsipuolella on pieni metsäinen saareke. Tällä kivikkoisella havupuita kasvavalla alueella havaittiin jäänteitä laavusta. Satakunta metriä laavun jäänteiltä etelään, niityllä, aivan puron vieressä, on jäänteitä niittyladosta. Kohdalla kulkee puron yli täysin käyttökelpoinen silta. Vaikka Rytisuon rämeellä kasvoi monin paikoin runsaasti hillaa, oli sitä erityisen runsaasti juuri tämän ladon länsipuolella.

Kohteen kuvaus

Lato on ollut noin 3.5 x 4.5 metrinen, veistämättömistä hirsistä tehty rakennelma. Siitä on jäljellä edelleen 4 - 5 hirsikertaa. Oviaukko on sijainnut pohjoisreunalla, purosta poispäin. Ovinurkassa ulkopuolella on kymmenkunta ohutta puuta, jotka saattavat olla terotettuja. Ne voivat olla aidanseipäitä. Ladon jäänteitten sisällä on veistettyjä lautoja sekä hirsiiä, jostka ilmeisesti ovat jäänteitä kattorakenteista. Myös tuohta näkyy rullina siellä täällä. Sitä vastoin ainoatakaan naulaa tai rautalankaa ei näy missään.

Lato muistuttaa rakenteeltaan suuresti Ryttilammen länsipuolella olevaa entisöityä niittylatoa.

Kohteen rajuus

Kohteen dokumentoinnin yhteydessä tallennettu piste, 7262903, 3607298, on otettu käsi-gps:llä ladon oviaukolta. Piste poikkeaa joitakin metrejä aiemmin ilmoitetusta. Poikkeama mahtuu kuitenkin laitteen virherajoihin erityisesti huomioon otettaessa ladon koko. Tästä syystä koordinaatteja ei kesän 2012 inventoinnin raportoinnin yhteydessä ole muutettu Reiskan.

Tulkinta

Rytipuron latojen rakentamisajankohdaksi tiedetään 1930. Ne lienevät kuuluneet saman talon omistukseen, sillä ne muodostavat selvän järjestelmän Rytipuron varrella. Erittäin todennäköistä on, että niityltä on kerätty heinää jo ennen näiden latojen pystyttämistä.

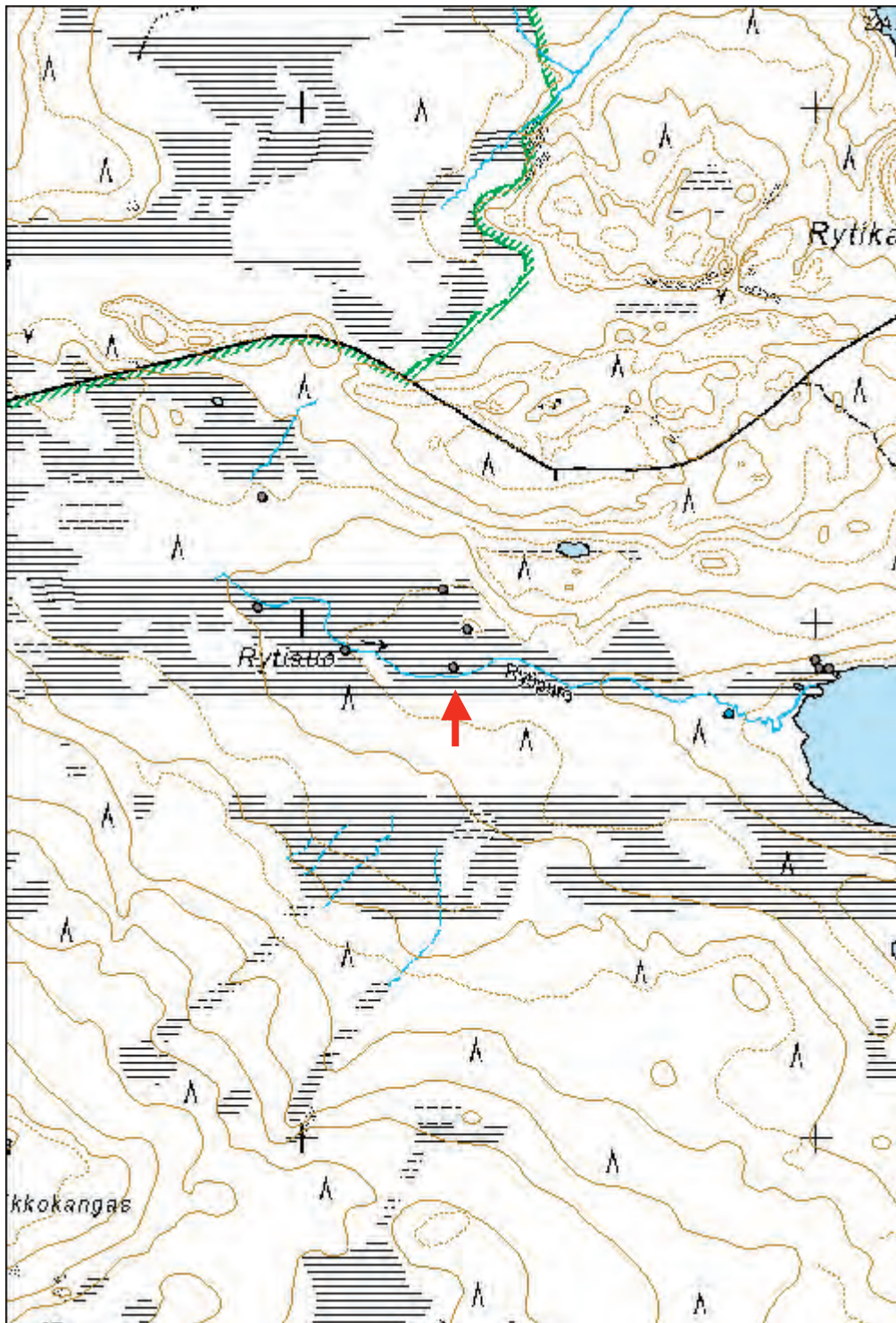
Tarkastukset

Tila: 3 Toteutettu Laji: 6 Suojeluarvojen tarkastus Tarkastusvuosi: 2012
Tarkastuspv: 18.7.2012 Tarkastaja: O. Räihälä

Viranomaisrekisterinro:		Kunto:	3 Huono
Arvotus:	8 Muu suojeluarvo	Olotila:	2 Ei käytössä
		Kohteen suojele:	0 Ei määritelty

Ympäristön suojele:	99 Muu suojeluarvoa sisältävä alue
----------------------------	------------------------------------

Kohdetyyppi:	9 Valmistuspaikat/työpaikat	Copyright:	© Metsähallitus 2008 © Maanmittauslaitos 1/MML/08
Koordinaatit:	X 7262912, Y 3607291	Mittakaava:	1:10000

Yllä: Rytipuron toinen niitty lato sijaitsee aivan puron partaalla. Takavasemmalla häämöttää puron yli kulkeva silta. Ladon tuntumassa kasvoi runsaasti lakkoja, jotka inventoija keräsi reppuunsa. 1807.076.jpg.

Alla: Rytipuron kolmas niitty lato on hiljattain romahtanut. 1907.095.jpg.

2072 Hossan retkeilyalue, Rytipuro niittylato 3

MH-tunnus: 45090

Kohdetyyppi:	9 Valmistuspaikat/työpaikat	Haltija:	660 Pohjanmaan luontopalvelut
Ajoitus:	7116 Uusi aika	Ylläpitäjä:	660 Pohjanmaan luontopalvelut
Rakentamisvuosi:	1930	Kunta:	777 SUOMUSSALMI

Koordinaatti-selitys:		Geometria tuotettu:	4 Gps-mittaus, korjaamaton
Koordinaatit:	X 7262945, Y 3607080	Löydöt:	

Taustatiedot

Niittylato oli entuudestaan tunnettu Reiska-kohde, jonka on kirjannut Tapani Seppänen 1.9.2006. Se tarkastettiin 19.7.2012 sääskien ja Sonja-koiran avustamana tihkusateessa.

Ympäristön kuvaus

Niittylato sijaitsee Hossan retkeilyalueella, Lounajan ja Kokalmuksen länsipuolella. Täällä on Lounajaan laskeva suhteellisen laaja Ryttilampi, jonka halki Rytipuro tuo vettä suoniityiltä lännestä. Suo kasvaa runsaasti heinää. Puro on ladon kohdalla kapea uoma, vain vajaan metrin levyinen, joka kulkee noin kymmenen metriä pohjoiseen ladolta. Niitty on ladon kohdalla erittäin kostea. Ladon eteläpuolella maasto on metsäisempi. Rämeeillä oli inventointitihkellä valtavasti lakan raakileita.

Niittylato sijaitsee osana viiden ladon ketjua sen puolella välissä.

Kohteen kuvaus

Lato on ollut noin 3.5 x 4.5 metrinen. Se on osittain romahtanut, mutta suhteellisen hyvin säilynyt. Purolle päin suunnattu oviaukko on ehjä, vaikkakin lato on vahvasti kallistunut. Ovenpielet on tehty kapularakenteella ja sidottu vitsaksilla. Oviaukko kohoaa seitsemän hirsikerran korkeuteen. Oven vastapäisellä seinällä hirsikertoja on jäljellä kymmenkunta. Ylimmät hirret liittyvät jo kattorakenteeseen.

Hirret ovat pyöreitä luonnonhirsiiä, joiden päät on katkottu kirveellä. Hirsien välit ovat hyvin harvat. Lattiarakenteesta ei erotu mitään, lattian paikalla kasvaa paksu sammalkerros. Kattolautoja sitä vastoin retkottaa ladon sisäpuolen seiniin nojaten. Ne ovat veistettyjä paksuja lankkuja.

Lato on alun pitäen huolellisesti tehty. Rautanauvoja tai muuta modernia rakennusainetta ei näy missään.

Kohteen rajaus

Kohteen inventoinnin yhteydessä mitattu piste, 7262943, 3607082, on otettu käsi-gps:llä ladon oviaukolta. Se poikkeaa aiemmin ilmoitetusta sekä i- että p-koordinaateiltaan vain kaksi metriä. Alkuperäisiä koordinaatteja ei ole muutettu tietokantaan.

Tulkinta

Kaikki Rytipuron ladot lienevät saman aikuisia ja kuuluneet saman talon omistukseen, sillä ne muodostavat selvän järjestelmän Rytipuron varrella. Reiska-tiedon mukaan ne on rakennettu 1930. On hyvin todennäköistä, että niityltä on kerätty heinää jo kauan ennen nyt pystyssä olevien latojen rakentamista.

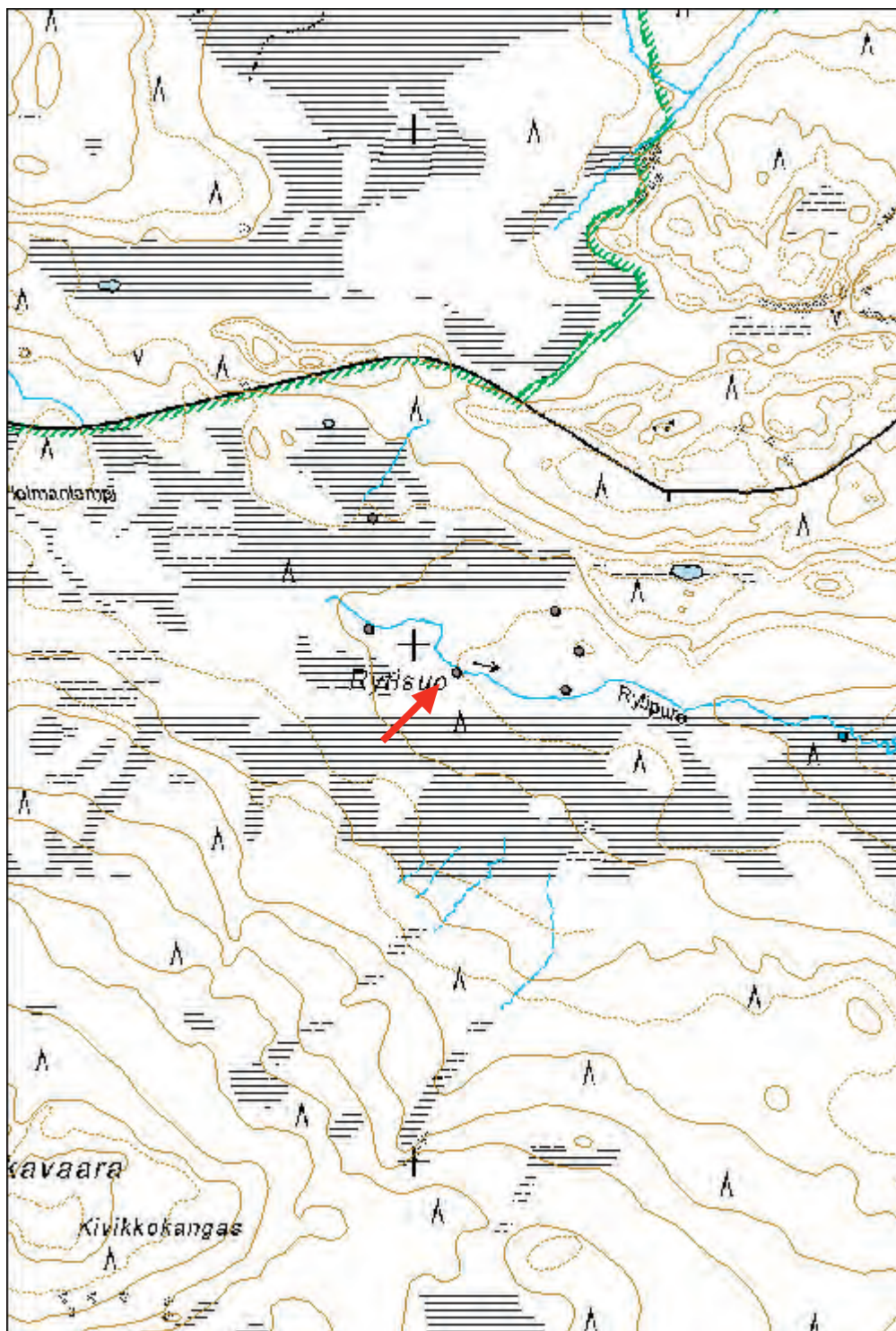
Tarkastukset

Tila: 3 Toteutettu Laji: 6 Suojeluarvojen tarkastus Tarkastusvuosi: 2012
Tarkastuspvm: 19.7.2012 Tarkastaja: O. Räihälä

Viranomaisrekisterinro:		Kunto:	3 Huono
Arvotus:	8 Muu suojeluarvo	Olotila:	2 Ei käytössä
		Kohteen suojelu:	0 Ei määritelty

Ympäristön suojelu: 99 Muu suojeluarvoa sisältävä alue

Kohdetyyppi:	9 Valmistuspaikat/työpaikat	Copyright:	© Metsähallitus 2008 © Maanmittauslaitos 1/MML/08
Koordinaatit:	X 7262945, Y 3607080	Mittakaava:	1:10000

2072 Hossan retkeilyalue, Rytipuro niittylato 5

MH-tunnus: 45091

Kohdetyyppi:	9 Valmistuspaikat/työpaikat	Haltija:	660 Pohjanmaan luontopalvelut
Ajoitus:	7116 Uusi aika	Ylläpitäjä:	660 Pohjanmaan luontopalvelut
Rakentamivuosi:	1930	Kunta:	777 SUOMUSSALMI

Koordinaatti-selitys:		Geometria tuotettu:	4 Gps-mittaus, korjaamaton
Koordinaatit:	X 7263243, Y 3606918	Löydöt:	

Taustatiedot

Niittylato oli entuudestaan tunnettu Reiska-kohde, jonka on aluen pitäen kirjannut Tapani Seppänen 4.9.2006. Lato tarkastettiin 19.7.2012 sääskien ja Sonja-koiran avustamana tiikusateessa.

Ympäristön kuvaus

Niittylato sijaitsee Hossan retkeilyalueella, Lounajan ja Kokalmuksen länsipuolella. Täällä on Lounajaan laskeva suhteellisen laaja Ryttilampi, jonka halki Rytipuro tuo vettä suoniityiltä. Suo kasvaa runsaasti heinää. Puro ei ladon kohdalla erotu kovin selvänä, vaan niittysuolla on useita kosteita pätkiä.

Niittylato sijaitsee äärimmäisenä luoteessa osana viiden ladon ketjua. Tämän ladon kohdalla suo aukeaa laajana. Matkaa kuivemmalle kankaalle on pari sataa metriä.

Kohteen kuvaus

Lato on ollut noin 3.5 x 4.5 metrinen. Osa sen hirsistä vaikuttaa kirveellä veistetyiltä, osa on sileitä ja päistään sahattuja. Näyttääkin siltä, että latoa on korjailtu aikojen kuluessa.

Hirsikertoja ladosta on jäljellä noin viisi. Oviaukko on suunnattu länteen. Vaikka rakennuksen sisällä ja ulkopuolella on romahtaneita lahoavia hirsii, erottuvat harvan, hirsisen lattiarakenteen jäänteet vankan sammalkerroksen alta. Rakenteellisesti lato muistuttaa muita Rytipuron latoja. Ovensuussa on samanlaisia vitsassidontoja näkösällä kuin muutamissa muissakin ladoista. Nauvoja ei rakenteessa ole käytetty.

Kohteen rajaus

Kohteen kesän 2012 inventoinnissa mitattu piste, 7263237, 3606915, on otettu käsi-gps:llä ladon oviaukolta. Se poikkeaa aiemmin ilmoitetuista joitakin metrejä. Rekisteriin ei sijaintitietoa ole kuitenkaan muutettu, sillä poikkeama mahtuu laitteiston virhemarginaaleihin.

Tulkinta

Rytipuron ladot ovat saman aikuisia ja ne lienevät kuuluneet saman talon omistukseen, sillä ne muodostavat selvän järjestelmän Rytipuron varrella. Ladot on rakennettu vuonna 1930.

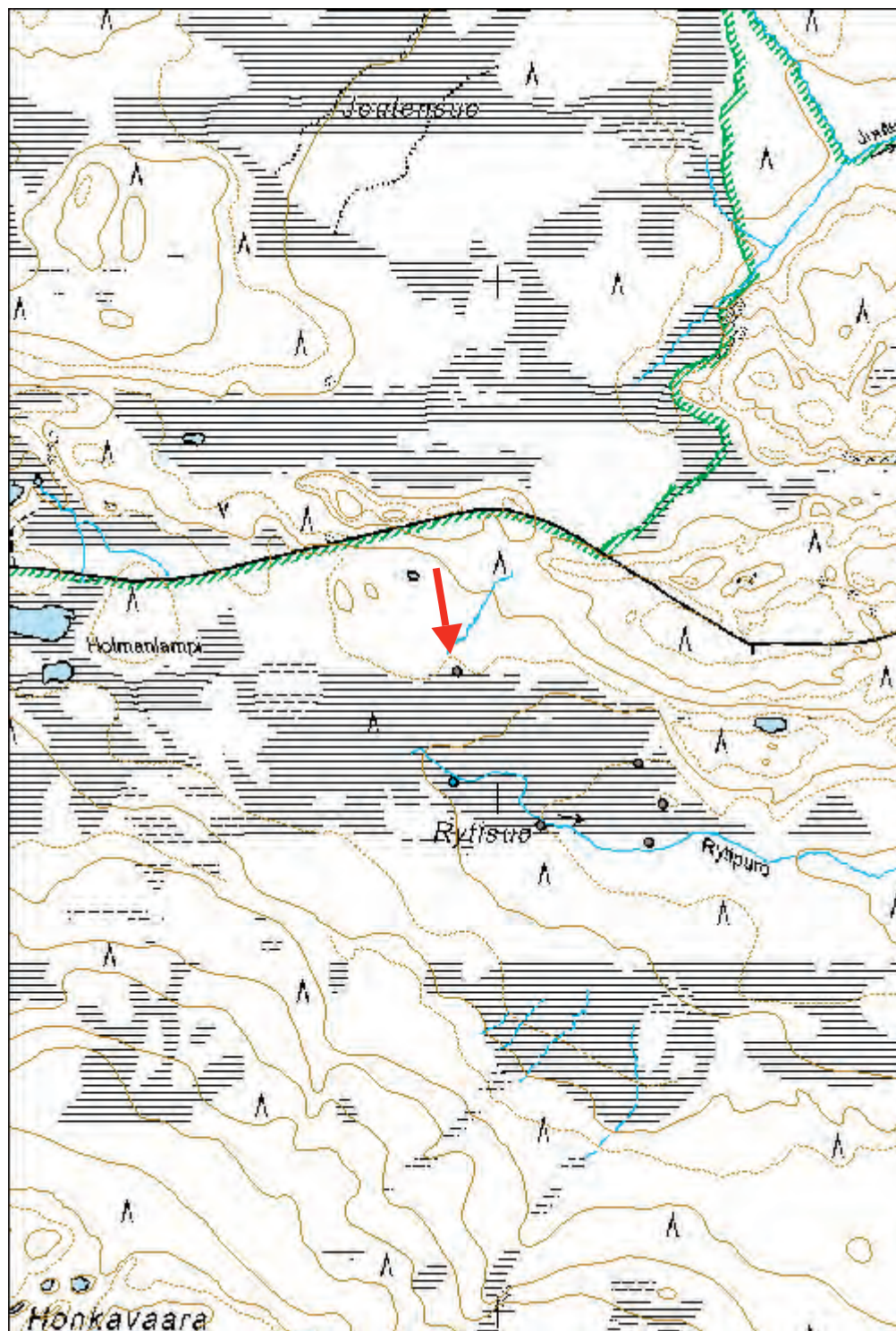
Tarkastukset

Tila: 3 Toteutettu Laji: 6 Suojeluarvojen tarkastus Tarkastusvuosi: 2012
Tarkastuspvm: 19.7.2012 Tarkastaja: O. Räihälä

Viranomaisrekisterinro:		Kunto:	3 Huono
Arvotus:	8 Muu suojeluarvo	Olotila:	2 Ei käytössä
		Kohteen suojelu:	0 Ei määritelty

Ympäristön suojelu: 99 Muu suojeluarvoa sisältävä alue

Kohdetyyppi:	9 Valmistuspaikat/työpaikat	Copyright:	© Metsähallitus 2008 © Maanmittauslaitos 1/MML/08
Koordinaatit:	X 7263243, Y 3606918	Mittakaava:	1:10000

Yllä: Rytipuron viides niitty lato. 1907.081.jpg.

Alla: Rytipuron neljäs, kunnostettu lato. 1907.088.jpg.

2072 Hossan retkeilyalue, Rytipuro niitty lato 4

MH-tunnus: 45092

Kohdetyyppi:	9 Valmistuspaikat/työpaikat	Haltija:	660 Pohjanmaan luontopalvelut
Ajoitus:	8199 Muu rakennelma	Ylläpitäjä:	660 Pohjanmaan luontopalvelut
Rakentamivuosi:	1930	Kunta:	777 SUOMUSSALMI

Koordinaatti-selitys:		Geometria tuotettu:	4 Gps-mittaus, korjaamaton
Koordinaatit:	X 7263028, Y 3606910	Löydöt:	

Taustatiedot

Korjattu niittylato on entuudestaan tunnettu Reiska-kohde, jonka Tapani Seppänen on kirjannut syyskuussa 2006. Lato tarkastettiin 19.7.2012 sääskien ja Sonja-koiran avustamana tihkusateessa.

Ympäristön kuvaus

Niittylato sijaitsee Hossan retkeilyalueella, Lounajan ja Kokalmuksen länsipuolella. Täällä on Lounajaan laskeva suhteellisen laaja Ryttilampi, jonka halki Rytipuro tuo vettä suoniityiltä lännestä. Suo kasvaa runsaasti heinää. Puro ei ladon kohdalla erotu kovin selvänä, vaan niittysuolla on useita kosteita pätkiä. Niitty on ladon kohdalla erittäin kostea. Ladon lounaispuolella on metsäinen ja kivikkoinen saareke. Ladon ja metsäsaarekkeen välissä oli valtavasti lakan raakileita, jotka käytiin noin viikkoa myöhemmin poimimassa pois. Niittylato sijaitsee osana viiden ladon ketjua puron luoteispäässä.

Kohteen kuvaus

Lato on ollut hieman muita Rytipuron latoja pienempi. Se on mitoiltaan noin 3.5 x 3.5 metrinen. Latoa on korjattu vuonna 1980 ja se on lähes käyttökunnossa. Hirsikertoja on 12. Osa niistä on alkuperäisiä ja hieman luonnon muovaaman näköisiä, osa taas uudempia korjauksen yhteydessä vaihdettuja. Osa vanhimmista hirsistä on kirveellä työstettyjä. Ladon oviaukko antaa pohjoiseen, rehevästi heinää kasvavalle niitylle. Ovensuu on huolellisesti kapuloin tuettu, eikä nauloja ole käytetty. Sitä vastoin lautakatto, joka lon kokonaan uusittu, on naulattu paikoilleen. Myös lattian uusimisessa on käytetty nauloja. Lattia on tehty yksinkertaisista sahatuista lankuista. Se on aseteltu hieman tiiviimmin kuin muualla nähdyt alkuperäiset lattiat. Lattia on lähes kokonaan ehjä, mutta katto on rapistumassa hiljalleen.

Kohteen rajaus

Kohteen kesän 2012 inventoinnissa mitattu piste, 7263024, 3606905, on otettu käsi-gps:llä ladon oviaukolta. Se poikkeaa aiemmin ilmoitetusta joitakin metrejä. Erotus mahtuu mittauslaitteiden virhemarginaaliin. Alkuperäistä sijaintitietoa ei ole muutettu.

Tulkinta

Rytipuron ladot ovat samanaikuisia ja kuuluneet saman talon omistukseen, sillä ne muodostavat selvän järjestelmän Rytipuron varrella. Rekisteritiedon mukaan ne on rakennettu 1930. Lato on korjattu ja entistetty 1980.

Toimenpiteet

Tila: 1 Ehdotettu Laji: 11 Korjaus / kunnostus	Toimenpidevuosi: 2008
Kuvaus: Katon uusinta	
Tila: 3 Toteutettu Laji: 11 Korjaus / kunnostus	Toimenpidevuosi: 1980
Kuvaus: Katto uusittu	

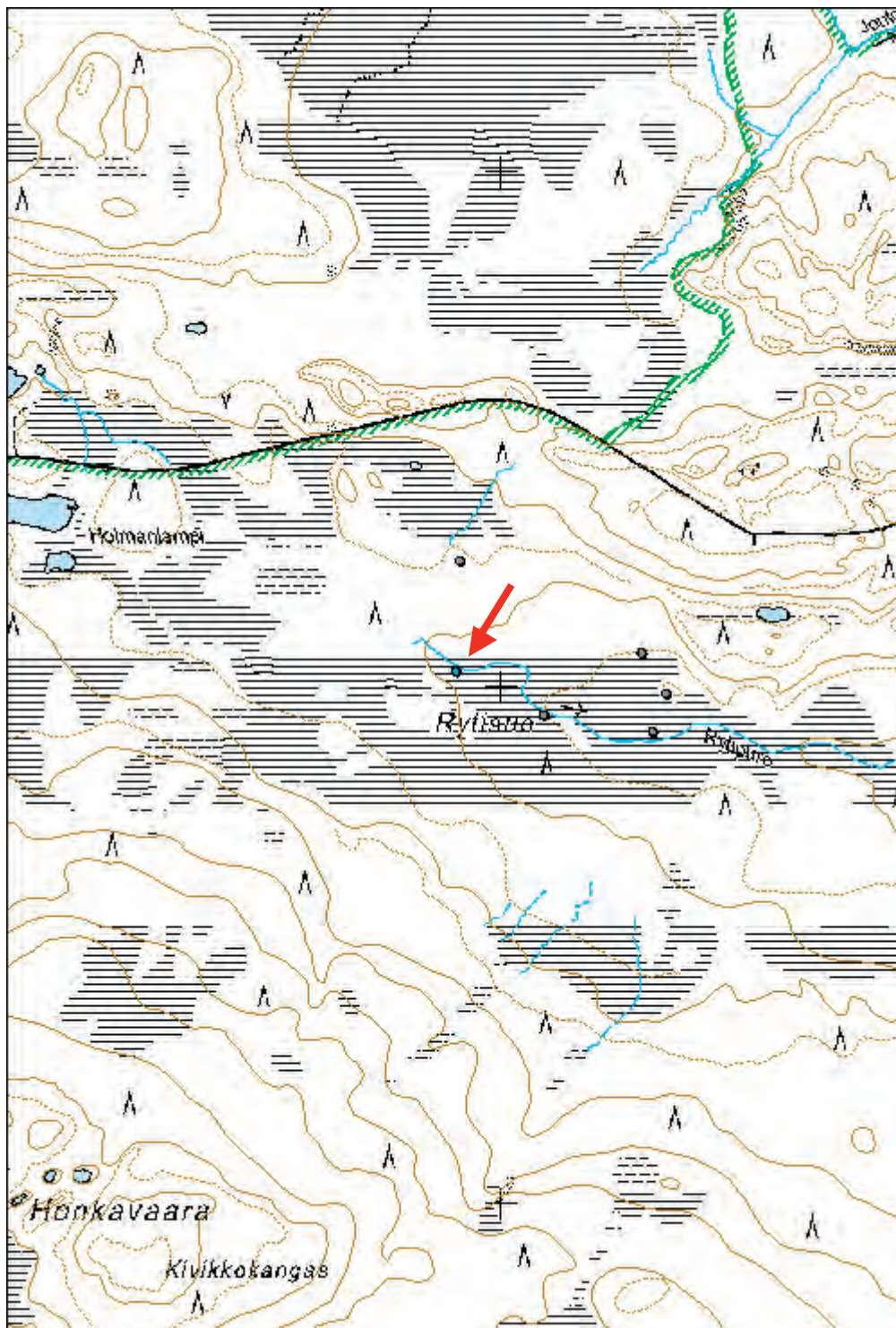
Tarkastukset

Tila: 3 Toteutettu Laji: 6 Suojeluarvojen tarkastus	Tarkastusvuosi: 2012
Tarkastuspvm: 19.7.2012 Tarkastaja: O. Räihälä	

Viranomaisrekisterinro:		Kunto:	2 Kesinkertainen
Arvotus:	8 Muu suojeluarvo	Olotila:	2 Ei käytössä
		Kohteen suojelu:	0 Ei määritelty

Ympäristön suojelu:	99 Muu suojeluarvoa sisältävä alue
----------------------------	------------------------------------

Kohdetyyppi:	9 Valmistuspaikat/työpaikat	Copyright:	© Metsähallitus 2008 © Maanmittauslaitos 1/MML/08
Koordinaatit:	X 7263028, Y 3606910	Mittakaava:	1:10000

2072 Hossan retkeilyalue, Talassalmi niitty lato

MH-tunnus: 45177

Kohdetyyppi:	9 Valmistuspaikat/työpaikat	Haltija:	660 Pohjanmaan luontopalvelut
Ajoitus:	8199 Muu rakennelma	Ylläpitäjä:	660 Pohjanmaan luontopalvelut
Rakentamivuosi:	1940	Kunta:	777 SUOMUSSALMI

Koordinaatti-selitys:		Geometria tuotettu:	4 Gps-mittaus, korjaamaton
Koordinaatit:	X 7268838, Y 3611836	Löydöt:	

Taustatiedot

Puukkojärven Talassalmen ennallistettu niitty lato sijaitsee Hossan retkeilyalueen pohjoisosassa, vajaa kilometrin Kuusamon rajalta etelään.

Ympäristön kuvaus

Entisöity niitty lato sijaitsee Talassalmen pohjoisrannalla kohdassa, jossa salmen pohjoispuolella on pieni nimetön lampi. Lato sijaitsee lammen ja salmen välisellä kannaksella. Kannas on kosteikkoa, joka leviää heinikoksi molempien vesistöjen rannoilla. Kosteikon itäpuolella maasto kohoaa jälleen kumpuilevaksi mäntykankaaksi.

Kohteen kuvaus

Lato on 5 x 4 metrin suuruinen. Se on salvottu harvakseltaan hirsistä, joista alkuperäiset ovat kirveellä veistettyjä. Hirsirakennus on tehty aikoinaan ilman rautanauvoja, salvoen.

Ainakin kolme ylintä hirsikertaa vaikuttaa korjatuilta. Katto on tehty kokonaan uudestaan, myös ovi ja lattia lienevät restauroinnin yhteydessä uusitut. Lattia on rimoista laitettu, katto laudoista. Ovi on Talassalmen puolisella seinustalla.

Erityisesti oviseinällä on lukuisia puukon viiltoja riveinä. Ne lienevät merkkejä jostain laskutoimituksista ja liittyvät alkuperäiseen rakennuksen käyttöön.

Kohteen rajaus

Kohde sijaitsee pisteessä 7268838, 3611836. Piste on mitattu käsi-gps:llä.

Tulkinta

Ennallistettu niitty lato on ollut käytössä ilmeisesti 1950-luvulle saakka. Hossalaisen Eetu Väisänen mukaan sen omistivat hossalaiset Määtät, jotka niittivät rantakortteita Väisästen tapaan Puukkojärvellä aina 1950-luvun puoleen väliin saakka. Tietysti maailmakin muuttui, mutta rantojen niiton loppumisen välittömänä syypanä Väisänen piti piisameja, jotka hävittivät kortteen rannoilta sotien jälkeen.

Lisätietoja

Niittykohde on Kainuun arvokkaiden perinnemaisemien listauksessa (Vainio, Autio, Leinonen, 2000:189): "Puukkojärven suoniitty sijaitsee Hossan retkeilyalueen pohjoisreunalla. Kapeaa suoniittyä reunustavat matalat männikköiset harjut. Kohteen eteläpuolella on Puukkojärvi, joka on osa retkeilyalueen sokkeloista melontareittivesistöä. Jäänteenä niittykulttuurista on vanha lato, joka on kunnostettu. Niittyä niitettiin mahdollisesti vielä 1960-luvulla. Ladon ympäristöä on niitetty ja raivattu Metsähallituksen työnä. Ladon etupuolella kulkee polku niemeen, jossa on kunnostettu porokatiska. Ladon takaosaa sivuaa patikkareitti pitkospuineen.

Toimenpiteet

Tila: 1 Ehdotettu Laji: 11 Korjaus / kunnostus Toimenpidevuosi: 2007
Kuvaus: Katon uusinta

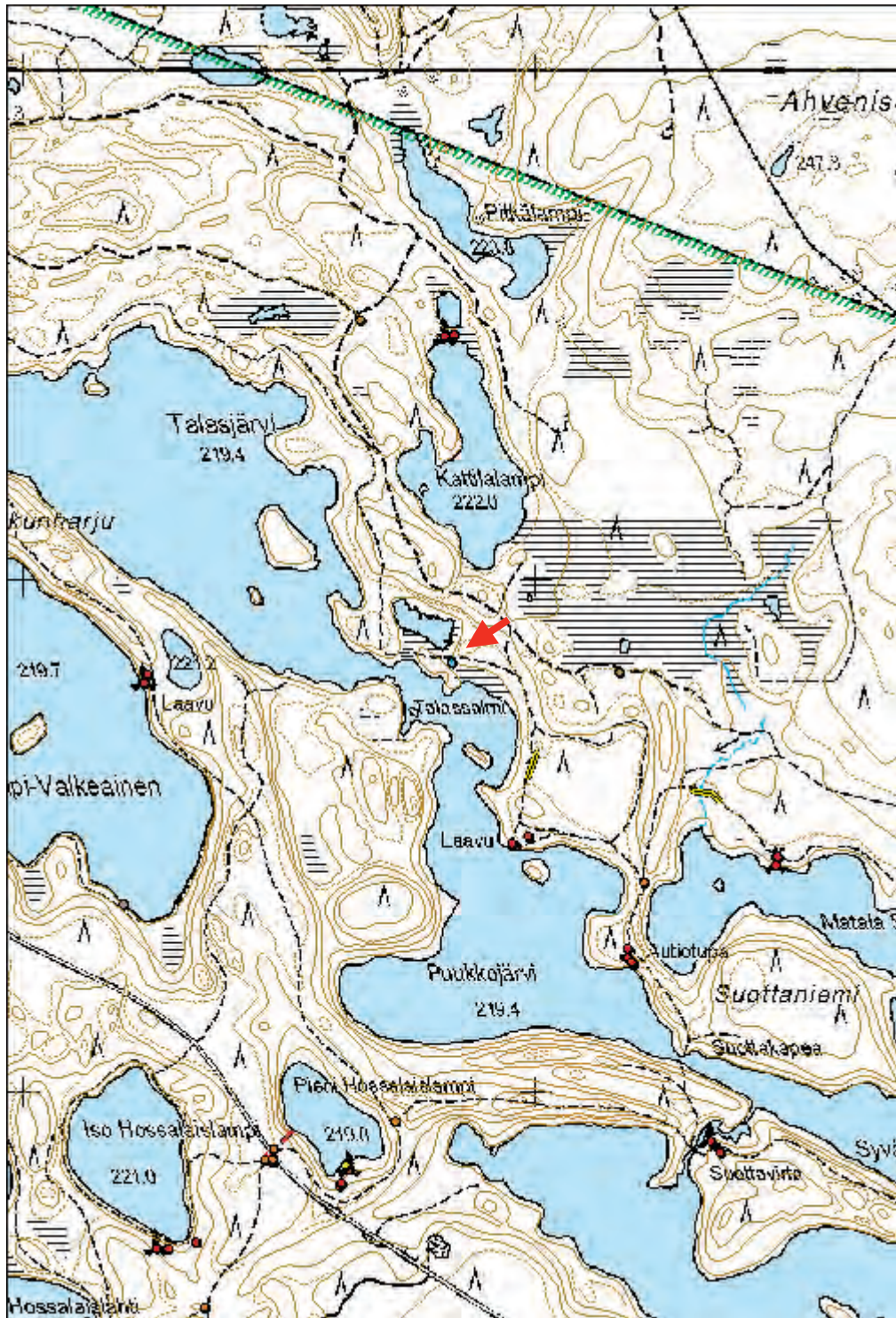
Tarkastukset

Tila: 3 Toteutettu Laji: 6 Suojeluarvojen tarkastus Tarkastusvuosi: 2012
Tarkastuspvm: 5.7.2012 Tarkastaja: O. Räihälä

Viranomaisrekisterinro:		Kunto:	2 Keskinertainen
Arvotus:	8 Muu suojeluarvo	Olotila:	1 Käytössä
		Kohteen suojelu:	0 Ei määritelty

Ympäristön suojelu: 99 Muu suojeluarvoa sisältävä alue

Kohdetyyppi:	9 Valmistuspaikat/työpaikat	Copyright:	© Metsähallitus 2008 © Maanmittauslaitos 1/MML/08
Koordinaatit:	X 7268838, Y 3611836	Mittakaava:	1:10000

Yllä: Talassalmen kunnostettu niittylato. P7050094.jpg.

Alla: Aittojoen Variskankaan läntisin lato sijaitsee hyvin tyypillisessä maastossa niityn ja kankaan rajalla. P8060110.jpg.

2072 Hossan retkeilyalue, Aittojoki Variskangas W niitty lato

MH-tunnus: 45573

Kohdetyyppi:	9 Valmistuspaikat/työpaikat	Haltija:	660 Pohjanmaan luontopalvelut
Ajoitus:	7116 Uusi aika	Ylläpitäjä:	660 Pohjanmaan luontopalvelut
Rakentamivuosi:		Kunta:	777 SUOMUSSALMI

Koordinaatti-selitys:		Geometria tuotettu:	4 Gps-mittaus, korjaamaton
Koordinaatit:	X 7262070, Y 3604198	Löydöt:	

Taustatiedot

Aittojoen Variskankaan niitty lato on Reiska-tietokannassa entuudestaan oleva kohde, joka on dokumentoitu Moilasenvaaran inventoinnissa kesällä 2007. Se oli tarkemmin sanottuna erittäinkin tunnettu kohde, sillä se oli viety Reiskaan jopa kahteen kertaan. Kohde tarkastettiin 6. elokuuta 2012 sateen alkamista odotellessa, valtavan sääskilauman avustuksella. Tämän inventoinnin raportoinnin yhteydessä kohteesta jo olemassa olevat Reiska-tiedot yhdistettiin yhdeksi pisteeksi.

Ympäristön kuvaus

Aittojoen Variskankaan niitty lato sijaitsee Hossan retkeilyalueella, Moilasenvaaran Natura-alueen eteläpuolella, Aittojoen länsirannalla, pari sataa metriä Alakosken eteläpuolella. Täällä rantaniitty on kapea ja selvästi muutamaa metriä korkeammasta kankaan reunasta erottuva kaistale. Niitty on kesän sateiden jälkeen suorastaan vetinen mutta reippaasti edelleen heinää kasvava alue.

Aittojoki, jonka varrella on seitsemän niitty ladan ketju, saa alkunsa Moilasenvaaran Aittojärvestä. Etelässä tämä niityranta on voimakkaasti meandroiva väylä laskee Lavajärven kautta Hossan eteläisiin vesiin. Osa ladoista sekä niihin liittyvistä muista rakenteista on retkeilyalueen puolella.

Joki on viitisen kilometriä pitkä ja se näyttää muovaavan uomansa kulkua kaiken aikaa alavilla rantaniityillä. Rannat ovat varmaankin olleet heinästä tuottoisat. Joessa on useita koskipaikkoja. Pudotusta Aittojärven ja Lavajärven välillä on seitsemän metriä.

Retkeilyalueen raja on noin 200 metriä pohjoiseen ladolta, joka siten on retkeilyalueen puolella.

Vas. Variskankaan läntisen ladan nurkkasalvosta. P8060116.jpg.
Oik. Ladon romahtanut ovenpieli. P8060112.jpg.

Kohteen kuvaus

Kesän 2007 inventoinnissa niitty lato dokumentoitiin, eikä kesän 2012 tarkastuksessa havaittu rakenteissa olennaisia muutoksia.

Lato on ollut 4 x 4 metrin suuruinen huolellisesti kirveellä salvottu rakennus. Hirret on veistetty kirveellä, myös sahausjälkiä on nähtävillä. Ladon oviaukko on ollut joen suuntaan, hieman oven pielen rakenteita on edelleen olemassa. Oven suun hirret on muotoon veistetty, ja niitä on ollut tukemassa pystypuu. Kiinnityksestä ei ole enää jälkiä. Ladon sisällä on jäljellä hieman ohuista puista tehtyä harvahkoa lattiaa. Hirsikertoja on jäljellä kauttaaltaan 5 - 7. Yhtä seinustaa vasten nojaa joitakin kattolautoja. Ne ovat tukevia veistettyjä lankkuja, joita on myös tippunut ladon sisäpuolelle.

Rakennelma on jäämässä hiljalleen sammalen ja muun aluskasvillisuuden peittoon. Variskankaan lato on vuoden 2007 inventoinnin lato numero yksi.

Kohteen rajaus

Variskankaan niittyladon koordinaattipiste on vuoden 2007 inventoinnin mukaan 7262073, 3604193. Reiska-tietoihin on pisteeksi merkitty 7262.070, 3604.198. Kesän 2012 tarkastuksessa piste ovensuusta oli muutaman metrin säteellä rekisteröidyistä virhemarginaalin ollessa kymmenkunta metriä.

Tulkinta

Aittojoen rantaniityt lienevät olleet tuottoisat, ja niihin on panostettu runsaasti työtä. Latojen lisäksi joen varteen on rakennettu majoitusrakennelmia, ja jokea on myös tammettu niittyjen rehevöittämiseksi.

Alueen niittytalous lienee elänyt kukoistuskauttaan 1800- ja 1900-luvuilla. Tähän viittaa rakennusten tekemisessä käytetty materiaalien valinta, sillä mitään 1900-luvun aikana ilmaantuneita materiaaleja ei näytä käytetyn. Tämän perusteella voisi arvella, että niittyviljelys on myös loppunut 1900-luvun alkupuolella, sillä korjauksiinkaan ei näy uusia tarvikkeita tuhlatun.

Pitäjäkartaston (1905-1906) mukaan on 1900-luvun alussa Aittojoen suussa, Lavajärven rannalla sijainnut Hemmilän Alatalon palsta. On mahdollista, että myös jokivarren ladot ovat kuuluneet samalle talolle, tervaa on voitu polttaa useammankin talon voimin. Hemmilä on niitä Perangan uudistiloja, jotka on perustettu jossain vaiheessa vuosien 1771-1868 välillä. Ensimmäinen Hemmilän isäntä oli vuonna 1694 syntynyt Hemmi Tauriainen. Hänen iästään päätellen on talo ollut paikalla jo ennen vuotta 1771. Ilmeisesti talon veronmaksu on kuitenkin alkanut vasta mainitun vuoden 1771 jälkeen. Karttamerkintä Hemmilän Alatalosta viittaa siihen, että ennen 1900-luvun alun karttaa on päättilasta lohkottu ainakin yksi tila, "Alatalo". Matkaa Hemmilästä linnuntietä jokisuulle on lähes 14 kilometriä, joten niityltä heinää tehdessä olivat varmaankin tilapäiset majoituspaikat tarpeen.

Lisätietoja

Oiva Turpeinen 1992. Suomussalmi 1500-luvulta 1990-luvulle. Teoksessa: Huurre & Turpeinen. Leipä luonnosta. Suomussalmen historian kymmenen vuosituhatta. Otava, Helsinki.

Oulun maakunta-arkiston kokoelmat. <https://astia.narc.fi/astiaUi/digiview.php?imageId=646065&aytun=1083941.KA&j=1>

Tarkastukset

Tila: 3 Toteutettu Laji: 6 Suojeluarvojen tarkastus Tarkastusvuosi: 2012
Tarkastuspvm: 5.8.2012 Tarkastaja: O. Räihälä

**Viranomais-
rekisterinro:**

Kunto: 3 Huono

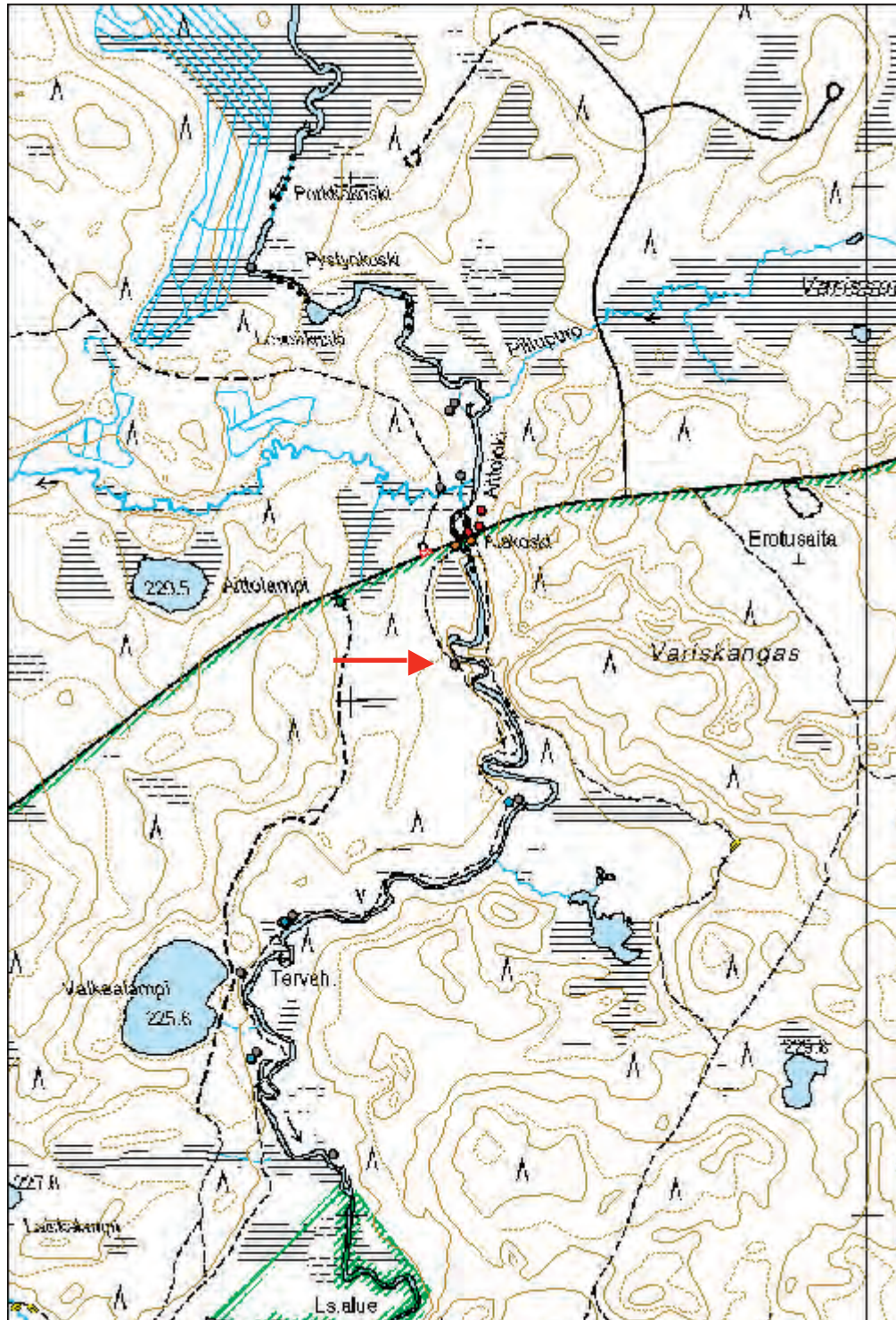
Olotila: 2 Ei käytössä

Arvotus: 3 Esitys mj-luokka II

**Kohteen
suojelu:** 0 Ei määritelty

Ympäristön suojelu: 99 Muu suojeluarvoa sisältävä alue

Kohdetyyppi:	9 Valmistuspaikat/työpaikat	Copyright:	© Metsähallitus 2008 © Maanmittauslaitos 1/MML/08
Koordinaatit:	X 7262070, Y 3604198	Mittakaava:	1:10000

Kohdetyyppi:	9 Valmistuspaikat/työpaikat	Haltija:	660 Pohjanmaan luontopalvelut
Ajoitus:	7116 Uusi aika	Ylläpitäjä:	660 Pohjanmaan luontopalvelut
Rakentamisvuosi:		Kunta:	777 SUOMUSSALMI

Koordinaatti-selitys:		Geometria tuotettu:	4 Gps-mittaus, korjaamaton
Koordinaatit:	X 7261803, Y 3604304	Löydöt:	

Taustatiedot

Aittojoen Variskankaan eteläisempi niittylato on Reiska-tietokannassa entuudestaan oleva kohde, joka on dokumentoitu Moilasenvaaran inventoinnissa kesällä 2007. Kohde tarkastettiin 6. elokuuta 2012 sateen alkamista odotellessa, valtavan sääskilauman avustuksella.

Ympäristön kuvaus

Aittojoen Variskankaan eteläinen niittylato sijaitsee Hossan retkeilyalueella Moilasenvaaran Natura-alueen eteläpuolella, Aittojoen länsirannalla. Joki tekee ladon pohjoispuolella laajan lenkin.

Aittojoki, jonka varrella on seitsemän niittyladon ketju, saa alkunsa Moilasenvaaran Aittojärvestä. Etelässä tämä niittyrantainen, voimakkaasti meanderoiva väylä laskee Lavajärven kautta Hossan eteläisiin vesiin. Osa ladoista sekä niihin liittyvistä muista rakenteista on retkeilyalueen puolella.

Joki on viitisen kilometriä pitkä ja se näyttää muovaavan uomansa kulkua kaiken aikaa alavilla rantaniityillä. Rannat ovat varmaankin olleet heinästä tuottoisat. Joessa on useita koskipaikkoja. Pudotusta Aittojärven ja Lavajärven välillä on seitsemän metriä.

Kohteen kuvaus

Kesän 2007 inventoinnissa niittylato dokumentoitiin. Kesän 2012 inventoinnissa ei havaittu suuria muutoksia aiempaan.

Lato on ollut 4 x 4 metrin suuruinen salvottu rakennus. Etuseinä on kokonaan romahtanut, muissa seinissä on jäljellä 4 - 9 hirsikertaa. Peräseinän hirret ovat halkaistuja, muut pyöröhirsiiä. Oviaukko on suunnattu joelle. Yhdessä nurkassa on jäljellä lattiarakenteita. Mahdollisesti myös kurkihirsi on ladon sisällä. Katosta on jäljellä joitakin kattolautoja.

Rakennelma on jäämässä hiljalleen sammalen ja muun aluskasvillisuuden peittoon. Se on muotonsa menettänyt ja huonommin säilynyt kuin Variskankaan läntinen lato.

Variskankaan eteläinen lato on vuoden 2007 inventoinnin lato numero kaksi.

Kohteen rajaus

Variskankaan eteläpään niittyladon koordinaattipiste on vuoden 2007 inventoinnin mukaan 7261809, 3604322. Reiskaan sijaintitiedoksi on merkitty 7261.803, 3604.304. Kesän 2012 tarkastus ovisuusta antoi näistä muutaman metrin poikkeavan pisteen virhemarginaalin ollessa kymmenen metriä.

Tulkinta

Aittojoen rantaniityt lienevät olleet aika tuottoisat ja niihin on panostettu runsaasti työtä. Latojen lisäksi joen varteen on rakennettu majoitusrakennelmia, ja jokea on myös tammettu niittyjen rehevöittämiseksi.

Alueen niittytalous lienee elänyt kukoistuskauttaan 1800- ja 1900-luvuilla. Tähän viittaa rakennusten tekemisessä käytetty materiaalien valinta, sillä mitään 1900-luvun aikana ilmaantuneita materiaaleja ei näy käytetyn. Tämän perusteella voisi arvella, että niittyviljely on myös loppunut 1900-luvun alkupuolella, sillä korjauksiin ei näy uusia tarvikkeita tuhlattuna.

Pitäjäkartaston (1905-1906) mukaan on 1900-luvun alussa Aittojoen suussa, Lavajärven rannalla sijainnut Hemmilän Alatalon palsta. On mahdollista, että myös jokivarren ladot ovat kuuluneet samalle talolle, tervaa on voitu polttaa useammankin talon voimin. Hemmilä on niitä Perangan uudistiloja, jotka on perustettu jossain vaiheessa vuosien 1771-1868 välillä. Ensimmäinen Hemmilän isäntä oli vuonna 1694 syntynyt Hemmi Tauriainen. Hänen iästään päätellen on talo ollut paikalla jo ennen vuotta 1771. Ilmeisesti talon veronmaksu on kuitenkin alkanut vasta mainitun vuoden 1771 jälkeen. Karttamerkintä Hemmilän Alatalosta viittaa siihen, että ennen 1900-luvun alun karttaa on päätilasta lohkottu ainakin yksi tila, "Alatalo". Matkaa Hemmilästä linnuntietä jokisuulle on lähes 14 kilometriä, joten niityltä heinää tehdessä olivat varmaankin tilapäiset majoituspaikat tarpeen.

Lisätietoja

Oiva Turpeinen 1992. Suomussalmi 1500-luvulta 1990-luvulle. Teoksessa: Huurre & Turpeinen. Leipä luonnosta. Suomussalmen historian kymmenen vuosituhatta. Otava, Helsinki.

Oulun maakunta-arkiston kokoelmat. <https://astia.narc.fi/astiaUi/digiview.php?imageId=646065&aytun=1083941.KA&j=1>

Tarkastukset

Tila: 3 Toteutettu Laji: 6 Suojeluarvojen tarkastus Tarkastusvuosi: 2012
Tarkastuspvm: 6.8.2012 Tarkastaja: O. Räihälä

**Viranomais-
rekisterinro:**

Kunto: 3 Huono

Arvotus: 3 Esitys mj-luokka II

Olotila: 2 Ei käytössä

**Kohteen
suojelu:** 0 Ei määritelty

Ympäristön suojelu: 99 Muu suojeluarvoa sisältävä alue

**Variskankaan eteläisemmän ladon
purkaantunutta salvosta.
P8060125.jpg.**

2072 Hossan retkeilyalue, Aittojoki Valkealampi N niittylato

MH-tunnus: 45624

Kohdetyyppi:	9 Valmistuspaikat/työpaikat	Haltija:	660 Pohjanmaan luontopalvelut
Ajoitus:	7116 Uusi aika	Ylläpitäjä:	660 Pohjanmaan luontopalvelut
Rakentamisvuosi:		Kunta:	777 SUOMUSSALMI

Koordinaatti-selitys:		Geometria tuotettu:	4 Gps-mittaus, korjaamaton
Koordinaatit:	X 7261570, Y 3603868	Löydöt:	

Taustatiedot

Aittojoen Valkealammen pohjoispuolinen niittylato on Reiska-tietokannassa entuudestaan oleva kohde, joka on dokumentoitu Moilasenvaaran inventoinnissa kesällä 2007. Kohde tarkastettiin 6. elokuuta 2012 sateen alkamista odotellessa, valtavan sääskilauman avustuksella.

Ympäristön kuvaus

Aittojoen Valkealammen pohjoispuolinen niittylato sijaitsee Hossan retkeilyalueella, Moilasenvaaran Natura-alueen eteläpuolella, Aittojoen länsirannalla, pari sataa metriä koilliseen lammelta. Täällä rantaniitty tekee laajan pussin kohti luodetta. Heinäinen niitty on yli pari hehtaaria kooltaan. Lato ja sen viereinen niittysauna sijaitsevat tämän niityn ja joen välisellä kuivemmalla kankaalla. Luontopolku, joka on ladon tienoilla paikoitellen täysin veden alla, kulkee aivan ladon vierestä.

Aittojoki, jonka varrella on seitsemän niittyladon ketju, saa alkunsa Moilasenvaaran Aittojärvestä. Etelässä tämä niityrantainen, voimakkaasti meandroiva väylä laskee Lavajärven kautta Hossan eteläisiin vesiin. Osa ladoista sekä niihin liittyvistä muista rakenteista on retkeilyalueen puolella.

Joki on viitisen kilometriä pitkä ja se näyttää muovaavan uomansa kulkua kaiken aikaa alavilla rantaniityillä. Rannat ovat varmaankin olleet heinästä tuottoisat. Joessa on useita koskipaikkoja. Pudotusta Aittojärven ja Lavajärven välillä on seitsemän metriä.

Retkeilyalueen raja on noin 200 metriä pohjoiseen ladolta, joka siten on retkeilyalueen puolella.

Kohteen kuvaus

Kesän 2007 inventoinnissa niittylato dokumentoitiin, eikä kesän 2012 tarkastuksessa havaittu rakenteissa olennaisia muutoksia.

Lato on ollut 4 x 4 metrin suuruinen, mahdollisesti hieman suurempikin, erittäin huolellisesti kirveellä salvottu rakennus. Hirret on pääasiassa sahattu. Latoa on todennäköisesti hajotettu tahallisesti jälkikäteen. Ainakin yhtä seinähirttä on poltettu, ladon sisällä on tyhjä olutpullo muutaman vuosikymmenen takaa. Oviaukko on sijainnut niitylle päin, kohti etelää, joen jäädessä sen kaakkoispuolelle. Runsaasti lattiahirsiiä on edelleen erotettavissa. Joen puoleisella seinustalla, noin metrin päästä nurkasta, on poikkihirsi, joka on huolella salvottu kohtaan. Sen funktio lienee ollut nostaa heinäkasia ilmanvaihdon parantamiseksi. Erityisesti ladon kaakkoisnurkassa erottuu erittäin huolellinen nurkkasalvos. Hirret näyttäisivät levänneen suhteellisen tiivistä toistensa päällä. Hirsikertoja on kankaan puolisella seinustalla jäljellä kolme, muutoin rakennus on lähes hävinnyt. Voi olla, että se on purettu, sillä maatuvia hirsiiä on paikalla vähän.

Lato on huonoimmin säilyneitä koko Aittojoen latojärjestelmässä. Se on vuoden 2007 inventoinnin lato numero kolme.

Kohteen rajaus

Valkealammen pohjoisen niittyladon koordinaattipiste on vuoden 2007 inventoinnin mukaan 7261569, 360863. Kesän 2012 tarkastuksessa saatiin lähes metrillään sama piste virhemarginaalin ollessa kuusi metriä. Reiskaan 2006 merkitty piste poikkeaa edellisistä vain muutaman metrin.

Tulkinta

Aittojoen rantaniityt lienevät olleet aika tuottoisat ja niihin on panostettu runsaasti työtä. Latojen lisäksi joen varteen on rakennettu majoitusrakennelmia, ja jokea on myös tammettu niittyjen rehevöittämiseksi.

Alueen niittytalous lienee elänyt kukoistuskauttaan 1800- ja 1900-luvuilla. Tähän viittaa rakennusten tekemisessä käytetty materiaalien valinta, sillä mitään 1900-luvun aikana ilmaantuneita materiaaleja ei näy käytetyin. Tämän perusteella voisi arvella, että niittyviljely on myös loppunut 1900-luvun alkupuolella, sillä korjauksiinkaan ei näy uusia tarvikkeita tuhlattun.

Pitäjäkartaston (1905-1906) mukaan on 1900-luvun alussa Aittojoen suussa, Lavajärven rannalla sijainnut Hemmilän Alatalon palsta. On mahdollista, että myös jokivarren ladot ovat kuuluneet samalle talolle, tervaa on voitu polttaa useammankin talon voimin. Hemmilä on niitä Perangan uudistiloja, jotka on perustettu jossain vaiheessa vuosien 1771-1868 välillä. Ensimmäinen Hemmilän isäntä oli vuonna 1694 syntynyt Hemmi Tauriainen. Hänen iästään päätellen on talo ollut paikalla jo ennen vuotta 1771. Ilmeisesti talon veronmaksu on kuitenkin alkanut vasta mainitun vuoden 1771 jälkeen. Karttamerkintä Hemmilän Alatalosta viittaa siihen, että ennen 1900-luvun alun karttaa on päätilasta lohkottu ainakin yksi tila, "Alatalo". Matkaa Hemmilästä linnuntietä jokisuulle on lähes 14 kilometriä, joten niityltä heinää tehdessä olivat varmaankin tilapäiset majoituspaikat tarpeen.

Lisätietoja

Oiva Turpeinen 1992. Suomussalmi 1500-luvulta 1990-luvulle. Teoksessa: Huurre & Turpeinen. Leipä luonnosta. Suomussalmen historian kymmenen vuosituhatta. Otava, Helsinki.

Oulun maakunta-arkiston kokoelmat. <https://astia.narc.fi/astiaUi/digiview.php?imageId=646065&aytun=1083941.KA&j=1>

Tarkastukset

Tila: 3 Toteutettu Laji: 6 Suojeluarvojen tarkastus Tarkastusvuosi: 2012
Tarkastuspvm: 6.8.2012 Tarkastaja: O. Räihälä

Viranomais- rekisterinro:

Kunto: 3 Huono

Arvotus: 3 Esitys mj-luokka II

Olotila: 2 Ei käytössä

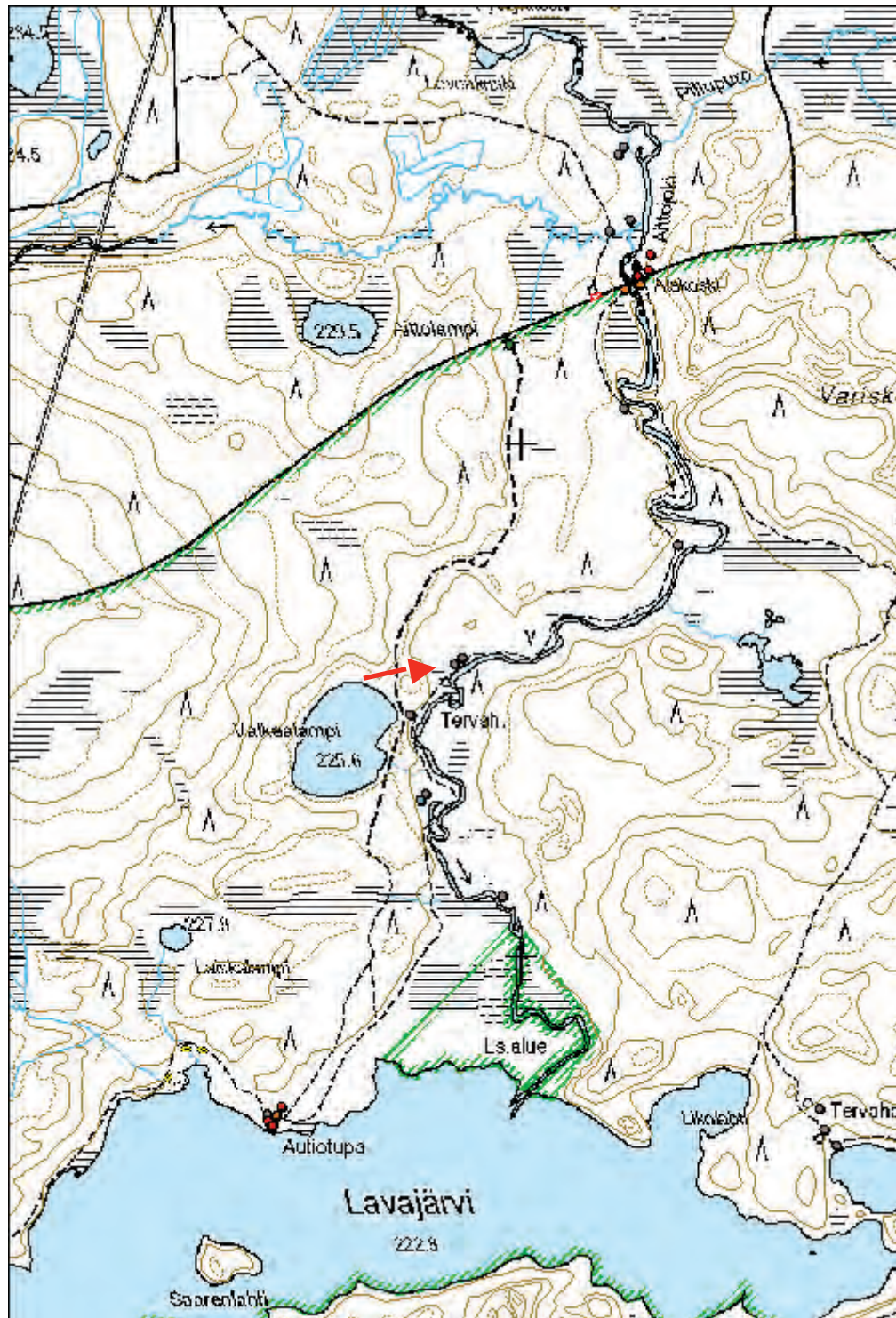
**Kohteen
suojelu:** 0 Ei määritelty

Ympäristön suojelu: 99 Muu suojeluarvoa sisältävä alue

Valkealammen niitylatojen pohja. P8060132.jpg

Kohdetyyppi:	9 Valmistuspaikat/työpaikat	Copyright:	© Metsähallitus 2008 © Maanmittauslaitos 1/MML/08
Koordinaatit:	X 7261570, Y 3603868	Mittakaava:	1:10000

2072 Hossan retkeilyalue, Aittojoki S niitty lato

MH-tunnus: 45625

Kohdetyyppi:	9 Valmistuspaikat/työpaikat	Haltija:	660 Pohjanmaan luontopalvelut
Ajoitus:	7116 Uusi aika	Ylläpitäjä:	660 Pohjanmaan luontopalvelut
Rakentamivuosi:	1940	Kunta:	777 SUOMUSSALMI

Koordinaatti-selitys:		Geometria tuotettu:	7 Digitointi, mittakaava >=1:20000
Koordinaatit:	X 7261118, Y 3603961	Löydöt:	

P8060166.jpg

Taustatiedot

Aittojoen eteläisin niitty lato on Reiska-tietokannassa oleva kohde, jonka on dokumentoinut Tapani Seppänen syksyllä 2006. Se ei ole mukana kesän 2007 inventointiraportissa. Lato sijaitsee - toisin kuin muut Aittojoen ladot - joen itärannalla, mistä syystä se 2007 jäi havaitsematta. Kohde dokumentoitiin 6.8.2012 Aittojoen länsirannalta käsin, sillä joen ylitys osoittautui mahdottomaksi suuren kosteuden ja korkeiden vedenpintojen vuoksi.

Ympäristön kuvaus

Aittojoen eteläisin niitty lato sijaitsee Hossan retkeilyalueella Moilasenvaaran Natura-alueen eteläpuolella, Aittojoen itärannalla, puolisen kilometriä jokisuulta. Joen länsiranta, jolta dokumentointi tehtiin, oli tarkastushetkellä erittäin märkä ja upottava. Niitykaistale ladon puoleisella rannalla näyttäisi olevan viitisen kymmentä metriä leveä. Se kasvaa korkeaa, hyvänlaatuista heinää. Joen länsirannalla, vastapäätä latoa, kasvaa yksittäisiä ruusupensaita.

Aittojoki, jonka varrella on seitsemän niitty ladon ketju, saa alkunsa Moilasenvaaran Aittojärvestä. Etelässä tämä niityranta, voimakkaasti meandroiva väylä laskee Lavajärven kautta Hossan eteläisiin vesiin. Matkaa niityladolta erityisen luonnonsuojelun alueen reunaan on 60 metriä. Tämä suojelualue on vanha Perangan Hemmilän Alatalon palsta, joka näkyy 1900-luvun alun kartoissa.

Joki on viitisen kilometriä pitkä ja se näyttää muovaavan uomansa kulkua kaiken aikaa alavilla rantaniityillä. Rannat ovat varmaankin olleet heinästä tuottoisat. Joessa on useita koskipaikkoja. Pudotusta Aittojärven ja Lavajärven välillä on seitsemän metriä.

Kohteen kuvaus

Aittojoen eteläisin niitty lato jouduttiin kesän 2012 inventoinnissa dokumentoimaan vastarannalta, mistä syystä tiedot ovat sangen ylimalkaisia.

Lato näyttäisi olevan saman kokoinen kuin muutkin Aittojoen ladot, 4 x 4 metriä. Hirsikertoja on jäljellä kauttaaltaan lähes harjakorkeuteen. Joelle suunnatun oviaukon yli kulkee vielä yksi hirsi. Latoa ei näyttäisi korjailun. Se on tehty aikoinaan kelohirsistä.

Kohteen rajaus

Aittojoen eteläisimmän niittyladon koordinaattipiste on saatu Reiska-tietokannasta, johon se on digitoitu kartalta.

Tulkinta

Aittojoen rantaniityt lienevät olleet aika tuottoisat ja niihin on panostettu runsaasti työtä. Latojen lisäksi joen varteen on rakennettu majoitusrakennelmia, ja jokea on myös tammettu niittyjen rehevöittämiseksi.

Alueen niittytalous lienee elänyt kukoistuskauttaan 1800- ja 1900-luvuilla. Tähän viittaa rakennusten tekemisessä käytetty materiaalien valinta, sillä mitään 1900-luvun aikana ilmaantuneita materiaaleja ei näytä käytetyn. Tämän perusteella voisi arvella, että niittyviljelys on myös loppunut 1900-luvun alkupuolella, sillä korjauksiinkaan ei näy uusia tarvikkeita tuhlattun.

Pitäjäkartaston (1905-1906) mukaan on 1900-luvun alussa Aittojoen suussa, Lavajärven rannalla sijainnut perankalaisen Hemmilän Alatalon palsta. On mahdollista, että myös jokivarren ladot ovat kuuluneet samalle talolle, tervaa on voitu polttaa useammankin talon voimin. Hemmilä on niitä Perangan uudistiloja, jotka on perustettu jossain vaiheessa vuosien 1771-1868 välillä. Ensimmäinen Hemmilän isäntä oli vuonna 1694 syntynyt Hemmi Tauriainen. Hänen iästään päätellen on talo ollut paikalla jo ennen vuotta 1771. Ilmeisesti talon veronmaksu on kuitenkin alkanut vasta mainitun vuoden 1771 jälkeen. Karttamerkitä Hemmilän Alatalosta viittaa siihen, että ennen 1900-luvun alun karttaa on päätilasta lohkottu ainakin yksi tila, "Alatalo". Matkaa Hemmilästä linnuntietä jokisuulle on lähes 14 kilometriä, joten niityltä heinää tehdessä olivat varmaankin tilapäiset majoituspaikat tarpeen.

Lisätietoja

Oiva Turpeinen 1992. Suomussalmi 1500-luvulta 1990-luvulle. Teoksessa: Huurre & Turpeinen. Leipä luonnosta. Suomussalmen historian kymmenen vuosituhatta. Otava, Helsinki.

Oulun maakunta-arkiston kokoelmat. <https://astia.narc.fi/astiaUi/digiview.php?imageld=646065&aytun=1083941.KA&j=1>

Tarkastukset

Tila: 3 Toteutettu Laji: 6 Suojeluarvojen tarkastus Tarkastusvuosi: 2012
Tarkastuspvm: 6.8.2012 Tarkastaja: O. Räihälä

Viranomais- rekisterinro:

Kunto: 3 Huono

Arvotus: 8 Muu suojeluarvo

Olotila: 2 Ei käytössä

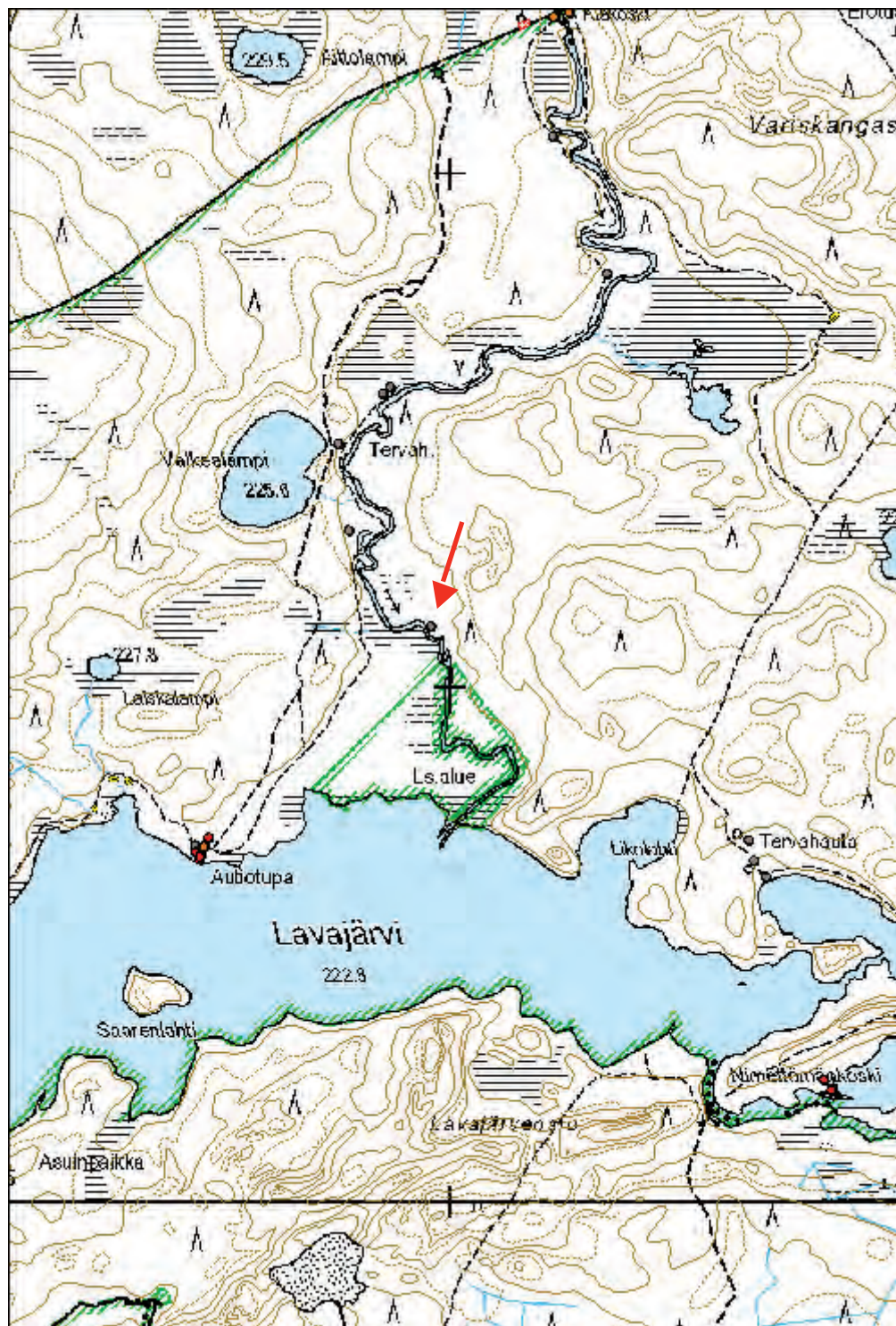
**Kohteen
suojelu:** 0 Ei määritelty

Ympäristön suojelu: 99 Muu suojeluarvoa sisältävä alue

P8060167.jpg.

Kohdetyyppi:	9 Valmistuspaikat/työpaikat	Copyright:	© Metsähallitus 2008 © Maanmittauslaitos 1/MML/08
Koordinaatit:	X 7261118, Y 3603961	Mittakaava:	1:10000

Vaaranalainen niitty lato

MH-tunnus: 45626

Kohdetyyppi:	9 Valmistuspaikat/työpaikat	Haltija:	161 Metsätalous Kainuu
Ajoitus:	7116 Uusi aika	Ylläpitäjä:	161 Metsätalous Kainuu
Rakentamivuosi:	1940	Kunta:	777 SUOMUSSALMI

Koordinaatti-selitys:		Geometria tuotettu:	4 Gps-mittaus, korjaamaton
Koordinaatit:	X 7265309, Y 3604004	Löydöt:	

Taustatiedot

Vaaranalaisen niitty lato on vanha Reiska-kohde, joka tarkastettiin 27.7.2012 lämpöisessä vesisateessa.

Ympäristön kuvaus

Kohde sijaitsee Hossan retkeilyalueen länsipuolella, Moilasenvaaran Natura-alueen rajalla, Vaaranalaisen lammen luoteispäässä, täpärästi suojelualueen ulkopuolella. Lammen rannat ovat soiset ja rantaniitty kasvaa hyvin heinää edelleenkin vaikka kitukasvuiset männyt ja koivut ovatkin alkaneet valloittaa aluetta.

Kohteen kuvaus

Niittyladon raamit kököttävät lammen rantaniityllä, katto ja ladon ylimmät rakenteet ovat romahtaneet. Hirsikertoja on jäljellä kauttaaltaan 8 - 9. Ladon mitat ovat 4 x 4 metriä. Vaihtelevan kokoiset hirret ovat kirveellä käsiteltyjä, sahausjälkiä ei ole näkösällä. Oviaukko on pohjoiseen, lammelta poispäin. Aukko on 1.3 metriä leveä, oven korkeudesta ei enää saa selvää.

Ladon teossa ei ole käytetty nauvoja tai muuta modernia rakennusainetta. Ladon sisällä on joitakin kirveellä veistettyjä lautoja, jotka ovat ilmeisesti peräisin kattorakenteista. Niistä on koottu ladon keskelle keko, jota on poltettu. Tämä lienee tapahtunut vastikään. Lattia kasvaa vahvaa sammalta, alkuperäisistä lattiarakenteista ei saa selvää.

Kohteen rajaus

Niittyladon koordinaattipiste on mitattu käsi-gps:llä ovisuusta.

Tulkinta

Moilasenvaaralla on harjoitettu niittytaloutta ainakin toiseen maailmansotaan saakka. Vaaranalaisen lato lienee 1900-luvun alkupuolelta ja se on todennäköisesti perankalaisten nautinta-alueella.

Tarkastukset

Tila: 3 Toteutettu Laji: 6 Suojeluarvojen tarkastus Tarkastusvuosi: 2012
Tarkastuspvm: 27.7.2012 Tarkastaja: O. Räihälä

Viranomaisrekisterinro:		Kunto:	3 Huono
Arvotus:	8 Muu suojeluarvo	Olotila:	2 Ei käytössä
		Kohteen suojelu:	0 Ei määritelty

Ympäristön suojelu:	99 Muu suojeluarvoa sisältävä alue
----------------------------	------------------------------------

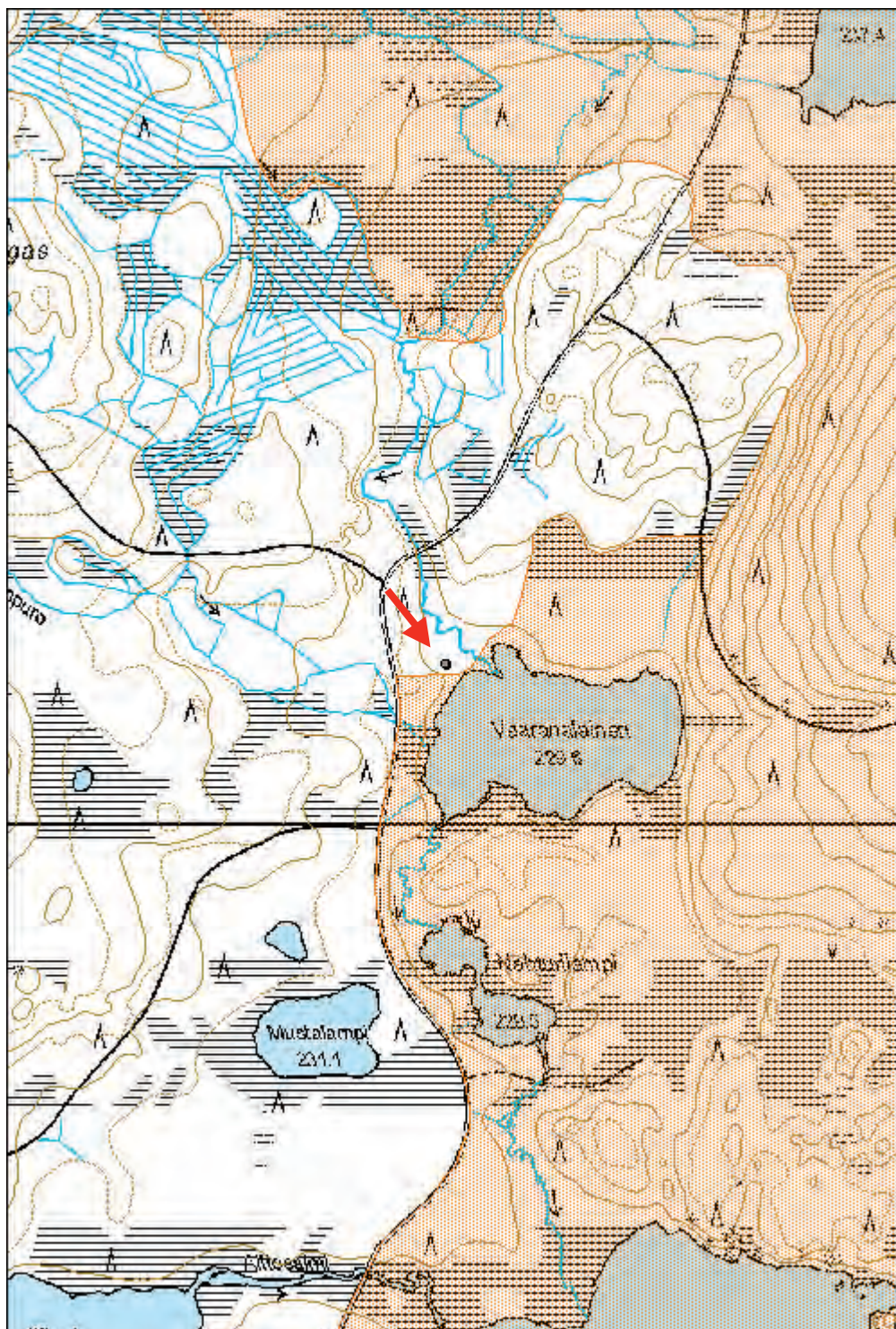

Vaaranalasan niityladon jäänteet.
Ylimpänä: Kosteikon takaa häämöttää Vaaranalasan lampi. Mukana Sonja-koira. 2707.218.jpg.

Yllä pienessä kuvassa: Romahtaneita kattorakenteita oli edelleen jäljellä ladon kehikon sisällä. 2707.221.jpg.

Oikealla: Nurkkasalvokset olivat huolella veistetyt. 2707.223.jpg.

Kohdetyyppi:	9 Valmistuspaikat/työpaikat	Copyright:	© Metsähallitus 2008 © Maanmittauslaitos 1/MML/08
Koordinaatit:	X 7265309, Y 3604004	Mittakaava:	1:10000

Kohdetyyppi:	1 Asuinpaikat	Haltija:	660 Pohjanmaan luontopalvelut
Ajoitus:	7118 Historiallinen aika	Ylläpitäjä:	660 Pohjanmaan luontopalvelut
Rakentamisvuosi:		Kunta:	777 SUOMUSSALMI
Lukumäärä:	2		

Koordinaatti-selitys:		Geometria tuotettu:	4 Gps-mittaus, korjaamaton
Koordinaatit:	X 7263775, Y 3609546	Löydöt:	

Taustatiedot

Kiukaan paikat on merkitty muinaisjäänösrekisteriin (1000005428). Kohteen löytäjän, arkeologi Esa Suomisen mukaan paikalla on kaksikin kiuasta sekä niihin liittyvää kuoppaa.

Kohde tarkastettiin 17.7.12 hiostavassa säässä, ukkosta ilmassa.

Ympäristön kuvaus

Kohde sijaitsee Hossan retkeilyalueella, Lounajan pohjoisrannalla, lähellä Lipposensalmea. Matkaa Lipposensalmen laavulle koilliseen on puolisen kilometriä.

Kiukaat sijaitsevat viitisentoista metriä rannasta tasanteella, jonka takana kohoaa harjun tapainen. Harjun pohjoispuolella on pieni nimetön lampi, jota ympäröivät soistumat. Itse ranta sekä harjanne ovat kangasmaastoa, joka kasvaa pääasiassa eri-ikäisiä mäntyjä. Rannalla on myös koivuja. Puolukan ja mustikan lisäksi rannassa kasvaa suopursuja. Kiukaan jäännösten kohdalla kasvaa runsaasti katajapensaita. Maasto kohdalla on hyvin muhkuraisista, mikä hieman vaikeuttaa havaintojen tekemistä. Luontopolku kulkee kiukaiden välissä. Matkaa käytössä olevalle porotalille on viitisenkymmentä metriä.

Polun sijainti peruskartalla ei vastaa todellisuutta. Kartan mukaan matkaa polulta rannalle on yli 30 metriä, kun todellisuudessa etäisyys on vain reilut viitisentoista metriä, mikä näkyy selvästi myös paikalta otetuista valokuvista.

Kohteen kuvaus

Koordinaateilla mj-rekisteriin merkityllä alueella on useita muutaman metrin laajuisia kumpareita, mutta kahta lukuun ottamatta ne vaikuttavat kivettömiltä. Osa voi olla vanhoja muurahaispesiä. Kaksi kumpareista on selviä kiukaita.

Selvempi kiuas on sammalen peittämä, noin metrin korkuinen kumpare, joka on kokonaisuudessaan kasattu kivistä. Sen halkaisija on kaksi metriä, muodoltaan se on pyöreä. Polku kulkee aivan kiukaan pohjoispuolelta, ja polullakin erottuu muutamia kiviä. Kiuasta on levinneenä vielä rannankin puolella, jossa hajanaisia kiviä erottuu sammalen alta vielä metrin päässä kasasta. Minkäänlaisia puurakenteita ei kiukaan ympärillä erotu. Pari metriä rannan suuntaan kiukaalta on epämääräisen muotoinen kuoppa.

Toinen sammalen peittämä kiuaskiveys on muutaman metrin päässä ensimmäisestä. Senkin vieressä on epämääräinen kuoppa. Kiuas on noin puolen metrin korkuinen, pyöreä ja halkaisijaltaan kolmimetrinen. Mitään puurakenteita ei tämänkään kivikasan yhteydessä erotu.

Kohteen rajaus

Ensimmäisen kiukaan koordinaatit ovat 7263776, 3609546. Toisen kiukaan koordinaatit ovat 7263773, 3609540. Sijaintitieto poikkeaa siten hiukan mj-rekisteriin ilmoitetusta pisteestä.

Tulkinta

Paikalla on ollut ainakin kaksi rakennusta. Mistä kohteen nimi, Vanha kenttä, tulee, ei ole tiedossa. Kainuun Museon arkeologi Esa Suominen on tarkastanut paikan ensimmäistä kertaa 1980-luvulla. Matti Huurre arvelee paikkaa vanhaksi saamelaisasuinpaikaksi (Huurre 1992:65).

Kiukaat voivat olla jäänteitä tervasaunoista, sillä vieressä on tervahauta. Mitään kovin uusia rakennelmia ne eivät ole. Kiukaat ajoittunevat 1800-luvulle, mahdollisesti vanhemmiksiin .

Vanhan kentän alue Lounajan rannalla. Ulommat nuolet osoittavat kiukaita, jotka erottuvat kuvassa peitteisinä mättäinä. Keskimmäinen nuoli osoittaa taustalla hämmöttävää porotallia. 1707.036.jpg.

Lisätietoja

Huurre Matti 1992. Leipä luonnosta. Suomussalmi esihistoriallisella ajalla. Otava.

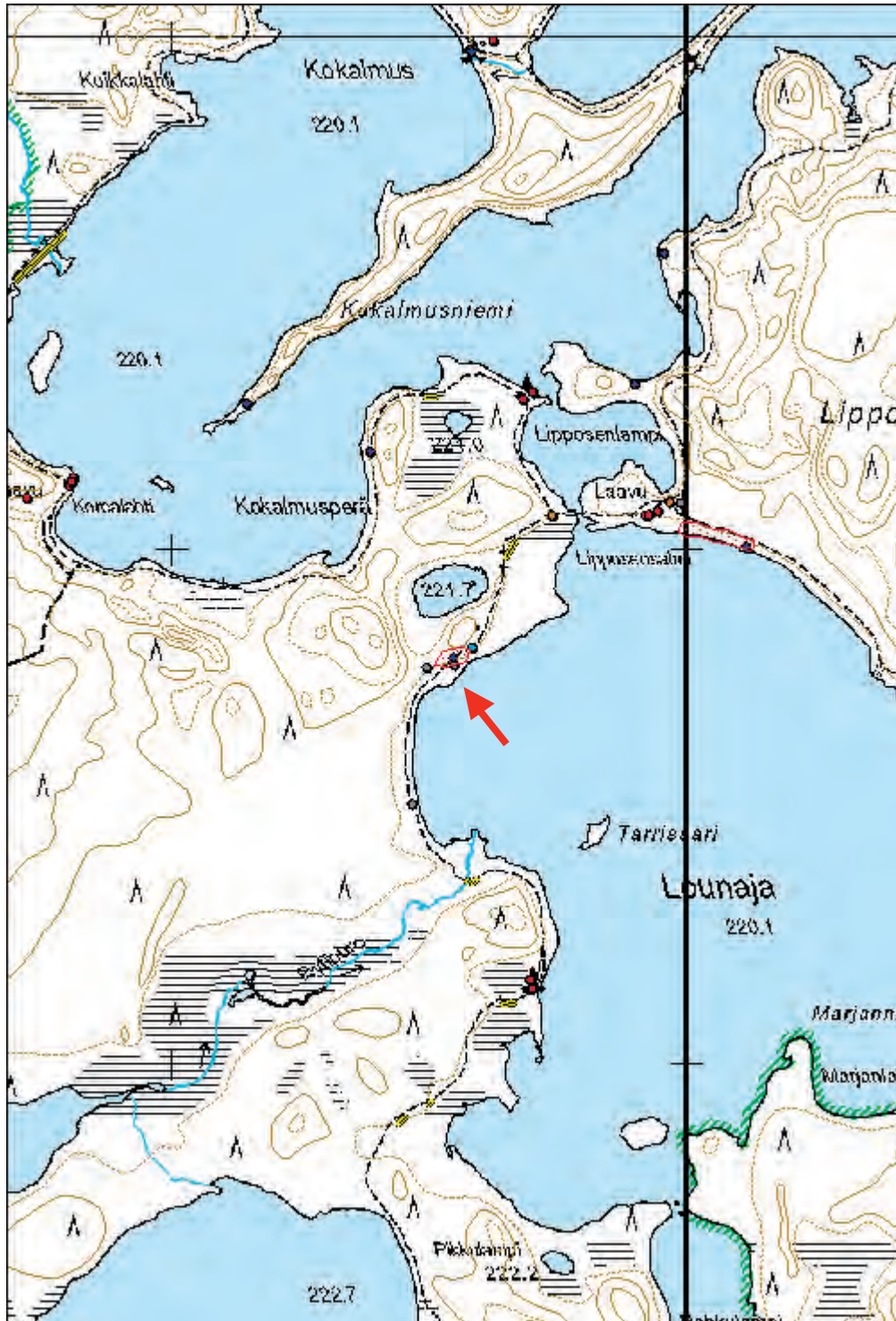
Tarkastukset

Tila: 3 Toteutettu Laji: 6 Suojeluarvojen tarkastus Tarkastusvuosi: 2012
Tarkastuspvm: 17.7.2012 Tarkastaja: O. Räihälä

Viranomais- rekisterinro:	mj-rekisteri 1000005428	Kunto:	3 Huono
Arvotus:	3 Esitys mj-luokka II	Olotila:	2 Ei käytössä
		Kohteen suojelu:	2 Muinaisjäännösrekisteri II

Ympäristön suojelu:	99 Muu suojeluarvoa sisältävä alue
----------------------------	------------------------------------

Kohdetyyppi:	1 Asuinpaikat	Copyright:	© Metsähallitus 2008 © Maanmittauslaitos 1/MML/08
Koordinaatit:	X 7263775, Y 3609546	Mittakaava:	1:10000

2072 Hossan retkeilyalue, Lipposenlampi pyyntikuoppia

MH-tunnus: 47930

Kohdetyyppi:	9 Valmistuspaikat/työpaikat	Haltija:	660 Pohjanmaan luontopalvelut
Ajoitus:	7199 Ajoitus epäselvä	Ylläpitäjä:	660 Pohjanmaan luontopalvelut
Rakentamisvuosi:		Kunta:	777 SUOMUSSALMI

Koordinaatti-selitys:		Geometria tuotettu:	4 Gps-mittaus, korjaamaton
Koordinaatit:	X 7264321, Y 3609896	Löydöt:	

Taustatiedot

Kohde on entuudestaan tunnettu kiinteä muinaisjäänös, Lipposenlampi. Se on merkitty rekisteriin pyyntikuoppakohteeksi, josta on rekisteröity neljä erillistä pyyntikuoppaa.

Kohde tarkastettiin heinäkuun 17. päivänä 2012 aurinkoisessa kesäsäässä.

Lipposenlammen pyyntikuopat katkaisevat kapean kannaksen Kokalmuksen ja Lipposenlammen välissä. Panoraamakuva. 1707.015-016.jpg.

Ympäristön kuvaus

Pyyntikuopat sijaitsevat Hossan retkeilyalueen lounaispäässä Kokalmusjärven itäpäässä Lipposenlammen pohjoispuolella. Lampi jää Kokalmuksen ja Lounajan väliin, eikä se tarkalleen ottaen edes ole lampi. Etelässä sen erottaa Lounajasta kapea Lipposensalmi. Pohjoisessa, jossa pyyntikuopat sijaitsevat, lampi on yhteydessä Kokalmukseen. Vettä peittää vahva heinikko, mutta kapeikko on ylitettävissä kanootilla. Täällä lammen koillisrannan muodostaa parisataa metriä pitkä niemi, joka kohoaa yli viisi metriä vesistöjen pintoja ylemmäs. Niemekkeen erottaa laajemmasta Lipposenniemestä notkelma, johon pyyntikuopat on aikanaan kaivettu.

Ympäristö kahden harjanteen välisessä notkelmassa on ihanteellinen pyyntikuoppia varten. Matalimmillaan notkelma on hieman kostea, mutta kuopat on kaivettu notkelman korkeampaan päähän, jossa hiekkaisella pohjalla kasvaa eri-ikäisiä mäntyjä.

Kohteen kuvaus

Kainuun Museon arkeologi Esa Suominen on löytänyt paikalta 1980-luvulla neljä pyyntikuoppaa. Kesän 2012 tarkastuksessa havaittiin, että kuopat muodostavat selkeän ryhmän kannaksen pohjoisreunalla.

Kuopat muodostavat neliön notkelman pohjoisreunalle. Niistä selvin on aivan aluetta halkovan polun reunassa. Tämä kuoppa on 3 x 2.5 metriä, syvyydeltään 30 cm. Muutaman metrin päässä tästä on toinen kuoppa. Se on 2.5 x 2 metriä, syvyydeltään 20 - 30 cm. Kolmas kuoppa on edelleen tästä viitisen metriä etelään. Se on pyöreähkö, parimetrinen kuoppa, jolla on syvyyttä 20 - 30 cm. Neljäs kuopista on itäisin ja se sijaitsee muutaman metrin päässä muista kuopista. Se on 3 x 2.5 metrinen mutta vain noin viitisentoista senttiä syvä.

Kaikki kuopat ovat hieman epämääräisiä ja maastoutuneita. Kolmannessa kuopassa kasvaa lähes pari sataa vuotta vanha mänty. Kuoppien kairaus ei juurikaan antanut osviittaa niiden iästä. Vaikka mitään selvää podsoloitumista ei niissä ollut havaittavissa, päti sama havainto myös muuhun maastoon. Ilmeisesti huuhtoutunut kerros on paikalla niin ohut, ettei se tahdo erottua muutaman sentin laajuudessa kairanäytteessä.

Muutamia metrejä itään kuopilta oli kirveellä lähes poikki pilkottu noin 10 metriä korkea ikivanha kelohonka.

Kohteen raja

Kohteen koordinaatit muinaisjäännösrekisterissä ovat 7264.321, 3609.896.

Tallennetut pisteet ovat seuraavat:

Kuoppa 1: 7264322, 3609894

Kuoppa 2: 7264317, 3609896

Kuoppa 3: 7264313, 3609900

Kuoppa 4: 7264317, 3609903.

Oikealla: Selvästi maastossa erottuva pyyntikuoppa on merkitty kuvaan ympyrällä. 1707.019.jpg.

Tulkinta

Pyyntikuopat muodostavat selkeän kokonaisuuden. Vaikka ne erottuvat hieman heikosti maastossa, ei ole mitään syytä epäillä niiden luonnetta. Kuoppajärjestelmän ikääminen sitä vastoin on ongelmallisempaa. Kuivassa kangasmaastossa ne ovat maatuneet pitkälle, muttei niiden maannoksesta saa osviittaa ajoitukseen. Pari sataavuotinen kuopassa kasvava mänty ajoittaa ne ainakin 1700-luvulle, mutta mikään ei estä niitä olemasta 6000-7000 vuotta vanhempia.

Lisätietoja

Kuoppien kuvaaminen osoittautui lähes mahdottomaksi tehtäväksi kirkkaassa päivänpaisteessa.

Tarkastukset

Tila: 3 Toteutettu Laji: 6 Suojeluarvojen tarkastus Tarkastusvuosi: 2012

Tarkastuspvm: 17.7.2012 Tarkastaja: O. Räihälä

Viranomaisrekisterinro:

Kunto: 2 Kesinkertainen

Olotila: 2 Ei käytössä

Arvotus: 3 Esitys mj-luokka II

Kohteen suojele: 2 Muinaisjäännösrekisteri II

Ympäristön suojele: 99 Muu suojeluarvoa sisältävä alue

Kohdetyyppi:	9 Valmistuspaikat/työpaikat	Copyright:	© Metsähallitus 2008 © Maanmittauslaitos 1/MML/08
Koordinaatit:	X 7264321, Y 3609896	Mittakaava:	1:10000

Kohdetyyppi:	9 Valmistuspaikat/työpaikat	Haltija:	660 Pohjanmaan luontopalvelut
Ajoitus:	7199 Ajoitus epäselvä	Ylläpitäjä:	660 Pohjanmaan luontopalvelut
Rakentamisvuosi:		Kunta:	777 Suomussalmi

Koordinaatti-selitys:		Geometria tuotettu:	6 Digitointi, mittakaava >=1:10000
Koordinaatit:	X 7260263, Y 3607785	Löydöt:	

Taustatiedot

Joukovirran pyyntikuopat ovat entuudestaan tunnettu kiinteä muinaisjäänös, muinaisjäänösrekisterin numerolla 777010294. Kohteen tiedot rekisterissä ovat seuraavat:

Pyyntikuopat (8 kpl) sijaitsevat noin 50-70 metriä virran rannasta, rantasärkän ja sen takana nousevan harjun välisessä notkelmassa. Ne on kaivettu niemekkeeseen järjestelmäksi siten, että viisi kuoppaa muodostaa länsi-itä -suuntaisen linjan pitkin niemen kärkeä, ja kolme muuta kuoppaa on kaivettu tasaisin välein pohjois-etelä -suuntaiseksi poikkilinjaksi. Kuopat erottuvat selvästi maastossa, ja ne ovat halkaisijaltaan keskimäärin 2-3 metriä. Kuoppien syvyys vaihtelee puolesta metrillä metriin.

Kohteen varhaisimmat tarkastukset on tehty 1990-luvulla, jolloin käytössä ei ollut gps-laitteita, joten yksittäisten kuoppien sijainti ei raporteista käy ilmi. Esa Suominen kirjoittaa tarkastusraportissaan (1996):

Kumpareen pohjoisreunalla on neljä pyyntikuopalta vaikuttavaa kuoppaa. Ensimmäinen on Joukojärven rannasta 20 m länteen. Se on 3 x 5 m läpimittainen ja 1 m syvyinen, pohja on hieman pitkulainen. Tästä 9 m länteen on samanlainen kuoppa. Siitä 4 m edelleen länteen on vähän pienempi, 3 x 2 m läpimittainen ja 0,4 m syvyinen, hieman pitkulainen kuoppa. Tästä taas 10 m länteen on 3 x 2,5 m kokoinen ja 0,4 m syvyinen, samoin hieman pitkulainen kuoppa. Viides kuoppa sijaitsee edellisestä runsaat 30 m länteen, sen koko on 1,5 x 2 m ja syvyys 0,8 m, pohja on pitkulainen. Kumpareen luoteisreunassa sijaitsee kuudes kuoppa. Sen läpimitta on 3,5 x 2,5 m ja syvyys 1 m, pohja on pitkulainen. Kuoppaa ympäröi reunapalte. Sitä oli käytetty laavun jätekuoppana, ennen kuin kuopan alkuperä oli selvinnyt. Noin 45 m pohjoiseen neljästä ensimmäisestä kuopasta, rannassa olevan kumpareen länsipuolella on neljän metrin läpimittainen ja puolen metrin syvyinen kuoppa. Siitä 34 m pohjoiseen, kahden kumpareen välissä on kuoppa, jonka läpimitta on 2,5 m ja syvyys 0,3 m. Tästä kuopasta 25 m pohjoiseen virtaa Joukojärven laskeva puro. Nuotiopaikalta tulevalla polulla, 30 m pohjoiseen kuopasta 3 on vielä kuoppa, jonka läpimitta on 3 m ja syvyys 0,3 m.

Raportin tekstin perusteella ei ole mahdollista täsmälleen sijoittaa pyyntikuoppia kartalle. Ilmoitetun kahdeksan sijaan kuoppia näyttäisi olevan yhdeksän. Näyttää kuitenkin siltä, että etelä-pohjoissuuntaisen linjan pyyntikuopat sijoittuvat laavulta purolle vievän polun varteen. Pyyntikuopat sijaitsevat harvakseltaan lähes sadan metrin matkalla. Ilmeisesti ne sijaitsevat nykyisen aluerajauksen länsi- ja pohjoispuolella.

Kohde tarkastettiin elokuun 2. päivänä 2012 ja se dokumentoitiin vielä kertaalleen silmälläpitäen Hossan retkeilyalueesta tehtävää kulttuuriperintöesitettä varten. Paikalla ei kyetty näkemään kuin neljä kuoppaa, jotka on dokumentoitu tässä yhteydessä. Aluetta kierreltiin ristiin rastiin, mutta loppuja neljää kuoppaa ei kyetty havaitsemaan. Tämä ei välttämättä tarkoita sitä, että pyyntikuoppia alueella olisi vain neljä. Tietysti inventoijan kriteerit pyyntikuopaksi voivat olla tiukentuneet sitten viidentoista vuoden takaisista, mutta yhtä todennäköistä on, että kuoppia ei vain kyetty havaitsemaan.

**Joukovirran selkeimmin erottuva pyyntikuoppa polun vierellä.
P8020017.jpg.**

Joukovirran pyyntikuoppajärjestelmä sijaitsee Joukojärven länsipäässä, virtapaikan itäpuolella sijaitsevan kumpareen alapuolisessa notkelmassa. Panoraamakuva. P8020022-023.nuoli.jpg.

Ympäristön kuvaus

Pyyntikuoppajärjestelmä sijaitsee Hossan retkeilyalueen lounaispäässä, alueen etelärajalta, Joukovirran pohjoispuolella satakunta metriä pohjoiseen rannasta. Täällä virran pohjoisrannalla on viittisen metriä vedenpintaa korkeampi puolen hehtaarin laajuinen kangaskumpare, jonka koillispuolella on soistuma, jonka läpi virtaa Nimettömänharjulta tuleva puro. Pyyntikuopat on kaivettu kumpareen ja soistuman väliseen kangasnotkelmaan.

Läntisin retkeilyalueelle ulottuva latvavesi on Iso-Kukkuri, joka laskee Peurokosken kautta Pikku-Kukkuriin. Täältä vedet jatkavat Tuirankosken kautta Lavajärvelle, jonka halkaisee idempänä kahtia pitkä Syrjäharju. Harjun pohjoispuolinen järvi on Iso Syrjäjärvi, eteläpuolinen haara jatkuu Nimettömänkosken kautta Iso-Nimettömänä ja kapeikon kautta edelleen Pikku-Nimettömänä. Pikku-Nimetön purkautuu kohti pohjoista Joukojärveen Joukovirran kautta. Tämän vesireitin varrella, erityisesti sen pohjoisrannalla, on runsaasti tervahautoja.

Järviketjun retkeilyalueen puolinen pohjoisranta on enimmäkseen harjuista ja kuivahkoa maastoa. Pyyntikuoppien kohdalla maasto on mäntyvaltaista havupuumetsää. Maasto kumpuilee pienimuotoisesti kuoppienkin kohdalla. Aluskasvillisuus on puolukka-mustikka-suopursu -tyyppiä.

Kohteen kuvaus

Neljä pyyntikuoppaa muodostaa selkeästi havaittavissa olevan sulun kangaskumpareen koillisrinteen alapuolelle. Erityisesti rantaa lähimmät kuopat ovat selkeitä jo yksittäisinäkin pyyntikuoppina, mutta myös kaksi metsän puoleista kuoppaa on helposti hahmotettavissa kokonaisuuteen.

Kuoppa 1: 7260.276, 3607.800

Kuoppa 2: 7260.280, 3607.792

Kuoppa 3: 7260.279, 3607.783

Kuoppa 4: 7260.276, 3607.772

Kohteen rajaus

Kohteen rajaus osoittautui hieman ongelmalliseksi. Muinaisjäännösrekisterissä aluerajaus ulottuu yli koko harjanteen Joukovirran rannalla. Tätä rajausta voidaan pitää ehkä liian laajana. Toisaalta on myös epäselvää, mistä on peräisin alueelle merkitty pistetieto. Kaiken lisäksi pyyntikuoppia pitäisi oleman kokonaista kahdeksan kappaletta - inventoinnissa niistä kyettiin dokumentoimaan ainoastaan neljä. Jotta sekaannus olisi täydellinen, kävi raportointivaiheessa selväksi, että kesän 2012 inventoinnissa maastossa talletetut koordinaattipisteet olivat virheellisiä. Heittoa oli erityisesti rannimmaisten pisteiden kohdalla jopa viitisenkymmentä metriä.

Kuvatuista hankaluuksista johtuen on kohteen sijainti ilmoitettu aluerajauksena. Yksittäiset pyyntikuopat on digitoitu kohdalleen mahdollisimman tarkasti kenttämuistiinpanojen ja valokuvien perusteella. On kuitenkin täysin mahdollista, että yksittäisten sijaintipisteiden tiedoissa voi olla huojuntaa jopa pari kymmentä metriä.

Tulkinta

Joukovirran pyyntikuoppien ajoitus on epävarma. Ne voivat olla esihistoriallisia kuten muutkin Hossan alueen pyyntikuopat, mutta ne voivat ajoittua jopa 1800-luvulle, jolloin kuoppapyyntiä edelleen harjoitettiin. Ehkä kuoppien hyvä erottuvuus maastossa ei ole kovin vakuuttava argumentti myöhäisemmän ajoituksen puolesta, sillä kuiva hiekkainen kangasmaasto on toki voinut säilöä kuoppia tuhansien vuosien ajan.

Hossassa intensiivinen eräkausi näyttäisi jatkuneen edelleen 1800-luvulla, mihin viittaavat ne lukuisat kalastukseen liittyvät rakenteet, jotka tutkimuksissa on ajoitettu juuri 1800-luvulle. Toisaalta metsäpeura lienee metsästetty sukupuuttoon alueella 1700-luvun aikana, minkä vuoksi 1700-lukua on ehkä pidettävä terminus ad quem-ajoituksena Joukovirran pyyntikuopille.

Joukovirran pyyntikuoppien lopullinen ajoitus jää kuitenkin hämärän peittoon.

Lisätietoja

Aiemmat tutkimukset:

Suominen Esa 1996. Tarkastus. Raportti?

Räihälä Oili 1998. Suomussalmi, osainventointi. Raportti Museoviraston arkeologian osaston arkistossa.

Suomussalmi Hossan yleissuunnitelma-alueen arkeologinen inventointi. Kainuun Museo. Esa Suominen 2005.

Tarkastukset

Tila: 2 Suunniteltu

Laji: 6 Suojeluarvojen tarkastus

Tarkastusvuosi: 2012

Tarkastuspvm: 2.8.2012

Tarkastaja: O. Räihälä

**Viranomais-
rekisterinro:**

Kunto: 2 Keskinertainen

Olotila: 2 Ei käytössä

Arvotus: 3 Esitys mj-luokka II

**Kohteen
suojelu:** 2 Muinaisjäännösrekisteri II

Ympäristön suojelu:

4 Valtakunnallisesti merkittävä kulttuuriympäristö

Kohdetyyppi:	9 Valmistuspaikat/työpaikat	Copyright:	© Metsähallitus 2008 © Maanmittauslaitos 1/MML/08
Koordinaatit:	X 7260263, Y 3607785	Mittakaava:	1:10000

2072 Hossan retkeilyalue, Joukovirta pyyntikuoppa 1

MH-tunnus: 150468

Kohdetyyppi:	9 Valmistuspaikat/työpaikat	Haltija:	660 Pohjanmaan luontopalvelut
Ajoitus:	7199 Ajoitus epäselvä	Ylläpitäjä:	660 Pohjanmaan luontopalvelut
Rakentamisvuosi:		Kunta:	777 SUOMUSSALMI

Koordinaatti-selitys:		Geometria tuotettu:	6 Digitointi, mittakaava >=1:10000
Koordinaatit:	X 7260276, Y 3607800	Löydöt:	

Taustatiedot

Joukovirran pyyntikuopat ovat entuudestaan tunnettu kiinteä muinaisjäänös, muinaisjäänösrekisterin numerolla 777010294. Kohteen tiedot rekisterissä ovat seuraavat:

Pyyntikuopat (8 kpl) sijaitsevat noin 50-70 metriä virran rannasta, rantasärkän ja sen takana nousevan harjun välisessä notkelmassa. Ne on kaivettu niemekkeeseen järjestelmäksi siten, että viisi kuoppaa muodostaa länsi-itä -suuntaisen linjan pitkin niemen kärkeä, ja kolme muuta kuoppaa on kaivettu tasaisin välein pohjois-etelä -suuntaiseksi poikkilinjaksi. Kuopat erottuvat selvästi maastossa, ja ne ovat halkaisijaltaan keskimäärin 2-3 metriä. Kuoppien syvyys vaihtelee puolesta metristä metriin.

Kohteen varhaisimmat tarkastukset on tehty 1990-luvulla, jolloin käytössä ei ollut gps-laitteita, joten yksittäisten kuoppien sijainti ei raporteista käy ilmi. Kohde tarkastettiin elokuun 2. päivänä 2012 ja se dokumentoitiin vielä kertaalleen silmälläpitäen Hossan retkeilyalueesta tehtävää kulttuuriperintöesitettä. Paikalla ei kyetty näkemään kuin neljä kuoppaa, jotka on dokumentoitu tässä yhteydessä. Aluetta kierreltiin ristiin rastiin, mutta loppuja neljää kuoppaa ei kyetty havaitsemaan. Tämä ei välttämättä tarkoita sitä, että pyyntikuoppia alueella olisi vain neljä. Tietysti inventoijan kriteerit pyyntikuopaksi voivat olla tiukentuneet sitten viidentoista vuoden takaisista, mutta yhtä todennäköistä on, että kuoppia ei vain kyetty havaitsemaan.

Ympäristön kuvaus

Pyyntikuoppajärjestelmä sijaitsee Hossan retkeilyalueen lounaispäässä, alueen eteläräjällä, Joukovirran pohjoispuolella satakunta metriä pohjoiseen rannasta. Täällä virran pohjoisrannalla on viitisen metriä vedenpintaa korkeampi puolen hehtaarin laajuinen kangaskumpare, jonka koillispuolella on soistuma, jonka läpi virtaa Nimettömänharjulta tuleva puro. Pyyntikuopat on kaivettu kumpareen ja soistuman väliseen kangasnotkelmaan.

Läntisin retkeilyalueelle ulottuva latvavesi on Iso-Kukkuri, joka laskee Peurokosken kautta Pikku-Kukkuriin. Täältä vedet jatkavat Tuirankosken kautta Lavajärvelle, jonka halkaisee idempänä kahtia pitkä Syrjäharju. Harjun pohjoispuolinen järvi on Iso Syrjäjärvi, eteläpuolinen haara jatkuu Nimettömänkosken kautta Iso-Nimettömänä ja kapeikon kautta edelleen Pikku-Nimettömänä. Pikku-Nimetön purkautuu kohti pohjoista Joukojärveen Joukovirran kautta. Tämän vesireitin varrella, erityisesti sen pohjoisrannalla, on runsaasti tervahautoja.

Järviketjun retkeilyalueen puolinen pohjoisranta on enimmäkseen harjuista ja kuivahkoa maastoa. Pyyntikuoppien kohdalla maasto on mäntyvaltaista havupuumetsää. Maasto kumpuilee pienimuotoisesti kuoppienkin kohdalla. Aluskasvillisuus on puolukka-mustikka-suopursu -tyyppiä.

Kohteen kuvaus

Neljä pyyntikuoppaa muodostaa selkeästi havaittavissa olevan sulun kangaskumpareen koillisrinteen alapuolelle. Erityisesti rantaa lähimmät kuopat ovat selkeitä jo yksittäisinäkin pyyntikuoppina, mutta myös kaksi metsän puoleista kuoppaa on helposti hahmotettavissa kokonaisuuteen.

Kuoppa 1: 7260.276, 3607.800. Kuoppa on noin 3 x 2 metriä laajuudeltaan. Se on noin metrin syvyinen. Polut kulkevat molemmin puolin kuoppaa, matkaa rantaan on reilut viitisentoista metriä. Vaikka kuopassa ei juurikaan voi erottaa valjeja, näkyy se selvästi hiekkaisessa maastossa.

Kohteen rajaus

Koko Joukovirran pyyntikuoppakohteen sijainti on ilmoitettu aluerajauksena. Yksittäiset pyyntikuopat on digitoitu kohdalleen mahdollisimman tarkasti kenttämuistiinpanojen ja valokuvien perusteella. On kuitenkin täysin mahdollista, että yksittäisten sijaintipisteiden tiedoissa voi olla huojuntaa jopa pari kymmentä metriä. Erityisesti pyyntikuopat yksi ja kaksi olivat ongelmallisia maastomittauksen suurehkon virheen vuoksi.

Tulkinta

Joukovirran pyyntikuoppien ajoitus on epävarma. Ne voivat olla esihistoriallisia kuten muutkin Hossan alueen pyyntikuopat, mutta ne voivat ajoittua jopa 1800-luvulle, jolloin kuoppapyyntiä edelleen harjoitettiin. Ehkä kuoppien hyvä erottuvuus maastossa ei ole kovin vakuuttava argumentti myöhäisemmän ajoituksen puolesta, sillä kuiva hiekkainen kangasmaasto on toki voinut säilöä kuoppia tuhansien vuosien ajan.

Hossassa intensiivinen eräkausi näyttäisi jatkuneen edelleen 1800-luvulla, mihin viittaavat ne lukuisat kalastukseen liittyvät rakenteet, jotka tutkimuksissa on ajoitettu juuri 1800-luvulle. Toisaalta metsäpeura lienee metsästetty sukupuuttoon alueella 1700-luvun aikana, minkä vuoksi 1700-lukua on ehkä pidettävä terminus ad quem-ajoituksena Joukovirran pyyntikuopille.

Joukovirran pyyntikuoppien lopullinen ajoitus jää kuitenkin hämärän peittoon.

Lisätietoja

Aiemmat tutkimukset:

Suominen Esa 1996. Tarkastus. Raportti?

Räihälä Oili 1998. Suomussalmi, osainventointi. Raportti Museoviraston arkeologian osaston arkistossa.

Suomussalmi Hossan yleissuunnitelma-alueen arkeologinen inventointi. Kainuun Museo. Esa Suominen 2005.

Tarkastukset

Tila: 3 Toteutettu Laji: 6 Suojeluarvojen tarkastus Tarkastusvuosi: 2012

Tarkastuspvm: 2.8.2012 Tarkastaja: O. Räihälä

**Viranomais-
rekisterinro:**

777010294

Kunto:

2 Kesinkertainen

Arvotus:

3 Esitys mj-luokka II

Olotila:

2 Ei käytössä

**Kohteen
suojelu:**

2 Muinaisjäännösrekisteri II

Ympäristön suojelu:

99 Muu suojeluarvoa sisältävä alue

Kohdetyyppi:	9 Valmistuspaikat/työpaikat	Copyright:	© Metsähallitus 2008 © Maanmittauslaitos 1/MML/08
Koordinaatit:	X 7260276, Y 3607800	Mittakaava:	1:1000

2072 Hossan retkeilyalue, Joukovirta pyyntikuoppa 2

MH-tunnus: 150469

Kohdetyyppi:	9 Valmistuspaikat/työpaikat	Haltija:	660 Pohjanmaan luontopalvelut
Ajoitus:	7199 Ajoitus epäselvä	Ylläpitäjä:	660 Pohjanmaan luontopalvelut
Rakentamivuosi:		Kunta:	777 SUOMUSSALMI

Koordinaatti-selitys:		Geometria tuotettu:	6 Digitointi, mittakaava >=1:10000
Koordinaatit:	X 7260280, Y 3607792	Löydöt:	

Taustatiedot

Joukovirran pyyntikuopat ovat entuudestaan tunnettu kiinteä muinaisjäänös, muinaisjäänösrekisterin numerolla 777010294. Kohteen tiedot rekisterissä ovat seuraavat:

Pyyntikuopat (8 kpl) sijaitsevat noin 50-70 metriä virran rannasta, rantasärkän ja sen takana nousevan harjun välisessä notkelmassa. Ne on kaivettu niemekkeeseen järjestelmäksi siten, että viisi kuoppaa muodostaa länsi-itä -suuntaisen linjan pitkän niemen kärkeä, ja kolme muuta kuoppaa on kaivettu tasaisin välein pohjois-etelä -suuntaiseksi poikkilinjaksi. Kuopat erottuvat selvästi maastossa, ja ne ovat halkaisijaltaan keskimäärin 2-3 metriä. Kuoppien syvyys vaihtelee puolesta metristä metriin.

Kohteen varhaisimmat tarkastukset on tehty 1990-luvulla, jolloin käytössä ei ollut gps-laitteita, joten yksittäisten kuoppien sijainti ei raporteista käy ilmi. Kohde tarkastettiin elokuun 2. päivänä 2012 ja se dokumentoitiin vielä kertaalleen silmälläpitäen Hossan retkeilyalueesta tehtävää kulttuuriperintöesitettä. Paikalla ei kyetty näkemään kuin neljä kuoppaa, jotka on dokumentoitu tässä yhteydessä. Aluetta kierreltiin ristiin rastiin, mutta loppuja neljää kuoppaa ei kyetty havaitsemaan. Tämä ei välttämättä tarkoita sitä, että pyyntikuoppia alueella olisi vain neljä. Tietysti inventoijan kriteerit pyyntikuopaksi voivat olla tiukentuneet sitten viidentoista vuoden takaisista, mutta yhtä todennäköistä on, että kuoppia ei vain kyetty havaitsemaan.

Ympäristön kuvaus

Pyyntikuoppajärjestelmä sijaitsee Hossan retkeilyalueen lounaispäässä, alueen etelärajalla, Joukovirran pohjoispuolella satakunta metriä pohjoiseen rannasta. Täällä virran pohjoisrannalla on viitisen metriä vedenpintaa korkeampi puolen hehtaarin laajuinen kangaskumpare, jonka koillispuolella on soistuma, jonka läpi virtaa Nimettömänharjulta tuleva puro. Pyyntikuopat on kaivettu kumpareen ja soistuman väliseen kangasnotkelmaan.

Läntisin retkeilyalueelle ulottuva latvavesi on Iso-Kukkuri, joka laskee Peurokosken kautta Pikku-Kukkuriin. Täältä vedet jatkavat Tuirankosken kautta Lavajärvelle, jonka halkaisee idempänä kahtia pitkä Syrjäharju. Harjun pohjoispuolinen järvi on Iso Syrjäjärvi, eteläpuolinen haara jatkuu Nimettömänkosken kautta Iso-Nimettömänä ja kapeikon kautta edelleen Pikku-Nimettömänä. Pikku-Nimettömän purkautuu kohti pohjoista Joukojärveen Joukovirran kautta. Tämän vesireitin varrella, erityisesti sen pohjoisrannalla, on runsaasti tervahautoja.

Järviketjun retkeilyalueen puolinen pohjoisranta on enimmäkseen harjuista ja kuivahkoa maastoa. Pyyntikuoppien kohdalla maasto on mäntyvaltaista havupuumetsää. Maasto kumpuilee pienimuotoisesti kuoppienkin kohdalla. Aluskasvillisuus on puolukka-mustikka-suopursu -tyyppiä.

Kohteen kuvaus

Neljä pyyntikuoppaa muodostaa selkeästi havaittavissa olevan sulun kangaskumpareen koillisrinteen alapuolelle. Erityisesti rantaa lähimmät kuopat ovat selkeitä jo yksittäisinäkin pyyntikuoppina, mutta myös kaksi metsän puoleista kuoppaa on helposti hahmotettavissa kokonaisuuteen.

Kuoppa 2: 7260.280, 3607.792. Kuoppa on huomattavan iso ja hyvin erottuva. Sen mitat ovat noin 4 x 3 metriä, syvyys on metrin. Kuopan reunoilla ei erotu valjeja. Matkaa lähimmälle polulle on reilut viisi metriä.

Kohteen rajaus

Kohteen koordinaattipiste on digitoitu paikalleen muistiinpanojen ja valokuvien perusteella.

Tulkinta

Joukovirran pyyntikuoppien ajoitus on epävarma. Ne voivat olla esihistoriallisia kuten muutkin Hossan alueen pyyntikuopat, mutta ne voivat ajoittua jopa 1800-luvulle, jolloin kuoppapyyntiä edelleen harjoitettiin. Ehkä kuoppien hyvä erottuvuus maastossa ei ole kovin vakuuttava argumentti myöhäisemmän ajoituksen puolesta, sillä kuiva hiekkainen kangasmaasto on toki voinut säilöä kuoppia tuhansien vuosien ajan.

Hossassa intensiivinen eräkausi näyttäisi jatkuneen edelleen 1800-luvulla, mihin viittaavat ne lukuisat kalastukseen liittyvät rakenteet, jotka tutkimuksissa on ajoitettu juuri 1800-luvulle. Toisaalta metsäpeura lienee metsästetty sukupuuttoon alueella 1700-luvun aikana, minkä vuoksi 1700-lukua on ehkä pidettävä terminus ad quem-ajoituksena Joukovirran pyyntikuopille.

Joukovirran pyyntikuoppien lopullinen ajoitus jää kuitenkin hämärän peittoon.

Lisätietoja

Aiemmat tutkimukset:

Suominen Esa 1996. Tarkastus. Raportti?

Räihälä Oili 1998. Suomussalmi, osainventointi. Raportti Museoviraston arkeologian osaston arkistossa.

Suomussalmi Hossan yleissuunnitelma-alueen arkeologinen inventointi. Kainuun Museo. Esa Suominen 2005.

Tarkastukset

Tila: 3 Toteutettu Laji: 6 Suojeluarvojen tarkastus Tarkastusvuosi: 2012

Tarkastuspvm: 2.8.2012 Tarkastaja: O. Räihälä

**Viranomais-
rekisterinro:**

777010294

Kunto:

2 Keskinertainen

Arvotus:

3 Esitys mj-luokka II

Olotila:

2 Ei käytössä

**Kohteen
suojelu:**

2 Muinaisjäännösrekisteri II

Ympäristön suojelu:

99 Muu suojeluarvoa sisältävä alue

Kohdetyyppi:	9 Valmistuspaikat/työpaikat	Copyright:	© Metsähallitus 2008 © Maanmittauslaitos 1/MML/08
Koordinaatit:	X 7260280, Y 3607792	Mittakaava:	1:1000

2072 Hossan retkeilyalue, Joukovirta pyyntikuoppa 3

MH-tunnus: 150470

Kohdetyyppi:	9 Valmistuspaikat/työpaikat	Haltija:	660 Pohjanmaan luontopalvelut
Ajoitus:	7199 Ajoitus epäselvä	Ylläpitäjä:	660 Pohjanmaan luontopalvelut
Rakentamivuosi:		Kunta:	777 SUOMUSSALMI

Koordinaatti-selitys:		Geometria tuotettu:	6 Digitointi, mittakaava >=1:10000
Koordinaatit:	X 7260279, Y 3607783	Löydöt:	

Taustatiedot

Joukovirran pyyntikuopat ovat entuudestaan tunnettu kiinteä muinaisjäänös, muinaisjäänösrekisterin numerolla 777010294. Kohteen tiedot rekisterissä ovat seuraavat:

Pyyntikuopat (8 kpl) sijaitsevat noin 50-70 metriä virran rannasta, rantasärkän ja sen takana nousevan harjun välisessä notkelmassa. Ne on kaivettu niemekkeeseen järjestelmäksi siten, että viisi kuoppaa muodostaa länsi-itä -suuntaisen linjan pitkin niemen kärkeä, ja kolme muuta kuoppaa on kaivettu tasaisin välein pohjois-etelä -suuntaiseksi poikkilinjaksi. Kuopat erottuvat selvästi maastossa, ja ne ovat halkaisijaltaan keskimäärin 2-3 metriä. Kuoppien syvyys vaihtelee puolesta metristä metriin.

Kohteen varhaisimmat tarkastukset on tehty 1990-luvulla, jolloin käytössä ei ollut gps-laitteita, joten yksittäisten kuoppien sijainti ei raporteista käy ilmi. Kohde tarkastettiin elokuun 2. päivänä 2012 ja se dokumentoitiin vielä kertaalleen silmälläpitäen Hossan retkeilyalueesta tehtävää kulttuuriperintöesitettä. Paikalla ei kyetty näkemään kuin neljä kuoppaa, jotka on dokumentoitu tässä yhteydessä. Aluetta kierreltiin ristiin rastiin, mutta loppuja neljää kuoppaa ei kyetty havaitsemaan. Tämä ei välttämättä tarkoita sitä, että pyyntikuoppia alueella olisi vain neljä. Tietysti inventoijan kriteerit pyyntikuopaksi voivat olla tiukentuneet sitten viidentoista vuoden takaisista, mutta yhtä todennäköistä on, että kuoppia ei vain kyetty havaitsemaan.

Ympäristön kuvaus

Pyyntikuoppajärjestelmä sijaitsee Hossan retkeilyalueen lounaispäässä, alueen etelärajalla, Joukovirran pohjoispuolella satakunta metriä pohjoiseen rannasta. Täällä virran pohjoisrannalla on viitisen metriä vedenpintaa korkeampi puolen hehtaarin laajuinen kangaskumpare, jonka koillispuolella on soistuma, jonka läpi virtaa Nimettömänharjulta tuleva puro. Pyyntikuopat on kaivettu kumpareen ja soistuman väliseen kangasnotkelmaan.

Läntisin retkeilyalueelle ulottuva latvavesi on Iso-Kukkuri, joka laskee Peurokosken kautta Pikku-Kukkuriin. Täältä vedet jatkavat Tuirankosken kautta Lavajärvelle, jonka halkaisee idempänä kahtia pitkä Syrjäharju. Harjun pohjoispuolinen järvi on Iso Syrjäjärvi, eteläpuolinen haara jatkuu Nimettömänkosken kautta Iso-Nimettömänä ja kapeikon kautta edelleen Pikku-Nimettömänä. Pikku-Nimettömän purkautuu kohti pohjoista Joukojärveen Joukovirran kautta. Tämän vesireitin varrella, erityisesti sen pohjoisrannalla, on runsaasti tervahautoja.

Järviketjun retkeilyalueen puolinen pohjoisranta on enimmäkseen harjuista ja kuivahkoa maastoa. Pyyntikuoppien kohdalla maasto on mäntyvaltaista havupuumetsää. Maasto kumpuilee pienimuotoisesti kuoppienkin kohdalla. Aluskasvillisuus on puolukka-mustikka-suopursu -tyyppiä.

Kohteen kuvaus

Neljä pyyntikuoppaa muodostaa selkeästi havaittavissa olevan sulun kangaskumpareen koillisrinteen alapuolelle. Erityisesti rantaa lähimmät kuopat ovat selkeitä jo yksittäisinäkin pyyntikuoppina, mutta myös kaksi metsän puoleista kuoppaa on helposti hahmotettavissa kokonaisuuteen.

Kuoppa 3: 7260.279, 3607.783. Kuoppa on pienehkö, 2 x 1.5 metrin laajuinen sekä puolisen metriä syvä. Tässäkään kuopassa ei erotu minkäänlaisia valjeja.

Kohteen rajaus

Kohteen koordinaattitieto on saatu digitoimalla manuaalisesti kohde kartalle kenttämuistiinpanojen sekä valokuvien perusteella.

Tulkinta

Joukovirran pyyntikuoppien ajoitus on epävarma. Ne voivat olla esihistoriallisia kuten muutkin Hossan alueen pyyntikuopat, mutta ne voivat ajoittua jopa 1800-luvulle, jolloin kuoppapyyntiä edelleen harjoitettiin. Ehkä kuoppien hyvä erottuvuus maastossa ei ole kovin vakuuttava argumentti myöhäisemmän ajoituksen puolesta, sillä kuiva hiekkainen kangasmaasto on toki voinut säilöä kuoppia tuhansien vuosien ajan.

Hossassa intensiivinen eräkausi näyttäisi jatkuneen edelleen 1800-luvulla, mihin viittaavat ne lukuisat kalastukseen liittyvät rakenteet, jotka tutkimuksissa on ajoitettu juuri 1800-luvulle. Toisaalta metsäpeura lienee metsästetty sukupuuttoon alueella 1700-luvun aikana, minkä vuoksi 1700-lukua on ehkä pidettävä terminus ad quem-ajoituksena Joukovirran pyyntikuopille.

Joukovirran pyyntikuoppien lopullinen ajoitus jää kuitenkin hämärän peittoon.

Lisätietoja

Aiemmat tutkimukset:

Suominen Esa 1996. Tarkastus. Raportti?

Räihälä Oili 1998. Suomussalmi, osainventointi. Raportti Museoviraston arkeologian osaston arkistossa.

Suomussalmi Hossan yleissuunnitelma-alueen arkeologinen inventointi. Kainuun Museo. Esa Suominen 2005.

Tarkastukset

Tila: 3 Toteutettu Laji: 6 Suojeluarvojen tarkastus Tarkastusvuosi: 2012

Tarkastuspvm: 2.8.2012 Tarkastaja: O. Räihälä

**Viranomais-
rekisterinro:**

Kunto: 2 Keskinkertainen

Arvotus: 3 Esitys mj-luokka II

Olotila: 2 Ei käytössä

**Kohteen
suojelu:** 2 Muinaisjäännösrekisteri II

Ympäristön suojelu: 99 Muu suojeluarvoa sisältävä alue

Kohdetyyppi:	9 Valmistuspaikat/työpaikat	Copyright:	© Metsähallitus 2008 © Maanmittauslaitos 1/MML/08
Koordinaatit:	X 7260279, Y 3607783	Mittakaava:	1:1000

2072 Hossan retkeilyalue, Joukovirta pyyntikuoppa 4

MH-tunnus: 150471

Kohdetyyppi:	9 Valmistuspaikat/työpaikat	Haltija:	660 Pohjanmaan luontopalvelut
Ajoitus:	7199 Ajoitus epäselvä	Ylläpitäjä:	660 Pohjanmaan luontopalvelut
Rakentamisvuosi:		Kunta:	777 SUOMUSSALMI

Koordinaatti-selitys:		Geometria tuotettu:	6 Digitointi, mittakaava >=1:10000
Koordinaatit:	X 7260276, Y 3607772	Löydöt:	

Taustatiedot

Joukovirran pyyntikuopat ovat entuudestaan tunnettu kiinteä muinaisjäänös, muinaisjäänösrekisterin numerolla 777010294. Kohteen tiedot rekisterissä ovat seuraavat:

Pyyntikuopat (8 kpl) sijaitsevat noin 50-70 metriä virran rannasta, rantasärkän ja sen takana nousevan harjun välisessä notkelmassa. Ne on kaivettu niemekkeeseen järjestelmäksi siten, että viisi kuoppaa muodostaa länsi-itä -suuntaisen linjan pitkin niemen kärkeä, ja kolme muuta kuoppaa on kaivettu tasaisin välein pohjois-etelä -suuntaiseksi poikkilinjaksi. Kuopat erottuvat selvästi maastossa, ja ne ovat halkaisijaltaan keskimäärin 2-3 metriä. Kuoppien syvyys vaihtelee puolesta metrillä metriin.

Kohteen varhaisimmat tarkastukset on tehty 1990-luvulla, jolloin käytössä ei ollut gps-laitteita, joten yksittäisten kuoppien sijainti ei raporteista käy ilmi. Kohde tarkastettiin elokuun 2. päivänä 2012 ja se dokumentoitiin vielä kertaalleen silmälläpitäen Hossan retkeilyalueesta tehtävää kulttuuriperintöesitettä. Paikalla ei kyetty näkemään kuin neljä kuoppaa, jotka on dokumentoitu tässä yhteydessä. Aluetta kierreltiin ristiin rastiin, mutta loppuja neljää kuoppaa ei kyetty havaitsemaan. Tämä ei välttämättä tarkoita sitä, että pyyntikuoppia alueella olisi vain neljä. Tietysti inventoijan kriteerit pyyntikuopaksi voivat olla tiukentuneet sitten viidentoista vuoden takaisista, mutta yhtä todennäköistä on, että kuoppia ei vain kyetty havaitsemaan.

Ympäristön kuvaus

Pyyntikuoppajärjestelmä sijaitsee Hossan retkeilyalueen lounaispäässä, alueen eteläräjällä, Joukovirran pohjoispuolella satakunta metriä pohjoiseen rannasta. Täällä virran pohjoisrannalla on viitisen metriä vedenpintaa korkeampi puolen hehtaarin laajuinen kangaskumpare, jonka koillispuolella on soistuma, jonka läpi virtaa Nimettömänharjulta tuleva puro. Pyyntikuopat on kaivettu kumpareen ja soistuman väliseen kangasnotkelmaan.

Läntisin retkeilyalueelle ulottuva latvavesi on Iso-Kukkuri, joka laskee Peurokosken kautta Pikku-Kukkuriin. Täältä vedet jatkavat Tuirankosken kautta Lavajärvelle, jonka halkaisee idempänä kahtia pitkä Syrjäharju. Harjun pohjoispuolinen järvi on Iso Syrjäjärvi, eteläpuolinen haara jatkuu Nimettömänkosken kautta Iso-Nimettömänä ja kapeikon kautta edelleen Pikku-Nimettömänä. Pikku-Nimetön purkautuu kohti pohjoista Joukojärveen Joukovirran kautta. Tämän vesireitin varrella, erityisesti sen pohjoisrannalla, on runsaasti tervahautoja.

Järviketjun retkeilyalueen puolinen pohjoisranta on enimmäkseen harjuista ja kuivahkoa maastoa. Pyyntikuoppien kohdalla maasto on mäntyvaltaista havupuumetsää. Maasto kumpuilee pienimuotoisesti kuoppienkin kohdalla. Aluskasvillisuus on puolukka-mustikka-suopursu -tyyppiä.

Kohteen kuvaus

Neljä pyyntikuoppaa muodostaa selkeästi havaittavissa olevan sulun kangaskumpareen koillisrinteen alapuolelle. Erityisesti rantaa lähimmät kuopat ovat selkeitä jo yksittäisinäkin pyyntikuoppina, mutta myös kaksi metsän puoleista kuoppaa on helposti hahmotettavissa kokonaisuuteen.

Kuoppa 4: 7260.276, 3607.772. Kyseessä on pieni ja vaatimaton pyyntikuopanjäännös. Sen koko on 2 x 1 metriä, syvyys puolisen metriä. Tämän kuopan ympärillä saattaa kuitenkin hahmottaa hieman epämääräisiä valjeja.

Kohteen rajaus

Kohteen sijaintitieto on digitoitu käsin kartalle kenttämuistiinpanoista sekä valokuvista.

Tulkinta

Joukovirran pyyntikuoppien ajoitus on epävarma. Ne voivat olla esihistoriallisia kuten muutkin Hossan alueen pyyntikuopat, mutta ne voivat ajoittua jopa 1800-luvulle, jolloin kuoppapyyntiä edelleen harjoitettiin. Ehkä kuoppien hyvä erottuvuus maastossa ei ole kovin vakuuttava argumentti myöhäisemmän ajoituksen puolesta, sillä kuiva hiekkainen kangasmaasto on toki voinut säilöä kuoppia tuhansien vuosien ajan.

Hossassa intensiivinen eräkausi näyttäisi jatkuneen edelleen 1800-luvulla, mihin viittaavat ne lukuisat kalastukseen liittyvät rakenteet, jotka tutkimuksissa on ajoitettu juuri 1800-luvulle. Toisaalta metsäpeura lienee metsästetty sukupuuttoon alueella 1700-luvun aikana, minkä vuoksi 1700-lukua on ehkä pidettävä terminus ad quem-ajoituksena Joukovirran pyyntikuopille.

Joukovirran pyyntikuoppien lopullinen ajoitus jää kuitenkin hämärän peittoon.

Lisätietoja

Aiemmat tutkimukset:

Suominen Esa 1996. Tarkastus. Raportti?

Räihälä Oili 1998. Suomussalmi, osainventointi. Raportti Museoviraston arkeologian osaston arkistossa.

Suomussalmi Hossan yleissuunnitelma-alueen arkeologinen inventointi. Kainuun Museo. Esa Suominen 2005

Tarkastukset

Tila: 3 Toteutettu Laji: 6 Suojeluarvojen tarkastus Tarkastusvuosi: 2012

Tarkastuspvm: 2.8.2012 Tarkastaja: O. Räihälä

**Viranomais-
rekisterinro:**

777010294

Kunto:

2 Keskinertainen

Arvotus:

3 Esitys mj-luokka II

Olotila:

2 Ei käytössä

**Kohteen
suojelu:**

2 Muinaisjäännösrekisteri II

Ympäristön suojelu:

99 muu suojeluarvoa sisältävä alue

Kohdetyyppi:	9 Valmistuspaikat/työpaikat	Copyright:	© Metsähallitus 2008 © Maanmittauslaitos 1/MML/08
Koordinaatit:	X 7260276, Y 3607772	Mittakaava:	1:1000

